משנה · אחרונים · מלאכת שלמה · סדר זרעים

מלאכת שלמה על משנה ברכות

רבי שלמה עדני

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלאכת שלמה על משנה ברכות

רבי שלמה עדני

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלאכת-שלמה-על-משנה-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 10
משנה ג 12
משנה ד 13
משנה ה 14
פרק ב 15
משנה א 15
משנה ב 17
משנה ג 19
משנה ד 20
משנה ה 20
משנה ו 22
משנה ז 22
משנה ח 22
פרק ג 23
משנה א 23
משנה ב 26
משנה ג 26
משנה ד 27
משנה ה 28
משנה ו 29
פרק ד 30
משנה א 30
משנה ב 32
משנה ד 32
משנה ה 33
משנה ו 34
משנה ז 34
פרק ה 34
משנה א 34
משנה ב 35
משנה ג 36
משנה ד 37
משנה ה 38
פרק ו 39
משנה א 39
משנה ב 41
משנה ג 42
משנה ד 43
משנה ה 45
משנה ו 46
משנה ז 50
משנה ח 50
פרק ז 52
משנה א 52
משנה ב 53
משנה ג 54
משנה ד 56
משנה ה 56
פרק ח 57
משנה א 57
משנה ב 57
משנה ג 58
משנה ד 59
משנה ה 60
משנה ו 61
משנה ז 61
משנה ח 62
פרק ט 64
משנה א 64
משנה ב 64

משנה ג 68
משנה ד 68
משנה ה 68

פרק א

משנה א

כתב הר"מ ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים דהתחיל בסדר זרעים כו' (כמו שהביא התי"ט בשמו בהקדמתו) עד לפיכך התחיל מאימתי קורין את שמע וכל מה שנתחבר אליו אח"כ חזר לענין הסדר והוא לדבר במצות זרע הארץ. עכ"ל ז"ל. ריא"ז כתב ראשית חכמה יראת ה'. על כן הי' סדר רבותינו הקדושים להתחיל סדר המשנה ביחודו של הקב"ה ואמרו שחייב אדם לקרא ק"ש לייחד שמו של הקב"ה ולקבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה והמצות ערב ובוקר שנאמר ובשכבך ובקומך עכ"ל ז"ל. ועי' במ"ש בריש מס' אבות בשם הרב משה אלשיך ז"ל:

מאימתי. בערוך הביאו בערך מתי. ונראה דגרס ממתי. וכ' ויש ששונים מאימתי ואלף תוספת כמו אלף דאזרוע זרוע ותרגום מתי אימתי. ומאן דגריס מאמתי אינו משובח שהוא כמו וכאמתים על פני הארץ ע"כ. וכתב הר' שלמה שירילייו ז"ל פי' הגאון ר' מצליח ז"ל מ"ם הראשון אינו עיקר והוא כמו מתי אבא ואראה פני אלהים. מתי אעשה גם אנכי לביתי ע"כ. ונראה בעיני דמלת עד דחקתו ורצה לפרש כמה הוא שיעור של הקריאה משעה שהכהנים נכנסין עד סוף האשמורה כו'. ול"נ דשפיר גרסי' מאימתי ומ"ם הראשון עיקר והתחלת הזמן הוא דקא בעי והכי איתא בברייתא מאימתי מתחילין לקרא ק"ש כו'. וכי קתני עד לשון קצר הוא וה"ק ומשך זמנה עד סוף האשמורת וכו'. תדע דמאן דתני משעה וכו' לא קתני עד סוף וכו' כדאיתא בגמ' עכ"ל ז"ל:

בערבין. גרסי' ול"ג בערבית וכדגרסי' נמי בסיפא בשחרין כמ"ש בסמוך בס"ד. ובגמ' בעינן תנא היכא קאי דקתני מאימתי. ותו אמאי לא פתח בשחרית ברישא. ומשני דתנא אקרא כו' (כמו שהביא התי"ט) ואיבעית אימא משום ברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ברישא ובתר ויהי בקר. ופריך א"ה ליפתח במתני' דבסמוך במילי דערבית ברישא וליתני הכי בערב מברך שתים לפניה וב' לאחריה ובשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה. ומשני דפתח בערבית משום קראי והדר מפרש דשחרית ואיידי דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית והדר פריש מילי דערבית:

משעה שהכהנים כו'. פי' הר' יונה ז"ל משעה שהכהני' נכנסין לאכול בתרומתן שזהו יציאת הכוכבים דכתיב גבי תרומה ובא השמש וטהר והיינו ביאת אורו לגמרי דהכי דרשינן בגמ' מאי וטהר טהר יומא. ושלשה דינים יש בענין הקדשים דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים. פי' מע"ש הוא קדשים קלים והיו אוכלין אותו הבעלים בירושלים. ואם נטמא הבעל כגון שנגע בנבילה

או בשרץ צריך טבילה ומיד הוא טהור ואוכל ממנו בלא הערב שמש. אבל אם הוא כהן ונטמא צריך טבילה והערב שמש לאכול בתרומה. ואם נטמא טומאה יותר חמורה כגון זב או זבה וכיו"ב שצריכין כפרה אין הטבילה והערב שמש מועיל לאכול קדשים דחמירי עד שיביא כפרתו הרי שזמן אכילת התרומה היא מביאת אור השמש ואילך. ולענין ק"ש ג"כ מאותה שעה ואילך קורין אותה. ע"כ: ונראה דסתמא כר' יהושע דאמר בברייתא משעה שהכהנים מיטהרין לאכול בתרומתן (אח"כ מצאתי מוגה בתלמודו של החכם החסיד ועניו כמה"ר מלכיאל אשכנזי ז"ל שהוא מוגה ע"י הרב בצלאל אשכנזי ז"ל שהי' שלו בתחלה ומצאתי שנמחקה מלת מיטהרין מדברי ר' יהושע ונכתב במקומה נכנסין והשתא פשיטא וודאי דמתני' ר' יהושע) או כאידך סתמא דקתני בברייתא וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן ודלא כר' אליעזר דאמר בברייתא משעה שקדש היום בערבי שבתות וגם דלא ככולהו הנך תנאי דפליגי עליה דמייתי להו בגמ'. ובגמ' מסיק בלישנא קמא דתרי תנאי אליבא דר"א. לישנא אחרינא רישא לאו ר"א הוא אלא סיפא דקתני עד סוף וכו' גרידא. וכ' הרי"ף ז"ל הלכך בין לפירוקא קמא ובין לפירוקא בתרא האי דקתני במתני' משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן איתא לרבנן וכיון דאיתא לרבנן עבדי' כוותייהו ע"כ:

בפי' ר"ע ז"ל סומכין אהא דר' יהודה. אמר המלקט. עיין במה שהקשו ע"ז התירוץ תוספות ז"ל:

לאכול בתרומתן. ראיתי שכתב הח' השלם הר' מנחם עזריה נר"ו דיש ספרים ישנים דאישתכח בהו דלא גרסי מלת לאכול אלא משעה שהכהנים נכנסין לתרומתן וקמ"ל דטבו"י פוסל את התרומה במגעו דבר תורה. ומאן דתני לאכול בתרומתן בא ללמדנו דאין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה כדאי' בגמ' ע"כ. וע"ש בספרו סימן א' שדקדק ג"כ דקתני לתרומתן ולא קתני לתרומה. למימרא דתרומת דגן תירוש ויצהר שהיא חובה עלינו ודידהון היא הותרה להם בהערב שמש אע"פ שלא הביאו כפרתן אבל לא תרומת הקדשים הבאה מנידר ונידב ל"ש מיני דמים ל"ש מיני דגן כגון המורם לכהן מחלות תודה ורקיקי נזיר וכן חזה ושוק וזרוע בשלה מן האיל דהא שלמים גופייהו ומותר הלחם שבתודה אע"פ שנאכלין לכל אדם כפרה מעכבתם עכ"ל נר"ו ועי' עוד שם:

האשמורת הראשונה. נלע"ד דשפיר טפי למגרס האשמורה בה"א וכדכתיב בתהלים צ' ואשמורה בלילה דאילו האשמורת בתי"ו הוי סמוך כדכתיב באשמורת הבקר בסדר בשלח. ואע"ג דבשופטי' סימן ז' כתיב האשמורת התיכונה לא ילפי' מניה לאשמורת הראשונה נמי דהתם על דרך זרות נכתב כך. כך הי' נלע"ד. אכן מצאתי שהחכם הרר"י

אשכנזי ז"ל הגיה במשנתינו האשמורת בתי"ו. וגם אני ג"כ מסכים להגהתו ז"ל. וסוף אשמורה ראשונה היינו שליש הלילה דשלש אשמורות הוי הלילה. והיא דעת ר' נתן. ומפ' בגמ' טעמיה מדכתיב האשמורת התיכונה מכלל דאיכא לפניה ולאחריה. ור' אלעזר נמי הכי ס"ל בהדיא בברייתא בגמרא ויליף לה מקרא דכתיב ממרום ישאג ממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג הא תלתא שאגות כנגד שלש משמרות. ומפ' בגמ' דהא דלא קאמר בהדיא עד ד' שעות סימן מפורש מזה. למדך אגב אורחיה שיש היכר לכל אדם בדבר דכי היכי דאיכא משמרות ברקיע איכא נמי משמרות בארעא. וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער משמרה שניה כלבים צועקים משמרה שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. ובגמ' מפ' אי בהאי סימנא תחלת משמרות קחשיב אי סוף משמרות ע"ש. אבל רבי פליג בברייתא אר' נתן וס"ל דד' משמרות הוי הלילה. ובגמ' מפ' טעמיה:

ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר. פי' הר"ש שיריליו ז"ל עמוד השחר סמוך לאור היום מחשיך ומאפיל יותר מחשכו של לילה וקרוי עמוד השחר וכשמסתלק קרי עלה עמוד השחר ע"כ. ובגמ' פירש"י ז"ל דמשמע לי' בשכבך כ"ז שבנ"א שוכבין יש בכלל זה כל הלילה. ור"א ס"ל ובשכבך כ"ז שבנ"א עוסקין לילך ולשכב וכן פי' הר' יונה ז"ל והכריח הוא ז"ל דבין חכמים בין ר"ג כולהו מודו דלכתחלה צריך לקרותה מיד בצה"כ ופלוגתייהו לא הוי אלא בדיעבד. דחכמים ס"ל דאפילו בדיעבד אינו יוצא אלא עד חצות משום סייג. ור"ג ס"ל דבדיעבד יוצא כל הלילה. ע"כ. והתם מאריך לפרש אם עבר חצות מה יהא דינו אליבא דרבנן. וכתב שיש מי שאמר דס"ל לרבנן דאחר חצות קורא אותה בלא ברכות ואע"ג דגבי ק"ש של שחרית תנן דהקורא מכאן ואילך לא הפסיד. ומפרש בגמ' מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות. י"ל דגבי ק"ש של לילה החמירו יותר מפני שהלילה הוא זמן שינה ואם ידע שיכול לצאת מחיוב ק"ש ומחיוב הברכות אחר חצות יאמר בלבו מה לי ולצרה הזאת להכריח עצמי לקרות מיד כיון שאחר חצות אוכל לצאת ידי חובה מן הכל. ונראה למורי הרב נר"ו דס"ל לרבנן שאפילו ק"ש עצמה שהיא מה"ת כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות שיכולין חכמים לפטרו ממ"ע כ"ז שעושין כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה. דהכי חזינן בלולב שמצותו מה"ת יום ראשון ואפ"ה כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו משום גזירה דשמא יעבירנו ד"א בר"ה וכן גבי סדין בציצית וכו' ע"ש. ואיכא תו בגמ' בברייתא סברא רביעית דזמנה מתחיל משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח עד שעה שהוא עומד ליפטר מתוך סעודתו. פי' שהעני מקדים לאכול בעבור שאין לו נר להדליק וסיפא דזמנו של עני

פליגא ודאי אכולהו תנאי דמתני'. ואפי' רישא דהתחלת זמנו של עני אסיקנא בגמ' שהיא מאוחרת מזמנו של התחלת הכהן הטמא לאכול בתרומה:

מעשה ובאו כו'. כ' בחדושי הרשב"א ז"ל מה ששנינו כאן מעשה ובאו בניו. נ"ל דלאו למימרא שעשה ר"ג כדבריו ודלא כרבנן אלא אדרבה אתא לאשמעי' מדעשה מעשה. דלא נחלקו עליו חכמים אלא בלכתחלה ומשום סייג. שאילו נחלקו עליו לא היה עושה מעשה כדבריו. וכדמשמע בגמ' וכדמוכח נמי סיפא דמתני' דקתני ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותה עד שעלהשיעלה עמוד השחר דאלמא בהא אף רבנן מודו בה. אבל בירושל' פרשוהו כמו שאר מעשה שהביאו בכ"מ לומר שעשה מעשה כדבריו. ע"כ בקצור:

חייבין אתם לקרות. ס"א מותרין אתם לקרות וכ' הח' הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל לפי גרסא זו הא קמ"ל דלא הויא ברכה לבטלה אלא מותרין אתם לברך לפניה ולאחריה דו"ק ע"כ. אבל רש"י ז"ל כ' דל"ג מותרין דאפי' שלא בזמנו תנן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה וכ"ה במהר"י קארו ז"ל בב"י או"ח סי' צ"ט שכ' דמדקתני חייבין אתם לקרות אם לא עלה עמוד השחר אלמא דאילו עלה עמוד השחר לא היו חייבין לקרות. כלו' ואם קראו לא יצאו י"ח כאילו הזידו ולא קראו ע"כ. וע"ש עוד שנתן טעם לשבח למ"ש הרשב"א והרא"ש ז"ל דבניו של ר"ג לא היו אנוסין אלא נמשך לבם אחר המשתה במשתה דרשות. שאם היו אנוסין כדאי הוא רשב"י לסמוך עליו בשעת הדחק ולצאת י"ח ק"ש של ערבית אחר שעלה עמוד השחר כדלקמן:

ולא זו בלבד אמרו. ל"ג מלת אמרו דהא בגמ' פריך אטו ר"ג מי קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד וכו' ומשני אלא ה"ק להו ר"ג לבניה אפי' לרבנן דקאמרי עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה ע"כ. ואי גרסי' בהדיא מלת אמרו מאי קפריך ומאי אצטריך לשנויי. והכי משמע ג"כ מן הלשון שהעתקתי בסמוך מחדושי הרשב"א ז"ל. ומיהו בתלמודו של הרב בצלאל אשכנזי ז"ל נמחקה כל זו הפסקא עם התלמוד הנזכר שעליה. אע"פ שנכתבה בנוסחת המשנה גם שם באותו התלמוד המוגה. במשנה הוא דגרסי' לה ולא בגמ' בפסקא לא היא ולא תלמודה. הכוונה שמאחר שאין עליה תלמוד למה תבא בפסקא:

אלא כל מה שאמרו. אית דל"ג מלת מה:

הקטר חלבים כו'. ז"ל רש"י של קרבנות שנזרק דמן ולאו דוקא נקט ר"ע ז"ל של עולת התמיד:

מצותן וכו'. ואילו אכילת פסחים לא קתני ש"מ דאין מצותה אלא עד חצות ומתני' ראב"ע היא ור' אליעזר נמי ס"ל הכי. אבל בירושל' תנו במתני' ואכילת פסחים ואתיא כרבנן דהיינו ר' יהושע ור' עקיבא. וגם הח' הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל כ' ס"א מצאתי הקטר חלבים ואברים ואכילת קדשים מצותן כו':

בפי' ר"ע ז"ל אבל בהקטר חלבים ואברים לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל כו'. אמר המלקט הוא פירש"י ז"ל. ומצאתי כתוב עליו בשם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל. פי' זה קשה הרבה דהא בגמ' פריך אמאי לא תני אכילת פסחים דתניא הלל בלילי פסחים ואכילת פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ולפי פי' זה קשה אמאי לא פריך דאמאי לא תני קריאת [ר"ל אם חשיב גם מה שלא עשו סייג א"כ למה לא מקשה גם מקריאת הלל שלא עשו בו סייג] ותו דמה עניינו לכאן (ר"ל למ"ש עד חצות). וי"ל שודאי אמרו עד חצות במס' זבחים פ"ט דתנן איברים שפקעו מע"ג המזבח קודם חצות יחזיר ואם לאחר חצות לא יחזיר וקאמר כאן עד שיעלה ע"ה (ר"ל מן התורה) עכ"ל ז"ל. ונלע"ד דאע"ג דברש"י ז"ל אין כתוב שם מלת אברים רק והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות. ס"ל לר"ע ז"ל וגם להר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל דלאו דוקא דה"ה דכונתו גם לאברים. וס"ל להר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל דמתני' דקתני התם אברים שפקעו לאו דוקא דה"ה חלבים אלא אורחא דמלתא קתני אברים שקשים להתעכל אבל חלבים דקלים להתעכל לא הוצרך לשנותם. כך נלע"ד לדעת הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל. ומצאתי בס' כ"י ישן פי' להר"ר יהונתן ז"ל וז"ל אבל בהקטר חלבים לא מצינו מפורש עד חצות אלא מדחזינן באכילת קדשים דכתיב בהו לא יניח ממנו עד בקר החמירו בהם חכמים ואמרו עד חצות ה"נ בהקטר חלבים דכתיב בהו ולא ילין לבקר החמירו בו לומר עד חצות. אבל אם עבר ולא העלה החלבים והאברים עד חצות חייב להעלותן קודם שיעלה עמוד השחר כדתנן בפ"ב דמגילה כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים ע"כ. גם בתשובת הרשב"א ז"ל סי' רמ"ה כ' דהקטר חלבים ואברים דקתני בהן עד שיעלה עמוד השחר לא עשו בהן רבנן הרחקה ע"כ בקיצור:

וכל הנאכלין ליום אחד וכו'. לנאכלין לשני ימים ולילה אחד לא עשו חכמים הרחקה עד חצות דניכר הוא מתי יהיה שקיעת החמה אבל בלילה אינו ניכר. כ"כ תוס' ז"ל בזבחים ס"פ איזהו מקומן (זבחים בדף נ"ז:) והביאוה הם ז"ל בפסחים פ' האשה דף פ"ט. וגרסי' בגמ' ההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלוליה דבריה דריב"ל אתי לקמיה דריב"ל לבתר עמוד השחר א"ל מהו למקרי ק"ש של ערבית האידנא. א"ל כדאי הוא רשב"י לסמוך עליו בשעת הדחק (פי' שהרי אנוסים היו בסעודת מצוה) דארשב"י משום ר"ע פעמים

שאדם קורא ק"ש שני פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנה"ח ויוצא בהן י"ח אחת של יום ואחת של לילה דאכתי איכא אינשי דגנו בההיא שעתא. א"ר זירא ובלבד שלא יאמר השכיבנו דלאו זמן שכיבה הוא כיון שכבר עלה עמוד השחר אפי' קודם הנה"ח. ואם איחר מלקרותה עד אחר שעלה עמוד השחר בלא אונס אלא ע"י שכחה אפי' קרא אז לא יצא דשכחה הוי כמו פשיעה ומעוות לא יוכל לתקון. מספר לבוש תכלת סי' רל"ה:

משנה ב

מאימתי כו'. עיקר הגירסא בַּשְּׁחָרִין הבי"ת בפתח והשי"ן בשוא והחי"ת קמוצה. וכן באזהרות ערבים ושחרים. וגם החכם הר"מ דילונזאנו ז"ל כ' בַּשְּׁחָרִין גרסי' כמו בַּשְּׁעָרִים ע"כ. ובזהר פ' פינחס ד' רמ"ג ברע"מ דייק ויהיב טעמא למאי דקתני בשחרין תרין ולא אמר בשחר ע"ש. ואע"ג דלא שייך ההוא טעמא ברישא גבי בערבין אעפ"כ נראה דגרסי גם ברישא בַּעֲרְבִין:

משיכיר בין תכלת ללבן. ה"ר שלמה שיריליו ז"ל פי' תכלת הוא דג חלזון שצבעו ירוק וירדי בלע"ז ע"כ. וה"ר אברהם ן' עזרא ז"ל בריש פ' תרומה כ' תכלת אמר יפת שהוא כדמות שחרית כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם. ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק ע"כ. והפי' הראשון שהביא ר"ע ז"ל קרוב לפי' תוס' ז"ל. וז"ל בין תכלת שבה בציצית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן ע"כ. ולזה הפי' הסכים ה"ר יונה ז"ל שכ"ה בירושלמי. ובברייתא פליגי בהא ר"מ ור"ע ואחרים דר"מ אומר משיכיר בין זאב לכלב ור"ע אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד ואחרים אומרים כדי שיראה חבירו ברחוק ד"א ויכירנו. ורב הונא פסק הלכה כאחרים שאמרו משיראה את חבירו הרגיל קצת עמו ברחוק ד"א ויכירנו. וכתב בית יוסף שם סי' נ"ח דלהרא"ש ודאי משיכיר בין תכלת ללבן ומשיראה את חבירו ברחוק ד"א ויכירנו הכל שיעור א' הוא כדאמרי' בירושל' ע"כ. ובגמ' תניא רשב"י אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שני פעמים בלילה. אחת קודם שיעלה עה"ש. ואחת לאחר שיעלה עה"ש. ויוצא בהן י"ח אחת של יום ואחת של לילה. וכ' התוס' דהא דנקט רשב"י לאחר שעלה עה"ש לאו דוקא מיד הוא דהא צריך להמתין לכה"פ שיעורא דמתני' עד שיכיר בין תכלת וכו'. וכ' בית יוסף עליהם דצ"ל שהם סוברים דהא דרשב"י בשעת הדחק היא ואפ"ה לא יקרא עד שיכיר בין תכלת וכו'. ומתני' הכי קתני מאימתי קורין בשעת הדחק משיכיר וכו'. אבל אין כן דעת ה"ר יונה והרשב"א ז"ל אלא שיעורא דמתני' בשלא בשעת הדחק הוא. ודרשב"י בשעת הדחק היא. ומש"ה

הוי תיכף שעלה עה"ש והכי ס"ל לרבינו בעל הטורים ולרב אלפס והרמב"ם ז"ל שמיד שעלה עה"ש קורא בשעת הדחק וכן הלכה עכ"ל ז"ל:

בין תכלת לכרתי. פי' ר"ע ז"ל כרתי כרישין פורוש בלע"ז ע"כ. אמר המלקט כ' רבינו יונה ז"ל על מי שפי' כך דאינו דמה ענין תכלת אצל כרתי אלא ודאי הנכון כמו שפי' הרב ר' נתן בעל הערוך ז"ל דכרתי הוא מין צבע שקורין הנדי ודומה לתכלת ולפיכך אמרו דמשיכיר בין זה לזה הוא זמן התחלת ק"ש לכתחלה ומשם ואילך זמן קימה לרוב בנ"א והכי משמע בירוש' עכ"ל ז"ל. וכ"כ ג"כ תוס' ז"ל בחולין פ' אלו טריפות (חולין ד' מ"ז) וכ' עוד שיש גורסין לכרתן והכל אחד ע"כ. וגם בתוס' דפ' לולב הגזול (סוכה ד' ל"א ע"ב) ופי' הר"ש שיריליו ז"ל דר"א מחמיר הוא שלא הגיע הזמן עד שיכיר בין תכלת לכרתי ע"כ:

וגומרה עד הנץ החמה. מלת וגומרה ר"ל וקורא אותה מלשון ותיקין גומרין אותה קודם הנה"ח מעט כדי שיסיימו אותה ואת ברכותיה עם הנה"ח ויסמכו לה התפלה משום דכתיב ייראוך עם שמש. והרמב"ם ז"ל מפרש שהיא דעת ר"א והכי מוכח בגמ' ס"פ מי שמתו גבי בבא דירד לטבול אם יכול כו' עד שלא תנץ החמה דפריך לימא תנן סתמא כר"א ומשני אפי' תימא ר' יהושע כו' כדכתבי' התם. וברב אלפס ורבינו יונה ז"ל משמע דל"ג מלת וגומרה ופי' ר"י ז"ל עד הנה"ח כלומר סוף זמנה לכתחלה עד שתנץ החמה כו' וכ' בס' תי"ט דנראה דהטור א"ח כו' וגם בתוס' דפ' לולב וערבה (סוכה דף מ"ד ע"ב). ועי' בס' לבוש החור סי' תפ"ח. וגם הר"י ז"ל מחקה וכ' כן מצאתי וכן נ"ל דהא ר"י אינו אומר וגומר עד ג' שעות ע"כ:

עד ג' שעות. בפי' ר"ע ז"ל עד סוף שעה שלישית ע"כ. אמר המלקט כ' החכם ה"ר אפרים אשכנזי חתנו של רש"ל ז"ל. עי' בגמ' דף ג' ע"ב קדמו עיני אשמורות כו' שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דיממא הו"ל שתי משמרות. ופי' רש"י ז"ל ותרתי דיממא ששאר מלכים ישינים שדרכן לעמוד בשלש שעות ביום בתחלת שעה שלישית ע"כ. ונ"ל לפרש הגמ' לפי פי' הרמב"ם ז"ל ור"ע ז"ל כך שהם סוברין דמיעוט מן המלכים דרכן לעמוד בתחלת שעה שלישית ורובא דרובא דרכן לעמוד בסוף שעה שלישית וה"ק דוד המע"ה קדמו עיני שתי אשמורות אפי' לפני מיעוט המלכים שמקדימין לעמוד בתחלת שעה שלישית. ובכן מיושב מ"ש שכן דרך מלכים לעמוד בשלש ולא אמר בתחלת שלש ולא בסוף שלש ודו"ק עכ"ל ז"ל. ובס' יראים סי' י"ג פי' עד התחלת שעה שלישית וכן דעת רבינו שמחה אבל רוב הפוסקים ז"ל הסכימו עד סוף שעה שלישית:

לא הפסיד כו'. דעת הר"מ ז"ל דלא הפסיד הברכות אפי' כל היום כולו. אבל רבינו האי ז"ל ס"ל דוקא עד שעה ד' שהיא זמן תפלת השחר לר"י מברך ב' לפניה וא' לאחריה. אבל מכאן ואילך הפסיד שכר הברכות. ואם ברך עובר על לא תשא ע"כ. וכ' בספר כל בו סי' כ"ט בשם בעל ההשלמה דהא דאמרי' הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הברכות הה"נ לקורא קודם זמנה מעט ולפיכך המקדים לקרותה קודם צה"כ קרוב לתפלת המנחה לא נחוש בברכות לבטלה ע"כ: וכ' ה"ר רבינו יונה ז"ל ויש לשאול מה בא להשמיענו שלא הפסיד כאדם שקורא בתורה שזה דבר פשוט הוא. ותירץ הרב ר' שלמה מן ההר ז"ל דאתא לאשמעי' שאע"פ שדברים שבכתב לא ניתנו לאמרם בע"פ ושאר פסוקים אינו יכול לקרות אפ"ה ק"ש יכול לקרותה ע"פ ואע"פ שאינו קורא אותה לשם חובה. דכיון שניתנה לאמרה ע"פ לחובה יכול לאמרה אפי' שלא לחובה כל הפעמים שירצה ע"כ. ובירושלמי דפרקין ודפ"ק דשבת ודפ' כל כתבי דייק ר' אבא לשנויי ארשב"י דאמר כגון אנו שעוסקים בתלמוד תורה אפי' לק"ש אין אנו מפסיקין דאזיל לשיטתיה דאמר בכמה דוכתי ואיתא נמי בירוש' דס"פ בתרא דהוריות דמשנה עדיפא ממקרא דהעוסק במקרא מדה ואינה מדה ומתני' דקתני הקורא מכאן ואילך יש לו שכר לבד כקורא בתורה ודייקי' מינה הא בעונתה כקורא במשנה במי שתורתו אומנתו מיירי הלכך כיון דשקולין הן לא יחליפו משנתן בעבורה. אבל במי שאין תורתו אומנתו אף ממשנה עדיפא בעונתה ומפסיקין. ורבנן סברי דמקרא ומשנה שוין הלכך על כרחך לא תידוק הא בזמנה כמשנה אלא הא בזמנה חביבה מכל עסק תורה בין למי שתורתו אומנתו בין למי שאין תורתו אומנתו ועל דרך שכתבו תוס' ז"ל כאן בגמ':

משנה ג

בש"א כו'. נלע"ד דהא דקתני בערב כל אדם יטו ויקראו ולא קתני בערב יטו ויקראו אע"ג דפשיטא דאכל אדם קאי אפשר לומר על צד הדוחק דה"ק דאע"ג דמסתמא רוב בנ"א יגיעים ועייפים לעתותי ערב ומסתמא הן מוטין ולא ניחוש למיעוטא שאינן מוטין קמ"ל דאפ"ה כל אדם צריכין להטות לדעת ב"ש וכן בבקר ודאי כולן צריכין לעמוד:

ובה"א כו'. ומיהו מודו ב"ה דמהלך בדרך צריך לעמוד בפסוק ראשון דבעי כונה וכשיגיע לואהבת ילך לדרכו כדאי' בגמ' בר"פ היה קורא:

שדרך בנ"א שוכבים. פי' שדרך בנ"א בסתם לשכב דהיינו כל הלילה כי יש בנ"א שאינם הולכים לישן אלא סמוך לבקר. ובשעה שדרך בנ"א לעמוד. כך מצאתי. ובעירובין דף י"ג אמרי' מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותם מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהם ודברי ב"ש שאע"פ שיש להם ראיה מן המקרא דורשין את המקרא של ב"ש למה בא.

במשנתינו זאת וכן גבי פלוגתא דחושב לשלוח יד בפקדון דבס"פ המפקיד. ולא עוד אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם כאותה ששנינו בסוכה פ"ב מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה. ובירוש' פ' הישן פריך או נאמר תניא חמתון סבין מנון ואקדמון (פי' התנא רבי שסדר המשנה ראה שזקני ב"ש היו זקנים מזקני ב"ה לכן הזכיר זקני ב"ש קודם). ומשני הו"ל למימר זקנינו וזקניכם (פי' שהיה לו לומר לשון של ב"ה אלא ש"מ שב"ה בעצמם הזכירו דברי בית שמאי קודם):

וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. נראה לי דה"פ שבאו עליו לסטים כבר ושללו אותו. ה"ר אפרים אשכנזי ז"ל. ונלע"ד דהכי דייק לישנא דבעצמי כלומר בעצם גופי סכנתי אמנם כל כליו כבר נבזזו ונשללו. וגם דלא הו"ל למתני מפני רק בלסטים אלא ודאי ה"פ מפני הלסטים שכבר שללוני סכנתי גם בעצם גופי:

לחוב. כ' ה"ר מנחם דילונזאנו ז"ל לחוב בשורק ע"כ. ודוקא מפני שהטה לכתחלה לעשות כדברי ב"ש נתחייב מיתה אבל אם היה מתחלה מוטה אפי' ב"ה מודו דיכול לקרות כך כמו שהוא מוטה וגם בשל שחרית אם היה עומד קורא כמו שהוא מעומד אע"פ שאינו שליח צבור. ובירוש' דפרקין ודפ' הנחנקין ודפ' אין מעמידין גם בריש מדרש שה"ש גרסי' דברי סופרים חביבין מדברי תורה תדע שהרי ר"ט אילו לא קרא לא היה עובר אלא בעשה וע"י שעבר על דברי ב"ה נתחייב מיתה ע"ש ופורץ גדר ישכנו נחש ע"כ. וגם נהג ר"ט כב"ש גבי פירות שביעית שלא בטובה ואסתכן וכמ"ש בשביעית פ"ד סי' ב':

משנה ד

בשחר וכו'. מפ' בירו' שהן ז' ברכות כנגד שבע ביום הללתיך וכן תמצא ג"כ בא"ח סי' נ"ח בב"י שאין פוחתין משבעה קדישים בכל יום כדמפ' להו התם שכתבו הגאונים ז"ל שהם ע"ש שבע ביום הללתיך ע"ש. וכ' בס' הרוקח סי' שי"ט שאל ר' יצחק הגר מה חטא בקר מן הערב שבערב אומרים שתי ברכות לפני ק"ש ושתים לאחריה ובבקר רק אחת לאחריה. והשיב לו ר"ת לפי שבשחר יש מצות ציצית משא"כ בערב ע"כ. ובס' לבוש תכלת רסי' נ"ח מ"כ ולפי שבסדר הזמן קדים הערב לבקר דכתיב ויהי ערב ויהי בקר לכך לקחו הד' שהם הרוב לערבית שהוא קודם והג' הנותרים הניחו לבקר כי זריזין מקדימין למצות ע"כ וז"ל ג"כ שם בסי' רל"ו כי מפני שערבית קודמת לשחרית דהא הלילה הולך אחר היום שיבא לקחו הרוב של השבע בתחלה ואז"ל כל המקיים שבע ביום הללתיך כאילו קיים והגית בו יומם ולילה ע"כ:

אחת ארוכה ואחת קצרה. אשתים שלפניה קאי וכו' לשון ר"ע ז"ל. אמר המלקט זה פי' הרמב"ם ז"ל וכ' עליו הר"ש שירילו ז"ל ודיקא כוותיה דלא קתני לפתוח אינו רשאי שלא לפתוח שלא לפתוח אינו רשאי לפתוח ע"כ. אבל רש"י ז"ל פי' דאשתים שלאחריה דערבית קאי. ור"ת ז"ל פי' אחת ארוכה ר"ל בין ארוכה בין קצרה ועמ"ש ברפ"ה דתמיד. וז"ל ה"ר יונה ז"ל בקיצור והק' טובא ה"ר יעקב ז"ל על פי' רש"י ז"ל ומש"ה פי' אחת ארוכה ואחת קצרה ר"ל שאם ירצה יאריך בהם שיזכיר יציאת מצרים ואם ירצה יקצר בהם שלא יזכיר בה יצ"מ ואחת ארוכה דקתני ר"ל בין ארוכה בין קצרה ודומה לזה מאי דאמרי' אחת בתולות ואחת בעולות שר"ל בין בתולות בין בעולות ומ"ש מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר אינו חוזר לראש אלא מלתא באנפי נפשה היא שהברכות שהן ארוכות כגון קידוש והבדלה אין לו לקצר ממטבע שלהן כלום. ומקום שאמרו לקצר כגון ברכת בפה"ג וכיו"ב אין לו להאריך בהן. ומ"ש אח"כ לחתום אינו רשאי שלא לחתום הוא פי' מה שאמר תחלה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר ור"ל ברכה שהיא ארוכה וצריכה חתימה אינו רשאי לקצר כלל מהמטבע שלה מפני דאם יקצר לא יצטרך לחתום בה ואינו רשאי שיעשה בענין שלא לחתום. וברכה שהיא קצרה ואין לו לחתום בה אינו רשאי הוא להאריך במטבע ולהוסיף בה אח"כ שא"כ יצטרך לחתום ומקום שאמרו שלא לחתום אינו רשאי לחתום ע"כ. עוד בפי' ר"ע ז"ל לחתום בברוך וכו' אמר המלקט זהו פי' רש"י ז"ל אבל הרמב"ם ז"ל פי' לחתום ר"ל שיפסיק במקום שאינו רשאי לפסוק ע"כ. ונראה שפי' דבריו שיפסוק וכו' היינו נמי אף שיחתום בברוך שכן כ' בפ"א דה' ק"ש ועי' עוד שם בכ"מ:

מקום שאמרו כו'. בתשובת הרשב"א ז"ל סי' ת"ע כ' וכמו ששנינו בפ"ק דברכות מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לפתוח אינו רשאי שלא לפתוח לחתום אינו רשאי שלא לחתום ע"כ:

משנה ה

מזכירין כו'. נלע"ד דאי הוה תני זוכרין הוה משמע דסגי שיזכור בלבבו להכי תני מזכירין דבעינן שיזכור בפה. ירושלמי תמן אמרין לא יתחיל ויאמר ואם התחיל גומר ורבנן דהכא אמרין מתחיל ואינו גומר. מתניתין פליגא על רבנן דהכא מזכירין יצ"מ בלילות. ומשני ר' בא בשם רב יהודה בשם רב שיאמר מודים אנחנו לך שהוצאתנו ממצרים ופדיתנו מבית עבדים להודות לשמך. מתני' פליגא על רבנן דתמן ויאמר אינו נוהג אלא ביום. כל פרשת ויאמר אינו נוהג אלא ביום ע"כ:

כבן שבעים שנה. הייתי נראה זקן ולא זקן ממש אלא שהלבינו וכו' לשון ר"ע ז"ל. אמר המלקט כן מפורש בפ' תפלת השחר. והירוש' נראה דפליג אתלמודא דידן וס"ל דזקן ממש היה. שהביא ברייתא שכתוב בה אע"פ שנכנס לגדולה האריך ימים וקאמר עלה הדא ברייתא אמרה שהגדולה מקצרת ימים ע"כ. ולדידיה מאי כבן ע' דקרוב לשבעים היה בן ס"ח או ס"ט. ומ"מ אפי' הירושלמי מודה שכשנתמנה קטן היה ואדרבה אומר שלא היה רק בן שש עשרה כמו שמוכיח שם עלה ז'. וגם בפ"ד דתעניות דף ס"ז ע"ד. והבבלי ס"ל שהיה בן י"ח:

שנא' כו'. נ"ל דהאי שנאמר מדברי ר' אלעזר הוא. ה"ר יהוסף ז"ל. ואיני יודע מה מלמדנו שכולן דברי ר' אלעזר בשם בן זומא ות"ק דסתם רישא דמתני' אפשר ראב"ע. וכ' הרשב"א ז"ל בחדושיו עד שדרשה בן זומא כ' הראב"ד ז"ל תמה אני בתחלה שלא היו מזכירין יצ"מ בלילות נמצא שלא היו אומרים לא פ' ציצית ולא אמת ואמונה א"כ שתים לאחריה היכי משכחת לה. ונ"ל כי מ"ש ולא זכיתי מן התורה קאמר ולעולם היו קורין פ' ציצית ואמת ואמונה מדברי חכמים ע"כ. ואני תמה ע"ז על הקושיא ועל תירוצה. דודאי לא היו קורין אותה פרשה כלל ואפ"ה היו אומרים שתים לאחריה אלא שלא היו אומרים אמת ואמונה אלא מודים אנחנו לך כדאיתא לקמן בפ' היה קורא גמרא אלו הן בין הפרקים. ולא שהיו אומרים באותו נוסח שאמרו שם שמזכירין בו יצ"מ אלא שמשם אנו למדים שלפי הפרשיות שהיו קורין היו עושין נוסח הברכה שלאחריה ולעולם לא היו קורין פ' ויאמר כלל שאילו היו קורין לא היה אומר לא זכיתי שתאמר ולקמן בפ' היה קורא משמע שבמקצת המקומות לא היו קורין אותה כלל וה"נ משמע בירושלמי מפני מה תקנו בשחר שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה ואמרו כדי להשוות מדת יום למדת לילה כלומר דבשחר קורא ג' פרשיות וג' ברכות הרי שש. ובערב ב' פרשיות וד' ברכות הרי שש כדי להשוות מדת יום למדת לילה. וחד אמר משום שבע ביום הללתיך כלומר שבע ברכות. אלמא פעמים שלא היו קורין פרשה ויאמר כלל ואפ"ה היו מברכים שתים לאחריה ע"כ בקיצור:

לימות המשיח. נ"א את ימות המשיח:

פרק ב

משנה א

אם כיון לבו יצא. פי' ר"ע ז"ל אם כיון לבו לקרות כנקודתן וכהלכתן וכו' אמר המלקט כן פי' תוס' ז"ל וכך נראה קצת שפי' הרמב"ם ז"ל. וז"ל ה"ר יונה ז"ל הנכון דקורא להגיה

ר"ל שהיה מגיה ודרך המגיה הוא כשמביט בשני הספרים שלפניו כדי לתקן מהאחד לחבירו שפעמים מזכיר התיבות והפסוקים כמו שזה ג"כ דרך הסופר בשעה שכותב לבטא בשפתים. ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפ' ק"ש לקרות כל הפסוקים כלם כדינם יצא ע"כ. ובירושלמי א"ר בא זאת אומרת ברכות אינם מעכבות. פי' מדלא קתני אם כוון לבו ואמר ברכותיה יצא ודחי לה. ועי' במ"ש בפ"ה דתמיד סוף סי' א'. וכ' בב"י א"ח סוף סי' מ"ו וז"ל מצאתי להרשב"א ז"ל בתשובה וז"ל הא דתנן היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא מסתברא דחוזר ואומר ברכות בפני עצמן ואע"פ שאינו קורא ק"ש שהברכות לא נתקנו על ק"ש תדע שהרי אינו מברך על קריאת שמע וכ"כ בא"ח משמו דהא דתנן ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא דמסתברא שחוזר ואומר ברכות בפ"ע מן הטעם הנזכר ע"כ. וכ' בב"י שם סי' ס' שכ' הרא"ש ז"ל בשם ר"ה גאון ז"ל דהא דאמר בירושל' זאת אומרת ברכות אינם מעכבות היינו לומר שאין סדרם מעכב אבל מ"מ צריך הוא לקרות את שתיהן ודייק מדקאמר הגמ' לעיל בספ"ק לעולם דאמר אהבה רבה ולא אמר יוצר אור וכי מטא זימנא אמר ומאי ברכות אינם מעכבות לקדם אלמא סתמא דגמ' ס"ל דסדרן אינו מעכב אבל אם לא אמר כלל מעכב. והא דדייקי' בירושל' דברכות אינם מעכבות היינו ביחיד אבל בצבור מעכבין בההיא דקתני אמר להם הממונה ע"כ וכ"כ הרשב"א ז"ל וכו' עד ומשמע מדבריהם דלמ"ד ברכות מעכבות זו את זו כלומר שאם לא אמר אלא ברכה א' חברתה מעכבתה ואף ידי זו שבירך לא יצא הה"נ אם קורא ק"ש בלא ברכותיה אף ידי ק"ש כתקנה לא יצא ולמ"ד ברכות אינם מעכבות זא"ז אם קרא ק"ש בלא ברכותיה ידי ק"ש מיהא יצא ע"כ. ותמצא תשובת הרשב"א ז"ל זו בסימן מ"ז ובסי' ס"ט:

ואם לאו לא יצא. ס"א ל"ג:

שואל מפני הכבוד ומשיב. פי' ואצ"ל שמשיב. ואין להקשות א"כ שא"צ לומר למה אמר אותו. כי אילו לא היה אומר אלא שואל מפני הכבוד הייתי אומר דמותר להשיב בכל אופן ע"כ אמר ומשיב. ה"ר יהוסף ז"ל:

מפני היראה. הרשב"א והרא"ש ז"ל פירשו אביו או אמו או רבו חשיב מפני היראה דכתיב איש אמו ואביו תיראו ומורא רבך כמורא שמים ע"כ וכן פי' נימוקי יוסף בפ' יש נוחלין דף כ"ח דעת הראב"ד ז"ל וכ"ש מפני פחד סכנה. וכ' עוד הרשב"א ז"ל דמי שגדול ממנו בחכמה אע"פ שאינו רבו הוי בכלל מפני היראה ע"כ. ובירושלמי ר' ירמיה כשהיה

מזדמן לו שואל ומשיב דמתני' היה מרמז ולא בדבור ממש. ור' יונה משתעי ומייתי ליה רב הונא מדכתיב ודברת בם מכאן שיש לך רשות לדבר בם:

משנה ב

בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. פי' לא יפסיק כלל אפי' כדין באמצע (כך היא דעת התוס' וה"ר יונה וגם הרא"ש ז"ל ודלא כהרמב"ם ז"ל שפי' לא יפסיק כדין בין פרק לפרק אלא כמו באמצע הפרק לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד ע"כ) דכתיב וה' אלהים אמת. ואחר שיאמר אמת אם יצטרך לשאול מפני היראה או להשיב מפני הכבוד יפסיק כמו באמצע שאר פרקים. ובגמ' פליגי אמוראי אם פסק מפני היראה או מפני הכבוד אחר שאמר אמת אם צריך לחזור ולומר פעם אחרת אמת אם לא. והלכתא שאינו צריך אלא מתחיל מויציב ואילך או מן המקום שפסק. ומה שכתב בס' תוי"ט דנראה ודאי דבין אמת לויציב רשאי להפסיק כמו בין הפרקים (עיין בתוספות אנשי שם ד"ה לאמת ויציב וכו' מה שכתב בשם הברכי יוסף ובזה סרה תמיהתו על התוספות יו"ט) וכן כתוב בש"ע סי' ס"ו ע"כ. אני ההדיוט רואה שם בש"ע הלשון כך אבל בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק שלא להפסיק בין ה' לאמת אלא יאמר אני ה' אלהיכם אמת ואז יפסיק כדין באמצע הפרק ע"כ והוא פסק ר"י ז"ל ובסמוך ארחיב ביאור עוד על סוף דברי ה"ר יום טוב נ"י. וכ' ה"ר יונה ז"ל שרוב הפוסקים הסכימו שיפסיק בק"ש ובברכותיה לקדיש ולקדושה ולברכו ואפי' באמצע הפרק דלא גרע ממה שמפסיק מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. ואפי' למודים נמי מפסיק אלא שדי כשישחה בלבד שאם יאמר יוצרנו יוצר בראשית ה"ל הפסקה גדולה עכ"ל בקצור מופלג. וראיתי מי שפי' שברכת אמת ויציב אינה מתחלת אלא ממלת ויציב וכן ברכת אמת ואמונה אינה מתחלת אלא ממלת ואמונה ומה שתקנו אנשי כנה"ג מלת אמת בין בזו ובין בזו לא נתקנה אלא בשביל עמי הארץ כדי שלא יפסיקו בין ה' אלהיכם לאמת ע"כ. ולשון מתניתין הוי תיובתיה דבין ברישא במלתיה דת"ק בין בסיפא במלתיה דר"י קתני בין ויאמר לאמת ויציב ולא קתני בין ויאמר לויציב וכן בכמה דוכתי בתלמודא אלא שר"י דהלכתא כוותיה ס"ל דאע"פ שמלת אמת היא תחלת ברכה חשבי' לה כאילו היא מק"ש גופא משום קרא דכתיב וה' אלהים אמת ואסור להפסיק בין מלת אלהיכם למלת אמת אע"פ שהיא תחלת ברכה כך נלע"ד. וכן מצאתי אח"כ מבואר בתשובות שאלות להרב משה אלשקר ז"ל סי' ס"ו וכתב עוד שם בשם הרא"ה ז"ל דאמוראי דבגמ' בהא נמי פליגי דר"י דאמר חוזר ואומר אמת ס"ל דחשבי' למלת אמת כאילו היא מפרשה גופא דק"ש הלכך אע"פ שחתם ק"ש במלת אמת בעינן למימר זימנא אחריתי אמת. ורבה דפליג עליה ואמר דאינו חוזר ואומר אמת

ס"ל דלא חשבי' למלת אמת כאילו היא מפרשה דק"ש גופא ע"כ. וע"ש עוד וע"ז אני תוקע עצמי הואיל וחזינא מאן גברא רבא ס"ל כוותי דהיינו הרא"ה ז"ל אע"פ שמצאתי בתחלת ס' שו"ת למהר"ר אלי' מזרחי ז"ל הפך מזה שהוא מסכים לומר שמלת אמת היא מגוף הק"ש. ומ"מ אפי' לפי פירושי קשה קצת אמאי צריך ש"צ לחזור שלש תיבות באלהיכם אמת סגי לתשלום רמ"ה שהרי ק"ש כולה עם בשכמל"ו רמ"ה תיבות והקהל כבר אמרו מלת אמת כדי לסמוך אלהיכם לאמת הרי רמ"ו תיבות ועי' בשו"ת להרלנ"ח ז"ל בסי' ע"ג. ומ"ש בס' תוס' יו"ט דתנא דנקט אמת ויציב אשגרת לישנא הוא דנקט כמו דנקט לוהיה אם שמוע ולא אמר לוהיה בלבד יש לדחות דהתם ליכא למטעי אבל הכא דאיכא למטעי הו"ל לתנא לאסוקי אדעתיה ולמיתני לישנא שאין בו הטעה להבנה. ועוד דהתם אפשר לומר דאצטריך למיתני בהדיא והיה אם שמוע משום דלא לישתמע והיה כי יביאך או זולתו. אבל אמת ויציב ברכה חדא היא שמתחלת כך ואין זולתה וא"כ ליסגי דליתני אמת גרידא אלא ודאי ש"מ כמו שפי' רא"ה ז"ל. ועי' בס' לבוש תכלת סי' ס"ו סעיף ו' וסעיף ט' וסעיף יו"ד: כתוב בפוסקים דהא דרי"א בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק היינו דוקא כשקורא הפרשיות כסדר תקנת חכמים אבל אם קרא הפרשיות שלא כסדר תקנת חכמים דלא הוי קריאה למפרע כמ"ש ר"ע ז"ל בסמוך לא מיירי בהא ר"י:

ר' יהושע בן קרחה. י"מ דר"ע קרוי קרחה שהיה קרח כדתניא בפ' בתרא דבכורות אמר בן עזאי כל חכמי ישראל דומין לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה. והי"ל בן ששמו יהושע כדאמרי' בספ"ק דשבועות א"ל יהושע בנו של ר"ע לר"ע. ואין נראה לר"ת דמה שקראו בן עזאי לר"ע קרח בבדיחותא בעלמא אין לנו לקרותו כן כל שעה דלשון גנות הוא שנא' עלה קרח עלה קרח אלא איניש אחרינא הוה ששמו קרחא וקרחא הוא שם אדם כמו קרח ונולד הרבה קודם יהושע בנו של ר"ע כך העלו בתוס' שבת פ' שואל (שבת דף ק"נ) והאריכו להוכיח ע"ז ע"ש. ורבינו נסים גאון ז"ל פי' במגלת סתרים שהוא ראב"ע דאמרינן בירושלמי שהיה קרח. ובפ' יש נוחלין (בבא בתרא דף קי"ג) האריכו ג"כ בזה תוס' ז"ל וכתבו בסוף הדבור וז"ל ועוד שפי' רבינו נסים במגלת סתרים שמצא בבראשית רבה דחוץ מן הקרח היה ראב"ע אלא אומר ר"ת דקרחא הוא שם אדם כמו קרח ע"כ. וגם בפ' בתרא דבכורות דף נ"ח כתבו כן. אבל הרגמ"ה ורש"י ז"ל ראיתי בכתיבת יד שפי' שם קרחא הוא ר' עקיבא:

למה קדמה שמע. פי' למה הקדימו אותה אנשי כנה"ג. וכ' הח' הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל למה קדם גרסי' וספרים דגרסי קדמה נ"ל טעות דהא קאמר שוהיה אם שמוע נוהג ביום

ולא קאמר נוהגת ע"כ וקשה לפע"ד ואימא איפכא דגרסי' בסיפא נוהגת. וי"ל סמי חדא מקמי תרי א"נ שכך מצא הוא ברוב ספ"י שהיה בידו:

ויאמר אינו נוהג אלא ביום. מתני' נראה דר"ש היא דתניא בברייתא בספרי פ' שלח לך ומייתי לה בפ' התכלת (מנחות דף מ"ג) ר"ש פוטר הנשים מן הציצית מפני שהיא מ"ע שהזמ"ג. ורבנן פליגי עליה התם וקיי"ל כר"ש כמו שפסק הרי"ף ז"ל בריש הלק"ט ד"ה ציצית וגם הרא"ש ז"ל שם והאריך בראיות בשם ר"ת ז"ל:

ויאמר אינו נוהג אלא ביום. וע' מ"ש בס"פ דלעיל. ובגמ' בברייתא יהיב טעמא אחרינא רשב"י ומסיק בגמ' דחדא ועוד קאמר חדא כדא"ר יהושע בן קרחה. ועוד ראוי להקדימה משום דשמע יש בה שלשה דברים ללמוד וללמד ולעשות ללמוד דכתיב ודברת בם ללמד דכתיב ושננתם ולעשות דכתיב וקשרתם וכתבתם אבל והיה אם שמוע אין בה רק ללמד ולעשות ואם לא למד לעצמו האיך ילמד לבניו. והיה אם שמוע לויאמר שזו יש בה ללמד ולעשות ויאמר אין בה רק לעשות:

משנה ג

ולא השמיע לאזנו יצא. פי' ה"ר שלמה שירילי"ו ז"ל מפ' במכילתא טעמיה דכתיב על לבבך אחר כוונת הלב הן הדברים ע"כ ור"י אומר לא יצא דכתיב שמע השמע לאזנך והוי כאילו קרינן שַׁמַּע השי"ן פתוחה והמ"ם דגושה כלו' שמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך והוי כמפעל הדגוש. ירושלמי תני נתפלל ולא השמיע לאזנו יצא למי נצרכה לר' יוסי היידין ר' יוסי הדא דתנינן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ר"י אומר לא יצא ע"כ אכן בתוספתא תניא יכול יהא משמיע קולו לאזניו כבר פי' בחנה היא מדברת על לבה וקולה לא ישמע ע"כ ומשמעות גמ' דידן כדברי הירושלמי וכן הלכה. ומסיק בגמ' דמתני' ר' יהודה היא דבדיעבד אין לכתחלה לא דהקורא לשון דיעבד הוא ודלא כר"מ דס"ל אפילו לכתחלה כמ"ש בפ"ק דתרומות סי' ב':

קרא ולא דקדק באותיותיה. אין זה הדקדוק שיתן ריוח בין הדבקים שזה דבר אחר שהוסיף רבא ואמר אח"כ אבל הדקדוק שהזכירו במשנה הוא שלא ירפה הדגש ולא ידגיש הרפה ויזהר בקריאת האותיות שלא תבלע אות אחת בחבירתה שלא יאמר וחרף במקום וחרה אף. וכתב ר"מ ז"ל אפי' כשאומר אותה בלשון אחרת צריך ליזהר בכ"ז. ה"ר יונה ז"ל:

ר"י אומר יצא. ירושלמי רב שמע ר' חייא רבו גורס ר"מ במקום ר' יוסי. ומ"מ הלכתא כותיה דהמקל בין תשנה ר"מ או ר"י:

משנה ד

האומנין. ל' ה"ר יונה. אינו דוקא אומנין דאפי' בעה"ב קורא ג"כ בראש האילן אלא איידי דאצטריך למימר בסיפא ומתפללין בראש הזית שאינו מותר לבעה"ב אלא לאומנים בלבד כדי שלא יתבטלו נקט ברישא נמי האומנין:

קוראין. ומ"מ צריכין להתבטל ממלאכתם בפרק ראשון:

בראש האילן. בירושלמי כיני מתניתין. פי' כן גרסת משנתינו הפועלין קורין בראש האילן והאומנין קורין בראש הנדבך דלא שייך אומנות בלקיטת פירות אלא אבנין קאי אומנין. ע"כ:

הנדבך. פי' הרמב"ם ז"ל מנהג בוני קירות בעפר להציב שני לוחות ומשליכין העפר באמצע וירקעו אותם בכלי עץ יד עד יאחז תבנית הקיר ויקשר ואח"כ מסירין הלוחות ההם מן הבנין אשר בנו וזה המעשה נקרא אצל בנ"א היום בלשון ערב טאפיי"א והלוח האחד מאלו השנים אשר בם יבנה ויכונן הקיר קורין אותו נדבך. וזהו פי' המלה על אמתתה. ועניין מ"ש בראש הנדבך ר"ל בראש הקיר בשעה שיהיו עושי המלאכה רוקעין וכותשין בין הלוחות הנקראין נדבך. עכ"ל ז"ל וכן פי' ג"כ בפ"כ דכלים:

מה שאינם רשאין לעשות כן בתפלה. נראה דהא דלא קתני אבל לא מתפללין ללמדנו דאם בדיעבד התפללו שם יצאו י"ח. אלא שלכתחלה אינם רשאין אע"פ שהבטחתן שיכוונו את לבם למקום. והיינו דוקא בשאר כל האילנות אבל בראש הזית או בראש התאנה שעליהן מרובין ויכולין לעמוד שם שלא בדוחק יכולין להתפלל כך פי' רש"י ז"ל. אבל בירושלמי מפ' מפני שטרחתן מרובה ופי' ה"ר יונה ז"ל שכיון שענפיהן מרובין יותר משאר אילנות יש טורח בעלייתן וירידתן יותר מבשאר אילנות ויתבטלו ממלאכת בעה"ב וכ"ה שם בר"מ. ובפי' ה"ר יהונתן ז"ל כ"י מצאתי מפני שטרחתן מרובה כלו' שיותר מדאי אדם טורח בנטיעתן ובקיומן ואם תצריכהו לירד ישברו הענפים והוא הפסד גדול. ע"כ. אבל בעה"ב צריך לרדת אפי' מראש הזית כדאיתא בברייתא בגמ' לפי שאין דעתו מיושבת עליו. וכתב הרא"ש ז"ל הא לאו הכי מצי להתפלל ול"ד להא דאמרינן לא יעמוד לא ע"ג כסא וכו' דכיון דעולה באילן לעשות מלאכתו הוי כאדם שעולה לעליה ומצי להתפלל אלא שאין דעתו מיושבת עליו ע"כ. ורישא דנקט גבי ק"ש אומנים לאו דוקא אלא אפי' בעה"ב קורא בראש האילן וכדכתב ר"י ז"ל:

משנה ה

עד מוצאי שבת. ומוצ"ש בכלל שהן ד' לילות דבתולה נשאת ליום רביעי והם ג' ימים וד' לילות וכמ"ש ה"ר יונה ז"ל וע' במתני' דבר"פ בתרא דנדה. ומ"מ מצאתי כתוב שם

בלשון הטור ז"ל ד' ימים וד' לילות. וכתב עליו הר"י אבוהב ז"ל יש לתמוה שהרי אינם אלא שלשה ימים כלו' שבתולה נשאת ליום הרביעי וכבר קרא ק"ש בשחר קודם נשואיו והשתא לא משכחת עד מוצ"ש אלא שלשה ימים שהוא פטור וכ"כ תהר"י ז"ל ואולי שבוש הוא שנפל בספרים ע"כ. ומהרי"ק ז"ל כתב שם ואפשר לומר שרבינו ז"ל סובר שכיון שעתיד לכנוס ביום ד' גם מהשחר הוא טרוד ופטור מק"ש אע"פ שעדיין לא כנס. ועוד י"ל שמנהגם היה לכנוס את הבתולה בליל ד' אחר תפלת ערבית כמו שנוהגים במצרים עוד היום והשתא הוי שפיר ד' ימים וד' לילות עכ"ל ז"ל. וכתב בב"י א"ח שם סי' ע' שכתב ה"ר מנוח בשם הראב"ד ז"ל דהא דפטור כונס את הבתולה היינו דוקא בלילות שהוא מתייחד עמה אבל אם היתה נדה או חולה או שלא היה מקום ליחוד חייב ע"כ. ועוד כתב בשם ה"ר מנוח דמסתברא דלא מיפטר אלא בלילות כו' אבל הרב בעל הטורים וגם הרמב"ם ז"ל וגם ההגהות מיימונית בשם התוס' ס"ל דגם בימים הוא פטור: ירושלמי זאת אומרת שמותר לבעול בעילה בתחלה בשבת. ופריך תפתר באלמנה שאינו עושה חבורה ומשני והא תנינן ד' לילות אית לך למימר ד' לילות באלמנה. ופריך ומה בינה לבין הא דתנן בשבת פכ"ב שובר את החבית לאכול ממנה גרוגרות. ומשני ואימור דבתרה ובלבד שלא יתכוין לעשותה כלי וכאן שמתכוין לעשותה בעולה כמי שמתכוין לעשותה כלי. ופריך מה בינה למפיס מורסא בשבת דתנן לה בפ"ב דעדיות ומשני ואימור דבתרה ובלבד שלא יתכוין לעשות לה פה: תני לא יבעול אדם בעילה בתחלה בשבת מפני שהוא עושה חבורה ואחרים מתירין משום דלמלאכתו הוא מתכוין ומאליה נעשית חבורה. אסי אמר אסור. בנימין גנזכיה נפק ואמר משמיה דרב מותר. שמע שמואל ואיקפד עילוי ומית. קרי עלוי ברוך המקום שנגפו ועל רב קרא לא יאונה לצדיק כל און. ע"כ. וע' בס' תי"ט שדקדק דלילה ל' זכר. ופשוט הוא בכמה כתובים וישכב עמה בלילה הוא. בלילה ההוא נדדה וגו'. הלילה ההוא יקחהו אופל וגו'. ומפ' בגמ' דאפי' עד מוצ"ש לא פטרו אותו אלא בטרדה כזו שהיא טרדה דמצוה אבל בטרדה שאינה של מצוה כגון שטבעה ספינתו בים אינו פטור שיש לו לישב ולכוין: ומצאתי שהגיה ה"ר יהוסף ז"ל ועד מוצ"ש בוי"ו וכתב עוד וז"ל אבל בלילה הראשון בודאי לא עשה מעשה. ע"כ:

בפי' ר"ע ז"ל. שמא לא ימצאנה בתולה ואני שמעתי שמתיירא וכו' מצאתי כתוב אין גם אחד מאלו הפי' נ"ל דאי הכי כי נמי עברו ד' לילות ליפטר דכל עוד דלא בעל אכתי לא סר פחדיה דאטו משום דעברו ד' לילות מובטח לו שלא יעשה כרות שפכה או שימצאנה

בתולה. ונ"ל שאין כוונת רז"ל כאן באמרם טרוד מפחד אלא הכוונה שמחשבתו טרודה בדבר אחר ע"כ:

ומעשה ברבן גמליאל שקרא כו'. ואית דגרסי שנשא וקרא בלילה הראשון שנשא וכו' ומלת רבינו אית דל"ג לה בכולהו בבי:

משנה ו

רחץ בלילה הראשון. פי' דקיי"ל דאבל אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר. ותימה אמאי איצטריך לאשמעינן דהרחיצה היתה בלילה הראשונה למיתת אשתו. וי"ל לאשמעינן אגב אורחיה דסבירא ליה דאנינות לילה דרבנן כדאיתא בגמ'. אבל אי הוה ס"ל דאנינות לילה דאורייתא אה"נ דלא היה רוחץ בחמין אפי' פניו ידיו ורגליו אע"פ שהיה אסטניס. ופסק הרא"ש ז"ל כר"ג דאנינות לילה מדרבנן שהיא דעת רבים בגמ' בברייתא בפ' טבול יום ור"י לחודיה הוא דסבר יום מיתה תופס לילו מדאורייתא ע"כ בקיצור:

אסטניס. פי' ר"ע ז"ל לשון צנה. אמר המלקט והסמ"ך הראשונה של אסטניס במקום צד"י ששתי האותיות ממוצא אחד. ולפי זה הפי' רחץ היינו בחמין. ומשמע אפי' כל גופו דכיון שהוא אסטניס מצטער הרבה. (בטור י"ד סי' שפ"א הלשון היה רוחץ בלילה כו'):

משנה ז

קבל עליו תנחומין. כשחזר מבית הקברות ישב באותן מקומות שעושין שורה לאבלים והעם עשו לו שורה וכבוד כבשאר מתים בני חורין. ה"ר שלמה שיריליו"ו ז"ל:

לא למדתנו רבינו. גרסת הגמ' ובסכ"י למדתנו רבינו בשלשת המשניות:

שאין מקבלין תנחומין על העבדים. אלא כשם שאומרים לו על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך כך אומרים לו על עבדו ושפחתו שמתו המקום ימלא לך חסרונך. וכתב רשב"א ז"ל וא"ת לא יהא אלא בן חורין מי מקבלין תנחומין על הרחוקים כבר פרשו בירושלמי שתלמידו של אדם חביב עליו וכן עבדו המשמשו כרצונו היה חביב עליו כבנו עכ"ל ז"ל:

כשר היה. פי' שלא היה גזלן ופרוץ כשאר עבדים כנענים שהן פרוצים גם בעריות:

משנה ח

חתן אם רצה. כו' סתמא דמתני' כר"ג דלעיל הכי אמרי' בירושלמי ואיתא נמי בירושלמי פ"ק דשבת ורשב"ג בריה ס"ל דחיישינן ליוהרא אם לא היה אדם מפורסם בחסידות כר"ג אביו שקרא ק"ש לילה הראשון. וע' בפסחים פ' מקום שנהגו. ובגמ' דתענית פ"ק דף יו"ד אמר רשב"ג תלמיד אינו עושה עצמו יחיד בדבר של שבח כגון לפרוס סודר וכיו"ב. אבל

לדבר של צער כגון להקדים להתענות על הגשמים בכלל היחידים עושה. וכתב התוס' ז"ל כ"מ ששנה רשב"ג במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וצידון וראיה אחרונה וכן פסק ר"ח. ומיהו אנן שבשום פעם אין אנו מכוונים היטיב גם חתן יש לקרות דאדרבא נראה כיוהרא אם לא יקרא וכו' ע"כ. וכתב הרי"ף ז"ל בפ' גט פשוט שאינו מוסכם אותו כלל. גם הר"ן ז"ל כתב דלא קיי"ל כההוא כללא דאמוראי נינהו אליבא דר"י כדאמרינן בפרק זה בורר ואיכא טובא דלית הלכתא כותיה ע"כ. וגם בתשובת הרשב"א ז"ל סי' מ' כ' אין למדין מן הכללות ואפי' במקום שנאמר בהם חוץ ומש"ה גבי עורות לבובים פ"ב דע"ז מ"ג פסקו בגמ' הלכה כרשב"ג שאין סומכין לפסוק כמותו אלא במקום שיש ראיה או דמסתבר טעמיה. ובפ' המדיר תנן רשבג"א בד"א במומין קטנים אבל במומין גדולים כופין אותו להוציא. ואתמר עלה בגמ' אר"י הלכה כרשב"ג ור"נ אמר הלכה כחכמים וקי"ל הלכתא כרב נחמן בדיני. ובפ' הכותב תנן רשבג"א אם מתה יירשנה ולא קיי"ל כוותיה דבדבר שבממון תנאו קיים. ע"כ. והכא במתני' נמי לית הלכתא כותיה וכמ"ש ר"ע ז"ל והוא פסק הרי"ף והרמב"ם ז"ל אכן ר"ח והרא"ש ז"ל פסקו בכאן כרשב"ג (וטעמא דמאן דפסק כת"ק וגם טעמא דמאן דפסק כרשב"ג מפורש בב"י שם סי' ע') ובזה"ז אפי' הפוסקים כרשב"ג מודו כמ"ש:

ליטול את השם. כתב במכלול עלה כ"ד. ועם הלמ"ד מצאנו רז"ל שנשתמשו בחסרון פ"א הפעל באמרם לטול למול לפול וזולתם ע"כ. פי' לטול במקום לנטול שהיא פ"א הפעל ששרשו נטל. למול במקום לנמול ששרשי נמל לפול במקום לנפול ששרשו נפל וכן הרבה זולת אלו. ופי' ליטול את השם לקנות שם טוב לעצמו שהוא חסיד:

פרק ג

משנה א

מי שמתו. כ' תוס' ז"ל רש"י גריס מי שמתו אחר תפלת השחר אבל נראה לר"י שהוא אחר היה קורא דאיירי בסיפיה מק"ש וכאן מתחיל נמי מפיטור ק"ש. ובירושלמי גריס כן. ע"כ. ונלע"ד דאפשר דבאיזו מהדורא ראו הם ז"ל שכתב הגרסא כן. אבל לפי מה שפי' וז"ל מי שמתו וכו' פטור מק"ש לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו והוי דומיא דחתן דפטור משום טרדא דמצוה ע"כ משמע קצת דגריס ליה אחר היה קורא דסליק מניה דחתן דפטור משום טרדא וכאן נמי פטור מהאי טעמא גופיה:

מוטל לפניו. והעלה הרא"ש ז"ל שכל המתאבלים עליו נקראין מוטל עליו לקוברו ואפילו אחותו נשואה שאינו יורשה ואפילו אינו בעיר. דלא בעינן מוטל לפניו:

פטור מק"ש. בירושל' מפ' טעמיה א"ר בון כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים. תוס' ז"ל:
ומן התפלה ומן התפילין. דכל הפטור מק"ש פטור מן התפילין כמ"ש בר"מ פ"ד דהל' תפילין הי"ג. וכ' הר' יונה ז"ל ואפילו רצה להחמיר ע"ע אסור וכן מוכח מן הבבלי ומן הירושל'. ודלא כהרמב"ם ז"ל שסובר דמי שמתו מוטל לפניו אם רצה לקרות קורא וגם הרב רש"י ז"ל ס"ל הכי. וכ' ב"י בא"ח סי' ע"א דכדאי הם לסמוך עליהם שלא למחות ביד הרוצה להחמיר ע"ע היכא שי"ל מי שישא משאו מיהת. ע"כ: ואית דגרסי ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. אכן בירושל' ובנוסחת כ"י אינו. וגם הרשב"א ז"ל לא גרס ליה:
נושאי המטה כו'. כ' הר' יונה ז"ל ואע"פ שיש שהות לאחרונים לקרוא בעוד שנושאין הכת השניה אפ"ה פטורין מפני שפעמים נמלכין שאותה כת שלישית בשניים יסעו ומתוך כך אין להם להתחיל. ע"כ:
את שלמטה צורך בהן פטורים ואת שאין למטה צורך בהן חייבין. כ"ה הגירסא הנכונה והמרדכי כ' ה"ג רש"י שלפני המטה צורך בהן פטורי' ושלאחר המטה אפי' צורך בהן חייבין לקרות וה"ט דכיון שנשאו אותו אין טרודין כ"כ במצוה ע"כ. וגם התוס' ז"ל דחו גרסת רש"י ז"ל. אך הר' יונה ז"ל כ' את שהמטה צורך בהם פטורים בירושל' מפ' שאין זה החילוק אלא באותם שלפני המטה לבד אבל באותם שלאחר המטה מתוך כך הולכין אחר המטה מפני שלעולם אינן צריכין למטה ולעולם חייבין. ע"כ. וע' בב"י או"ח ריש סי' ע"ב והילך כל לשונו. פי' רש"י ז"ל וחלופיהן שכן דרך שמתחלפין לשאת לפי שהכל חפצים לזכות בו. את שלפני המטה שיתעסקו בו כשתגיע המטה אצלם. ושלאחר המטה הואיל ואין צורך בהם חייבים שכבר יצאו י"ח מן המת ע"כ. נראה מדבריו שהוא סובר דהא דקתני את שלמטה צורך בהן היינו שלפני המטה. והא דקתני את שאין למטה צורך בהן היינו שלאחר המטה וה"ק נושאי המטה וחלופיהן וכו' שלפני המטה ושלאחר המטה זהו משפטם דשלפני המטה כיון שיש למטה צורך בהם פטורים ושלאחר המטה כיון שאין למטה צורך בהן חייבין. וכפי' רש"י כתב הר' יונה בשם הירושל'. ומדברי רבינו כאן ובסי' ק"ו נראה שהוא מפ' נושאי המטה וחלופיהן בין אותם שהם לפני המטה בין אותם שהם לאחריה אם יש למטה צורך בהן אלו ואלו פטורים. ואם אין למטה צורך בהם אלו ואלו חייבין. ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד מה' ק"ש נראה שהוא מפ' דה"ק נושאי המטה וחלופיהן וכו' בין אותם שהם לפני המטה בין אותם שלאחריה מאחר שלמטה צורך בהן פטורין. ומאי דקתני סיפא ואת שאין למטה צורך בהן חייבין. ה"ק ושאר

המלוים את המת שאין למטה צורך בהם חייבים. ולענין הלכה נקיטינן כדברי הרמב"ם ז"ל עכ"ל ז"ל: עוד כ' ברבינו יונה ז"ל דבירושל' מקשה כיון דתניא אין מוציאין את המת סמוך לק"ש אלא יקדימו לו שעה שיעור שיוכלו להוציאו ולקוברו אמאי הוצרך לשנות במשנה נושאי המטה וחלופיהן את שהמטה צורך בהן פטורין ואת שאין למטה צורך בהן חייבין. שהרי לא יצטרכו לעולם לקרות ק"ש בדרך. ומתרץ תפתר כגון דהוו סבירין דאית ביה עונה וטעו דלא היה בה עונה שיעור שיוכלו להוציאו ולקברו קודם שיגיע זמן ק"ש. ע"כ. ויש מתרצים דמתני' מיירי בדיעבד שהוציאוהו סמוך לק"ש:

אלו ואלו פטורין מן התפלה. כ' תוספות ז"ל אבל בק"ש ותפילין שהן מדאורייתא חייבין ורישא דקאמר מי שמתו מוטל לפניו דפטור מן התפילין וכו' וכ"ש דפטור מן התפלה אלא לא בעי למתני ברישא אלא החילוק שבין נושאי המטה למתו מוטל לפניו ע"כ. משמע שלא היו גורסים הם ז"ל במשנה ומן התפלה וכן מצאתי שמחק ג"כ הרב בצלאל אשכנזי ז"ל מלת ומן התפלה מדבריהם ז"ל בדבור שקודם לזה. אבל הר' יונה ז"ל כ' מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין נושאי המטה כו' כ"ה הגירסא בכל הספרים המדוייקים ונראה לפ' שאע"פ שלא שנה במשנה אלא אלו השלשה בלבד ה"ה דפטור מכל שאר המצות אלא דתנא [אלו] שהן חמורות וכ"ש בכל שאר המצות שאינם חמורות כ"כ ולפיכך אמר תפלה ותפילין עם ק"ש מפני שקבלת עול מ"ש שלימה היא עם התפילין וגם צריך להתפלל עמהם עכ"ל ז"ל. ורשב"א ז"ל כ' דנקט הני לרבותא לומר דאע"ג דמצי למעבדינהו ולמיקם קמיה פטור ע"כ. משמע מדברי שניהם דל"ג במתני' ומכל מצות האמורות בתורה כמו שכתוב בגמ' במשנה ורבינו שלמה לוריא ז"ל נראה דגריס לה. אבל הרב בצלאל ז"ל מחקה:

אלו ואלו פטורים מן התפלה. אפילו המלוין שאינם טוענים ולא עתידין לטעון גם הם פטורין מן התפלה כך פי' הרמב"ם ז"ל במשנה וגם בפ"ו דהל' תפלה. אע"פ ששאר מלוין לא נזכרו במשנה: וכ' הר' יונה שהטעם היותר נכון הוא מפני שבתפלה צריך להתפלל מעומד ואינם יכולין לשהות כ"כ אבל ק"ש שיכולין לאמרה בעוד שמהלכין ודי לעמוד בפסוק ראשון שלא יתעכבו בו אלא מעט חייבין ע"כ:

פטורין מן התפלה. פרש"י ז"ל דלאו דאורייתא היא ורבותי פי' לפי שיש להן עוד שהות. ול"נ שאין זה לשון פטורין. ע"כ וכ' הרא"ש ז"ל ואין להקשות על דברי (ר"ל על דברי עצמו שפסק שם שמי שהיה אונן במוצ"ש ולא הבדיל שחייב להבדיל למחר אחר הקבורה) מפירוש רש"י ז"ל דמשמע כיון שפטורין ההוא שעתא פטורין עולמית. דהא ודאי ליתא דמי לא מודה רש"י ז"ל דאם קברו את המת ויש שהות ביום שיוכלו להתפלל שמתפללין.

וע"כ לא פליגי רבותיו והוא אלא שלפירוש רבותיו אם הגיע זמן התפלה ויכול לעסוק ועדיין יש להן שהות להתפלל יעסקו בו ואם לאו לא יבטלו התפלה ולפי' רש"י ז"ל אם יעבור זמן התפלה יתעסקו בו ע"כ. אכן הרמב"ם ז"ל פי' והכל פטורין מן התפלה והטעם מפני טרדת הלב ע"כ:

משנה ב

יתחילו. כתב ב"י שם דלישנא דיתחילו משמע יתחילו ויגמרו כולה וכמ"ש מהר"י אבוהב ז"ל דמשמע כן מפי' רש"י ז"ל:

העומדים בשורה כו'. פי' רש"י ז"ל בשורה שהיו מנחמים את האבל בהיקף שורה סביבותיו בשובם מן הקבר ע"כ. ובגמ' ת"ר שורה הרואה את הפנים פטורה ושאינה רואה את הפנים חייבת ר' יהודה אומר הבאים מחמת האבל פטורים ומחמת כבוד חייבין ופי' ה"ר יונה ז"ל דאית דמפרשי דר"י לחומרא דארישא קאי וה"ק כי אמרינן דשורה הרואה את הפנים פטורה ה"מ באותן שבאים מחמת האבל אבל הבאים מחמת כבוד אפי' רואה את הפנים חייבת ואית דמפרשי דאסיפא קאי דאפילו בשורה שאינה רואה את הפנים אם באים מחמת האבל פטורין. ומחמת האבל אית דאמרי דקרוביו ובני משפחתו בלבד נקראין מחמת האבל. ואית דאמרי דאפילו שאר בנ"א שבאים לנחמו נקראים מחמת האבל ופטורין ע"כ. ובירושלמי א"ר חנינא בראשונה היו משפחות עומדות לנחם ואבלים עוברין משרבה תחרות בצפורי שהיו מקפידין על סדר הישיבה התקין ר"י בן חלפתא שיהו משפחות עוברות ואבלים עומדין ומתני' דקתני גבי מנחמין עומדין משנה ראשונה קודם שנשתנה המנהג. וההיא דתנינן פ"ב דסנהדרין דרך כל העם עוברין זה אחר זה משנה אחרונה אחר שנשתנה המנהג ע"כ וע"ש:

משנה ג

נשים ועבדים וקטנים כו'. פי' ר"ת דמתני' איירי בין רישא בין סיפא בקטן שלא הגיע לחנוך וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך. וא"ת א"כ אמאי תנא קטנים בהדי נשים ועבדים כיון דאין שוין. וי"ל דכן דרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך כמו נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הסוכה ע"כ. ובריש פ' המוצא תפילין מוכח דמתני' דלא כר"מ ור"י דתרווייהו אית להו נשים חייבות בתפילין וכמ"ש שם תוס' ז"ל. וגרסי' בילמדנו למה נשתתפו הנשים עם הקטנים ועם העבדים לענין המצות (הכא מיירי בעבד כנעני שמל וטבל לשם עבדות שדינו כדין אשה שהוא חייב בכל מל"ת וגם במ"ע שהנשים חייבות בהן. ויש עוד שני מיני עבדים כנענים אחרים. עי' במגיד משנה ס"פ עשרים דה' שבת

אכן עבד עברי חייב בכל המצות כשאר ישראל אחר לבד שמותר בשפחה כנענית) לפי שאין להם אלא לב אחד שנא' וחנה היא מדברת על לבה. אשר היא מצודים וחרמים לבה. ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה. וכן הקטן אולת קשורה בלב נער. וכן העבד לבו אל אדוניו בלבד. ובירושלמי נשים מניין ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם. עבדים מניין שנא' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד את שאין לו אדון אלא הקב"ה יצא העבד שיש לו אדון אחר. קטנים מניין למען תהיה תורת ה' בפיך בשעה שהוא תדיר בה ע"כ:

בפי' ר"ע ז"ל דמהו דתימא הואיל ואיתקש לת"ת כו' אמר המלקט כתב ה"ר אפרים אשכנזי ז"ל וצ"ע למה לא אמר הואיל ואיתקש לתפילין כדלעיל וי"ל דסברא הוא להקיש לחומרא ע"כ. וכבודו במקומו מונח דלא ידענא מה קאמר ז"ל דהא בין תקיש לתפילין בין תקיש לת"ת הוי לקולא. אלא נראה דלהכי נקט הו"א לאקושי לת"ת ולא נקט הו"א לאקושי לתפילין דיותר סמוך הוי קרא דולמדתם אותם את בניכם דמיניה ממעטינן בנותיכם מקרא דתפילין דרחוק טפי בפ' והיה אם שמוע אבל אה"נ דהמ"ל ה"א לאקושי לתפילין:

משנה ד

בעל קרי כו'. בין שהוא מרגיל וממשיך את הקרי ע"ע דהיינו שמשמש את מטתו (בירושלמי פ' בתרא דיומא ודספ"ק דתעניות אריב"ל אין קרי אלא מתשמיש המטה. רב הונא אמר אפי' ראה עצמו ניאות בחלום ואפילו מדבר אחר פי' שלא מאשה ע"כ) בין שראה קרי לאונסו הכל נקרא בעל קרי. ומשמע דס"ל לתנא דמתני' דצריך טבילה לד"ת וכן כמה תנאי ואמוראי איכא בגמ' דס"ל דצריך טבילה לד"ת ודלא כר"י בן בתירא דאמר אין ד"ת מקבלין טומאה והכי נהוג עלמא. (בס' לבוש החור ססי' תרי"ג כתב קיי"ל דאין טבילה בזה"ז לבעל קרי אפילו לתפלה כיון שאינו יכול לטהר עצמו מכל וכל כגון מטומאת מת ע"כ). וקודם ביטול התקנה אסיק רבא בגמ' (עי' בתשובת הרשב"א ז"ל סי' רי"ט) דהכי הויא הלכתא דבריא המרגיל מ' סאה וחולה המרגיל ובריא לאונסו ט' קבין וחולה לאונסו פטור מכלום. ופי' רש"י ז"ל דרנב"י דאמר דהשתא נהגינן כריב"ב אחר רבא הוה וכותיה קי"ל:

מהרהר בלבו. ק"ש כשיגיע זמן כו' לשון ר"ע ז"ל. אמר המלקט כך פי' רש"י ז"ל והכריחו לפי' זה מן הבבלי. אבל בירושלמי מפרש דבק"ש ובהמ"ז שהם מה"ת כ"ע לא פליגי דמוציא בשפתיו ולא נחלקו אלא בברכות דרבנן. וה"פ בעל קרי מהרהר בלבו ברכות ק"ש אבל אינו מברך בפה לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו בפה ואינו

מברך לפניו אלא בהרהור. ריי"א מברך בפה בין לפניהם בין לאחריהם ע"כ. אבל הר"י ז"ל פי' ועל המזון מברך לאחריו כלומר מהרהר לאחריו. והתם בירוש' בברייתא מזכיר ר"י בשם חכמים ות"ק בשם ר"מ. וכתב ה"ר יונה ז"ל על דרך הבבלי דר"י בתרתי פליג בהדי רבנן חדא בברכות דת"ק אומר שאין ק"ש והברכות שוות ומהרהר על ק"ש ולא על הברכות ור"י אומר דדינם שוה ופליג עליה באידך דת"ק היה אומר מהרהר והוא היה אומר דאפי' הברכות מוציא בפה כ"ש ק"ש עצמה ע"כ. ועוד האריך עד שנראה שגם הוא אינו מסכים לפי' הירושלמי. ובגמ' מסיק דר"י עשאה לבהמ"ז כה' ד"א וגבי ה' ד"א שמעינן ליה לר"י דאמר דבעל קרי שונה בה' ד"א פי' שמתוך שהן הלכות פשוטות מענין ד"א א"צ להעמיק בהן אבל בשאר ד"ת א"ל להוציא בשפתיו מפני שמתוך הדבור יעמיק בהן. ומ"מ ר"י על עצמו היה מחמיר מלשנות אפי' ד"א ע"כ עם פי' רש"י ז"ל. וצ"ע אמאי פי' רש"י ז"ל עשאה לבהמ"ז ול"ק סתמא עשאן דקאי אכולהו כדמשמע פשטא דמתני' דר"י קאי בין אברכות דק"ש בין אבהמ"ז וכדכתיבנא בשם ה"ר יונה ז"ל ולא מצאתי מי שהגיה על דברי רש"י ז"ל מאומה והוא תימה בעיני שהרי גם בירושלמי איתא נמי ברייתא בהדיא דפליגי בה ר"מ וחכמים דהיינו ר"י קאמר קורא את שמע ומשמיע לאזניו ומברך לפניה ולאחריה:

משנה ה

היה עומד בתפלה. הזכיר זה בכאן אפילו שאין ענין תפלה שייך לכאן מ"מ משום ענין בעל קרי. הריי"א ז"ל:

לא יפסיק. ירושלמי מתני' דוקא במתפלל ברבים אבל במתפלל בינו לבין עצמו מפסיק וכר"מ שהוא ת"ק דמתני' דלעיל. ברם כר"י אפילו בינו לבין עצמו אינו מפסיק. ובשאין לו מים. אבל יש לו מים לטבול אפילו ר"י מודה שהוא מפסיק:

אלא יקצר. ודייקינן טעמא דיקצר משום דהתחיל הא אם לא התחיל לא יתחיל אפילו בהרהור מדלא קאמר יקצר בדבור (פי' כ"ז הלשון ה"ל למיתני) או יהרהר באריכות ע"כ עם פי' תוס' והרא"ש ז"ל וטעמא דהקלו בתפלה מפני שאינה אלא מדרבנן:

עד שלא תנץ החמה. לותיקין ואפילו לר' יהושע דאמר בפ"ק עד ג' שעות וכתב ה"ר יונה ז"ל וכ"ז דקדקו חכמים בק"ש בזמנה דלכתחלה כדי שלא תעבור הנה"ח שלא חששו למה שלא היה סומך גאולה לתפלה ולא הצריכוהו לעלות ולהתכסות אלא שיקרא בתוך המים ע"כ ועמ"ש בר"פ דלעיל:

עד שיטיל לתוכן מים. פי' ר"ע ז"ל שיעור המים רביעית. אמר המלקט כר' זכאי (ואיתא בפ' ג' מינים (נזיר דף ל"ז)) ל"ש מי רגלים בתחלה ל"ש מ"ר בסוף וכן הלכה ודלא כמ"ד

כ"ש ור"ל מ"ר שהם בכלי. וכתב ה"ר יהוסף ז"ל פי' פשט המשנה כך היא דקאי אמים הרעים דלעיל ואפילו דלא אצטריך להו אצטריך על כדומה להו ע"כ:

וכמה ירחיק כו'. וכתב ה"ר יונה ז"ל ומי שקורא בלילה או סומא שאינו רואה צריך להרחיק מלא עיניו כאילו היה רואה והכי פי' בירושלמי עכ"ל ז"ל. ובגמ' א"ר הונא ל"ש אלא לאחריו אבל לפניו מלא עיניו וכן לתפלה ובירושלמי דייק מדקתני מתני' וכמה ירחיק מהם ומן הצואה ד"א לאשמעינן נמי דצריך להרחיק ד"א מנבלה מוסרחת דאי צואה הוי לכלוך הבא מחמת צואה כגון שכבסו במי משרה בגדים המלוכלכין בצואה הא קתני ולא במים הרעים ולא במי המשרה אלא ודאי ש"מ לאתויי נבלה מסרחת דדינה כצואה וצריך להרחיק גם ממנה ד"א וה"ה לכל בני סרחון. ומשמע מתוך ירושלמי זה דכמה ירחיק מהם דקתני מתני' קאי אמים הרעים ומי המשרה ומי רגלים וכן מפורש בטור סי' פ"ו:

משנה ו

זב שראה כו'. טעמא דזב שראה קרי ונדה שפלטה ש"ז הוא דצריכין טבילה הא זב שלא ראה קרי ונדה שלא פלטה ש"ז קורין ומתפללין וא"צ טבילה וכן פסקו רב אלפס ור"ח והרא"ש ז"ל. ודע דדוקא הפולטת ש"ז בתוך ג' ימים לשמושה הוי כאילו היא עצמה ראתה קרי וטמאה יום א' כאיש הרואה קרי אבל אם פולטת אותו לאחר ג' ימים לשמושה אינה טמאה שכבר נסרח הזרע במעיה ואינו אלא כפירשא בעלמא ונרמז בפי' ר"ע ז"ל. וברמב"ם פ"ד דהלכות תפלה סי' ה' וז"ל לפיכך היו אומרים בזמן תקנה זו שאפילו זב שראה קרי ונדה שפלטה ש"ז ומשמשת שראתה דם נדה צריכין טבילה לק"ש וכן לתפלה מפני הקרי אע"פ שהם טמאים וכן הדין נותן שאין טבילה זו מפני טהרה אלא מפני הגזרה שלא יהיו מצויין אצל נשותיהן תמיד ע"כ. ורבותא דכולה מתני' מבוארת שאע"פ שהם בטומאה חמורה יותר מש"ז דלא מהניא להו טבילה השתא אפ"ה מחייבינן להו טבילה קודם ביטול התקנה. ותו דאע"ג דלא שייך השתא בנדה שפלטה וכו' טעמא דשלא יהיו מצויין אצל נשותיהן שהרי כיון שנטמאת ודאי לא אתו לידי תשמיש אעפ"כ אצרכוה טבילה לתפלתה:

ור"י פוטר. פי' ר"ע ז"ל אף במשמשת שראתה נדה כו'. אמר המלקט פי' אע"פ שהשמוש דהיינו הקרי קדם לדם הנדות וכן ג"כ תני ר"ח בע"ק שראה זיבה צריך טבילה ור"י פוטר ולאו דוקא נקט רישא זב שראה קרי דאפי' איפכא בעל קרי שראה זוב פטר ר"י אלא נראה דנקט ברישא זב שראה קרי להודיעך כוחן דרבנן דאפילו שקדמתו טומאת הזיבה אפ"ה מחייבי ליה רבנן טבילה לקרויו לד"ת. וסיפא נקט משמשת שראתה דם להודיעך

כחו דר"י דאע"פ שהקרי קדם פוטרו ר"י כדכתיבנא. ומוכח ממתני' דבע"ק גרידא אפי' ר"י מחייב ליה טבילה לד"ת אלא שלענין בהמ"ז הקל כדכתיבנא לעיל בסי' ד':

פרק ד

משנה א

עד ד' שעות. פי' לכולי עלמא אבל לותיקין עם הנץ החמה וכתב הרא"ש ז"ל ותחלת זמנה יראה משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח מידי דהוה אתמיד של שחר אע"ג דעיקר מצותה עם הנה"ח כדכתיב ייראוך עם שמש ונ"מ אם התפלל בזו השעה יצא ותנא לא חש לפרושו דמלתא דפשיטא היא כיון דזמן המאוחר שלה הוא בזמן התמיד הה"נ לכל זמן המוקדם ע"כ:

עד הערב. הכריח ה"ר יונה ז"ל דעד הערב האמור כאן אינו אלא עד שקיעת החמה מדאמרינן בזבחים מניין לדם שנפסל בשקיעת החמה ר"ל דמשקיעת החמה ואילך אינו זמן זריקת דם תמיד של בין הערבים ותפלת המנחה היא כנגד תמיד של בין הערבים ועיקר התמיד הוא זריקת הדם וכי היכי שזריקת הדם אין זמנה אלא עד שקיעת החמה ה"נ תפלת המנחה שנתקנה כנגדה אין זמנה אלא עד שקיעת החמה בלבד ע"כ. והקשו תוס' ז"ל וא"ת אמאי לא קתני גבי תפלת המנחה כל היום כמו גבי תפלת המוספין ותרצו די"ל דזמן מוספין הוא כל היום אפילו משחרית שהרי קרבנות יכול להקריב מיד אחר התמיד א"כ גם תפלת המוספין יכול להתפלל מיד מן הבקר משא"כ במנחה אלא משש שעות ומחצה וה"נ בפ"ק דע"ז לא ליצלי אינש תפלת המוספין בתלת שעי קמייתא בריש שתא ביחיד וכו' אלמא בשאר ימות השנה יכול להתפלל ולהכי מקדים תפלת המנחה לתפלת המוספין משום שהיא תדירה בכל יום אע"פ שתפלת המוספין קודמת ע"כ. וכן תירץ הר"ר יונה ז"ל. (אך מ"ש שם כדאמרינן בברכות מניין לנסכים שקריבין בבוקר כו' איני יודע היכן הוא בא בזה"ל. ומ"מ בתמורה רפ"ב גרסינן מניין לנסכים הבאין עם הזבח שאין קרבין אלא ביום ת"ל ולנסכיכם ולשלמיכם מה שלמים ביום אף נסכים ביום ע"כ. ושמא צ"ל בקרבנות). מצאתי בס' כ"י ישן פי' לה"ר יהונתן ז"ל וז"ל תפלת המנחה עד הערב פי' עד חשיכה שהרי תמיד של בין הערבים אע"פ שמצותו בששה ומחצה אם לא עשה קרב והולך עד הערב. ולר"י אינו קרב אלא עד פלג המנחה שהוא י"א שעות חסר רביע דזהו פלג של מנחה קטנה שהיא מתשע שעות ומחצה ומנחה גדולה נקראת שש שעות ומחצה ומפלג מנחה קטנה ולמעלה לילה מיקרי ואסור לשוחטו מכאן ואילך

או לזרוק דמו ואינו כשר אלא להדליק בהם את הנרות שהן גמר עבודת היום ע"כ. ועי' בס' לבוש תכלת סי' רל"ב:

עד פלג המנחה. תימה מנא ליה הא דבשלמא עד ט' שעות ומחצה דעד אותו זמן הוי תפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה אבל הא מנ"ל. וי"ל דר"י ס"ל דתפלת המנחה כנגד קטרת תקנוה דכתיב תכון תפלתי קטורת לפניך. תוס' ז"ל. וקשה לענ"ד דהיכן מצינו שהקטרת הוא מפלג המנחה וכ"ת שר"ל סמוך לזמן הקטרת הא בברייתא בגמ' קאמר בהדיא ר"א עד פלג המנחה שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה. ולענ"ד צ"ע. או שמא צ"ל דתפלת ערבית כנגד קטרת תקנוה ודייקי לה מסיפיה דקרא דכתיב מנתת ערב ערב היינו ערבית. ואעפ"כ זמנה כל הלילה כנגד אברים ופדרים כדקתני בברייתא בגמ'. דו"ק:

עד פלג המנחה. שהוא שעה ורביע קודם הלילה. והכריח בס' לבוש החור סי' רס"ז ובמקומות אחרות שר"ל שעה ורביע קודם שתשקע החמה ושכן הוא משמעות הגמ' בכ"מ שהוזכר שעות כגון ד' שעות דחמץ וד' שעות דר"י בתפלת השחר כולהו משמע דד' שעות מעת הזריחה קאמר וא"כ ממילא שהוא כן בתפלת מנחה וערבית דקודם השקיעה ע"כ בקיצור:

בפי' ר"ע ז"ל אינו יכול להחשיבו לילה ולהתפלל בו ערבית וכו'. כתב הח' הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל נ"ל לקרוא בו ק"ש של ערבית וכן לקמן בסוף ל' ר"ע ז"ל דקאמר ומשם ואילך יוכל להתפלל ערבית. ר"ל ק"ש של ערבית שהרי בתפלה אמרו מתפלל אדם של שבת בע"ש וכו' ויש מחלוקת בדבר ע"כ:

אין לה קבע. פי' ר"ע ז"ל והאי דקתני וכו' לאשמעינן דתפלת ערבית רשות ע"כ. אמר המלקט כר' יהושע ודלא כר"ג. וז"ל הרשב"א ז"ל בתשובותיו סי' רס"ט ומה שהקשית תפלת הערב אין לה קבע דבמקום א' פירשו שאין לה זמן קבוע שהרי אברים ופדרים קריבים כל הלילה ובמקום אחר פירשו אין לה קבע שאינה חובה אלא רשות דאי לא ליתני תפלת הערב כל הלילה זה אינו קשה בעיני כלל דמלשון אין לה קבע תרתי שמעינן מינה דמדאמר אין לה קבע משמע שאין לה זמן קבוע ומדאמר אין לה קבע ולא קאמר תפלת הערב כל הלילה משמע שלא עשאוה קבועה כלומר לעשותה חובה כתפלות הקבועות וכדאמרינן בעלמא תקנות קבועות שנו כאן ע"כ:

ושל מוספין כל היום. והכי סתם לן תנא בפ"ב דמגילה והא דנקט גבי מוסף גרידא לשון רבים נלע"ד משום דזימנין דמתרמו תרי או תלתא מוספי בהדי הדדי:

ר"י אומר עד ז' שעות. יש ספרים דלא גרסי ליה עי' בתוס' בפירקין דף כ"ח. וגם בירושלמי ליתיה וכן הרי"ף והרא"ש ז"ל לא כתבוהו וכבר דיבר בזה הח' השלם ה"ר מנחם עזריה נר"ו בסי' כ"ב דספרו וגם החכם ה"ר יהוסף אשכנזי ז"ל כתב שברוב הספרים ל"ג ליה:

משנה ב

שלא יארע תקלה. עי' במ"ש ב"י בשם הר"י אבוהב ז"ל ונלע"ד שכפי אותו הדרך שפי' שם דה"ק יה"ר שלא אכשל בדבר הלכה כדי שימשך מזה שישמחו בי חבירי ועוד אני מתפלל ומבקש מלפניך שלא אומר על טמא טהור וכו' ר"ל אע"פ שישמחו חבירי בזה שאני אומר אם יש בו נפקותא דדינא מה לי ולשמחתם מאחר שאני והם טועין והם לא שמחו אלא מפני שחושבין שאני אומר דבר המכוון להלכה לכן אני חוזר ומתפלל שלא אומר על טהור טמא או בהפך וע"ד זה נמי מתפרשא סיפא דולא יכשלו חבירי וכו' דו"ק:

משנה ד

העושה תפלתו קבע. בגמ' מאי קבע א"ר יעקב בר אידי א"ר הושעיא כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים. וכתב ה"ר יונה בשם רבינו האי ז"ל דרבנן סברי שאע"פ שתפלתו דומה עליו כמשאוי ואינו מתפלל כמי שצריך הדבר אלא כמי שמתפלל מפני החיוב בלבד אפ"ה כיון שאומרה בנחת כמי שמבקש רחמים ע"ע הוא. ונראה דס"ל לרבנן שאע"פ שלא יתפלל כמי שדומה עליו כמשאוי אלא שמתפלל כמי שצריך לו הדבר ביותר אם אינו אומרה בלשון תחנונים אין תפלתו תפלה. ור' הושעיא ס"ל בהיפך ולכתחלה בעינן לכ"ע תרווייהו בלשון תחנונים וגם שלא תדמה עליו כמשאוי וכתב הח' הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל דר"א לעיל קאי ופליג אכולהו ואמר שאין לעשות קביעות לתפלה אם מתפלל י"ח או מעין י"ח העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. ע"כ:

תפלה קצרה. בהרבה ספרים טעו הסופרים וכתבו תפלה קצרה מעין שמונה עשרה ואינו כלום שאין זה מעין שמונה עשרה. ה"ר יונה ז"ל:

ואומר הושע כו'. ר"א ור' יוסי ור"א בר' צדוק ואחרים פליגי בברייתא עליה וקיי"ל כאחרים דאמרי דתפלה קצרה היא צרכי עמך ישראל מרובין וכו'. וע"ש בגמ' בברייתא כי שם גרסינן שר' יהושע אומר תפלה קצרה היא שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י ש"ת. ונראה דתרי תנאי אליבא דר' יהושע. ולפי מה שמצאתי בגמרת כתיבת יד בברייתא מזכיר ר' יוסי קודם ר' יהושע. וז"ל ר' יוסי אומר שמע תפלת עמך

ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י ש"ת. בהא ניחא קצת דאפשר לומר דר' יהושע לדברי ר' יוסי קאמר לדידי תפלה קצרה היינו הושע ה' וכו' אלא לדידך דאמרת דתפלה קצרה שמע וכו' אודי לי מיהא דלימא שמע שועת מטעם דפי' רש"י ז"ל דשועה יותר מתפלה אלא דקשה קצת דהא ר' יהושע קדים טובא לר' יוסי דר' יהושע חבירו של ר"א ור"א רביה דר"ע ור"ע רביה דר' יוסי:

העבור. מ"ש בפי' ר"ע ז"ל העבור של עבירה נ"ל דיש שום טעות ושמא צ"ל לשון עבירה. ומלבד מה שפי' בו ר"ע ז"ל מפרש עוד בגמ' שר"ל אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה והכי משמע בכל ענייני פרישת העבור כגון עוברה בעבורה עכ"ל של רש"י ז"ל כפי מה שהגיהו הרב בצלאל אשכנזי ז"ל. ונראה שר"ל בכל ענייני פרישת העבור כגון עוברה בעבורה. פי' שאתה פורש מהם בעונותיהם כאשר יפרד ויתפרש העובר בצאתו מרחם אמו. ופי' ה"ר יונה ז"ל ולשני הלשונות ר"ל בכל ענין שיעשו שיעברו עבירה או שתכעוס עליהם עשה בענין שלא יצטרכו לגוי אחר אלא תראה צרכם ותספיק להם מה שצריכין כענין שהיה מתפלל כ"ג ביוה"כ ולא יצטרכו עמך ישראל בפרנסה זה לזה ולא לעם אחר עכ"ל ז"ל. ופי' ה"ר שלמה שירילי"ו ז"ל דבירושלמי מפרש כל שאלות שליח צבור. ע"ש שעובר לפני התיבה עָביר לשון עוֹבֵר כמו מסור טחון בלשון משנה פרשת לשון פירוש שמפרש ש"צ בשפתיו מה שצריכין הצבור כמו ואת פרשת הכסף ע"כ:

משנה ה

היה רוכב כו'. מאן דתני רוכב על החמור לא משתבש ומאן דתני רכוב על החמור לא משתבש וכדכתיבנא במתני' דלעיל גבי מסור וטחון. אלא שבספר המכלול סוף הטור הראשון דחלק הדקדוק עלה ו' ע"ב נראה שהיה גורס רכוב על החמור שכך כתב שם ובמשנה מצאנו רכוב ג"כ היה רכוב על החמור אבל במקרא לא מצאנו כ"א רוכב וכ"נ מפי' הרמב"ם ז"ל ובס' לשון למודים בבנין הקל במלת פעול מצאתי ג"כ כתוב כי מלת כי בך בטוח וכן מלת השכוני באהלים הם תארים כמו ברוך ועצום ויהיה בטוח כמו בוטח ושכון כמו שוכן וכן תמצא שנשתמשו רז"ל במשנה בשני המשקלים האלה התוארים והוא היה רכוב על החמור שהרצון בו היה רוכב ע"כ בקיצור והם דברים לקוחים מרד"ק ז"ל משם:

בפי' ר"ע ז"ל אלא בין יש לו כו'. אמר המלקט כרבי דפליג בברייתא:

משנה ו

בקרון. בכל הספרים ל"ג קרון ואפשר דדמי לחמור ולא לספינה ודו"ק. הר"ר יהוסף וה"ר אפרים אשכנזי ז"ל והר"מ די לונזאנו ז"ל גם בסכ"י ישן מצאתי פי' לה"ר יהונתן ז"ל וז"ל שם היה יושב בספינה או באסדא אחת מהן ספינה גדולה והאחת קטנה ודרך ספינה שרבים הולכים שם ועוד שהיא הולכת ברוב ואינו יכול לעכבה ולירד לפיכך יכוין את לבו כנגד בית קה"ק ע"כ. אבל הרמב"ם ז"ל אני רואה בפירושו דגריס ליה גם הר"ש שירילי"ו ז"ל וגם בגמ' בברייתא משמע קצת דמדמי הקרון לספינה דקתני השכים לישב בקרון או בספינה מתפלל ולכשיגיע זמן ק"ש קורא וכן נראה מהטור:

בסוף פי' ר"ע ז"ל קרויין רפסודות. אמר המלקט וקרויין ג"כ דוברות וקרויין בל' חכמים במקום אחר אבסדיא והוא ברפי"ב דנגעים לחדא גירסא:

משנה ז

אלא בחֲבַר עיר. דסבירא ליה דכיון שאין בה אלא שבח כו' די שהצבור בלבד יתפללו אבל היכא שאין הצבור מתפללין אותה סבירא ליה לר"א שחייב הוא להתפלל אותה והיינו דא"ר יהודה משמיה כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור דמשמע שאם אין שם חבר עיר חייב. ה"ר יונה ז"ל:

פרק ה

משנה א

כובד ראש. בברייתא בבלי וירושלמי פליגא אמתניתין דבעינן נמי מתוך דברי תורה ולהכי נוהגין לומר זמירות ואשרי קודם תפלה ובגמ' בברייתא נמי גרסינן אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה כגון ההיא דר' זירא דבנות ישראל החמירו וכו' וה"נ גרסינן תו בברייתא בגמ' אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה כגון דברי תנחומין של תורה כגון סמוך גאולת מצרים לתפלה או סמוך לתהלה לדוד שהוא שבח ותנחומין כגון רצון יראיו יעשה וכגון שומר ה' את כל אוהביו וכתבו תוס' ז"ל דכוותייהו קיי"ל:

שוהין שעה כו'. כתב ה"ר יונה ז"ל ואע"פ כו' הכא אינו כן אלא שעה ממש דהכי אמרי' בגמ' היו שוהין שעה א' קודם תפלה ושעה אחת בתפלה ושעה א' לאחר תפלה ושאלו התם כיון שכך היו שוהין בכל תפלה ותפלה תורתן ומלאכתן אימתי נעשין ומהדרינן מתוך שחסידים הן תורתן מתקיימת ומלאכתן מתברכת (ונלע"ד דמדלא קתני היו שוהין

שעה א' קודם תפלה לרמוז לנו מ"ש בגמ' שהיו שוהין שעה א' קודם תפלה ושעה א' בתפלה וכו' וז"ש היו שוהין שעה א' ומתפללין ג"כ לכה"פ שעה א' הנזכרת דו"ק) כדי שיכוונו את לבם למקום כדי שיהי' לבם שלם בעבודת המקום ויבטלו מלבם תענוגי העוה"ז והנאותיהם כי כשיטהרו לבם מהבלי העוה"ז ויהיה בכוונתם רוממות ה' תהיה תפלתם רצויה ומקובלת לפני המקום ע"כ. ואמרי' בגמ' דהאי דהיו שוהין שעה א' וכו' אסמכוה אקרא דכתיב אשרי יושבי ביתך והדר עוד יהללוך סלה:

ואפי' נחש כו'. פי' בס' לבוש תכלת סי' ק"ד סעיף ג' וז"ל ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק לדבר כגון לומר לאחר שיסירנה אבל ללכת ממקומו לנענע רגליו כדי שיפול הנחש מרגליו מותר שאין זה הפסק ע"כ והוא לקוח מדברי ה"ר יונה ז"ל שאכתוב בסמוך. ובגמ' ובירושלמי דוקא נחש אבל עקרב פוסק לפי שהוא מועד להזיק יותר ולשון הירושלמי משום דמחיא בתר דמחיא. ובכ"מ שפוסק אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ואם לאו חוזר לתחלת הברכה שפסק בה ואם פסק בג' ראשונות חוזר לראש ואם בג' אחרונות חוזר לרצה. ובירושלמי אפילו נחש אם היה בא כנגדו מתרחק לצד אחר פי' שהוא כעוס. וכתב עוד ה"ר יונה ז"ל ואע"פ שאין לו להפסיק ולדבר אפ"ה יכול ללכת כדי שישליכנו מעליו שלא מצינו הליכה שנקראת הפסקה בשום מקום ע"כ משמע מדבריו אע"פ שאינו בא כנגדו דאלת"ה מאי אתא לאשמעינן טפי מן הירושלמי. ואפשר שכשהוא בא כנגדו ס"ל דמפסיק אפילו בדבור והיינו שכתב בסוף לשונו ומיהו היכא דאיכא סכנה מפסיק בכל ענין ע"כ. וכתב הר"ש שירילי"ו ז"ל והא דתני נחש בהדי מלכות במדרש ילמדנו מפרש טעמא מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות אר"ש בן פזי קולה כנחש ילך מה נחש מלחש והורג אף מלכות רומי מלחשת והורגת ד"א מה הנחש הולך מעוקם אף מלכות רומי מעקמת דרכיה ע"כ:

משנה ב

בתחית המתים. כתב הרא"ש ז"ל שלא קבעו חכמים מקום להזכרה בתוך הברכה אלא אמרו מזכירין גבורות גשמים בתחית המתים אלא שנהגו העולם לאמרה לפני מכלכל חיים לפי שהגשמים כלכלה ופרנסה אבל אם לא אמרה לפני מכלכל חיים בכל הברכה מקומה ע"כ:

ברכה רביעית כו'. קודם חונן הדעת אומרה ברכה לעצמה וחותם בה המבדיל בין קודש לחול:

ר"א אומר כו'. במס' נדה קאמר התם דר' חנניא בן גמליאל קאי בשיטתיה דר"א אבל משום אבותיו א"ר חנניא בן גמליאל התם דהבדלה בחונן הדעת:

משנה ג

האומר יברכוך טובים ה"ז דרך המינות. יש ספרים דלא גרסי ליה הכא רק בסוף מס' מגילה בלבד אבל ה"ר יונה ז"ל גריס ליה וז"ל האומר יברכוך טובים וכו' י"מ שר"ל הטובים שהם הצדיקים יברכו אותך אבל לא הרשעים וזהו דרך המינות שנראה שהצדיקים בלבד נבראו לכבוד ה' ולקלוסו ולא הרשעים וע"כ אינם חייבים לברכו ואינו כן שכל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו וכולן חייבין לברכו. וי"מ טובים אותם שהשפעת להם טובה שאמרה תורה ואכלת ושבעת וברכת שהשבעים יש להם לברך ולא האחרים ע"כ. וגם בהרא"ש ז"ל איתיה וגם בפי' ה"ר יהונתן ז"ל כ"י איתיה וז"ל האומר יברכוך טובים כלומר כטוב לב האדם באכילתו דהיינו כשהוא שבע כדכתיב ונשבע לחם ונהיה טובים ה"ז דרך המינות שאומר קרא כתיב ואכלת ושבעת וברכת אבל לא בכזית וכביצה ומצוה לברך אפילו בכזית וכביצה ע"כ וכן פי' ג"כ שם בפרק בתרא דמגילה:

על קן צפור כו'. עי' במ"ש ס"פ בתרא דקדושין ור"פ בתרא דחולין. ובירושלמי אית תנאי תנו עד קן צפור בדלי"ת וטעמא דמשתקין כשאומר עד שנותן קצבה למדותיו של הקב"ה עד קן צפור הגיעו רחמיך ע"כ ולגירסתנו דגרסי' על בלמ"ד כבר פי' טעם א' ר"ע ז"ל ועוד איכא תו מאן דמפרש בגמ' מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית לומר על אלה חס ולא על שאר בריותיו:

מודים מודים כו'. וה"נ אמרינן בגמ' גבי ק"ש האומר שמע שמע משתקין אותו וה"מ כדאמר מילתא ותנייה אבל הקורא פסוק מק"ש וכופלו ה"ז מגונה אבל שתוקי לא משתקי' ליה וה"נ גבי מודים מודים האומר מודים אנחנו לך כולו פַּעֲמַיִם ה"ז מגונה בלבד. וי"מ בהפך דאכפל הפסוק כולו או כל מודים משתקינן ואכפל מלה לא משתקינן:

וטעה. פי' שאינו יכול לזכור סוף הברכה בשום ענין. ה"ר יהונתן ז"ל:

מתחלת הברכה שטעה בה. כלומר אע"פ שלא טעה אלא בסוף צריך לחזור מתחלה שקריאת אותה הברכה כמאן דליתא דמיא. ובירושלמי מפרש דברכת יוצר אור אם טעה באופנים או מאופנים עד סוף הברכה א"צ לחזור אלא מלאל ברוך ואילך דמשם ואילך כתחלת ברכה הוי ה"ר יונה ז"ל ובטור או"ח סי' נ"ט מפרש שצריך לחזור מן הקדושה ואילך ופי' דבריו מהר"מ איסרלן בספר ש"ע דהיינו שמתחיל מקדושה ואילך ע"כ. וכתב בספר לבוש תכלת שם סי' נ"ט סעיף ה' וז"ל ואם טעה מקדושה ואילך אין השני צריך להתחיל אלא מקדושה ואילך דהיינו באופנים אם טעה באופנים ואם טעה משם ואילך מתחיל מלאל ברוך כו' אע"פ שבשאר ברכות שטועים בה צריך השני להתחיל מראש הברכה שטעה הראשון שאני הכא שהקדושה חשיבא כסוף הברכה וכן אם טעה או

נשתתק באופנים וכן אם טעה אחר לאל ברוך הוי פסוק ברוך כבוד ה' ממקומו כסוף ברכה שהוא שייך לפסוק של קדושה ומתחיל מלאל ברוך נ"ל ע"כ. ויש גורסין מתחלת הברכה שטעה זה וכ"ה בגמ' וקאי אשליח צבור. ופי' רש"י ז"ל מתחלת הברכה שטעה זה. אם דלג א' מן הברכות ואמר אחרת ואינו יודע לשוב ולאחוז סדרו יתחיל העובר תחתיו אותה ברכה שדלג זה ואומר משם ולהלן ע"כ. ופי' ה"ר יונה ז"ל דהא דתנן יעבור אחר תחתיו זהו לפי שעה אבל אין מסירין אותו מש"צ ע"כ. וכתב ב"י שם סי' קכ"ו דמשמע מדבריו שאם טעה בברכת המינים מסלקין אותו מש"צ. ואם טעה בכל הברכות כולם אמר רב בגמ' דאין מעלין אותו ופי' הרשב"א ז"ל דהיינו דוקא בשיודע לחזור למקומו שטעה הא לאו הכי מעבירין אחר תחתיו כדתנן הכא במתני' וכתב ב"י שם שכן דעת הרמב"ם והטור ז"ל אכן ה"ר יונה ז"ל כתב דמתניתין דקתני יעבור אחר תחתיו זהו לפי שעה אבל בכאן אמר שאין מסלקין אותו מש"צ ע"כ. וכתב עוד הב"י שם. ודע שבט"ו מה' תפלה כתב הג"מ משם ש"ץ כהן ועולה לדוכן לישא את כפיו צריך ליזהר שלא יעמוד אחר תחתיו להקרות ולומר שים שלום אלא מי שכוון לבו לכל התפלה עם הש"צ ולא שח בשעה שהיה ש"צ מתפלל ע"כ. ושם נלמוד דכי אמרינן שהעובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ויתחיל מתחלת הברכה שטעה בה היינו כשכוון לכל התפלה עם הש"צ ולא שח בשעה שהיה ש"ץ מתפלל הא לאו הכי צריך להתחיל מתחלת התפלה. ומיהו י"ל דהתם שאני דאפשר לתקן מקודם שיחזיר ש"ץ התפלה שיהיה איש א' מיוחד שיכוין לכל התפלה עם ש"צ. ואפילו אם לא נמצא מי שכוון לכל התפלה יאמר הש"ץ עצמו שים שלום. אבל היכא דאתרמי שטעה ש"ץ אפילו אם לא נמצא מי שכוון לכל התפלה אינו מתחיל אלא מתחלת הברכה מפני טורח צבור וזה נראה יותר דאל"כ לא הוה משתמט חד מהפוסקים לומר דבר זה. עכ"ל ז"ל:

משנה ד

העובר לפני התיבה. ואשכחן נמי ירד ר"י בן ברוקא לפני התיבה בפ' בתרא דר"ה דף ל"ב וגם בפירקין מעשה בתלמיד א' שירד לפני התיבה בפני ר"א וכן בכמה דוכתי ותוס' בפ' במה מדליקין (שבת דף ל"ב) כתבו אומר ר"י דאשכחן נמי דקרי לתיבה ארון כדאמרינן תשעה וארון מצטרפין ע"כ:

מפני הטרוף. תימה תיפוק ליה דמפסיק תפלה אם עונה אמן וי"ל מאחר שלא אמר האי טעמא ש"מ דעניית אמן לא חשיב הפסק מאחר שצורך תפלה הוא. תוס' ז"ל (וברמב"ם פי"ד מה' נ"כ כתב ומתחילין יברכך כו' דמשמע שמלת יברכך אינה מכלל הקריאה אכן כאן בפי' המשנה כתב ש"צ אומר יברכך ויענו הכהנים יברכך. אכן בפירושו למשנה

שבנוסח ערבי שהיא אמתית יותר. דבריו שבפי' המשנה מכוונים עם דבריו שבחבורו. קיצור מב"י א"ח סי' קכ"ח):

לא ישא את כפיו. צ"ע אם לא ישא את כפיו אם יאמר א' מן הקהל או"א ברכנו או לא יאמרהו כלל:

ואם הבטחתו. פי' הבטחתו מנהגו. הרמב"ם ז"ל:

רשאי. כדי שלא תתבטל נשיאת כפים וכתב בב"י שם דמתני' לא נחתא למימר תקנתא ע"י שיסיים אחר התפלה אלא במסיים הוא עצמו. אבל אה"נ שאם המקרא כוון בכל התפלה מתחלה ועד סוף הוא מסיים שים שלום ושפיר דמי לישא כפיו הש"צ אע"פ שאינו מובטח ע"כ ועי' מש"ל בסמוך:

משנה ה

המתפלל וטעה כו'. היינו דוקא באבות ולא פליגי לישני דגמ' אהדדי עי' בה"ר יונה ז"ל וה"ג בגמ' מוגהת המתפלל וטעה אהייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות. איכא דמתני לה אברייתא המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן ואם אינו יכול לכוין את לבו בכולן יכוין את לבו באחת אהייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות. ונלע"ד דמדלא קתני במתני' הטועה בתפלתו סימן רע לו הוא דמשמע להו לבעלי התלמוד דקאי אברכות ראשונות די"ח ומש"ה קא בעו אהייא כלומר ודאי ידענא דמתני' דקתני סימן רע לו אברכות ראשונות דוקא קאי מדלא קתני הטועה בתפלתו כדכתיבנא. מיהו הא קא מיבעי לן אי קאי אכולהו ג' ראשונות או דוקא אאחת וא"ת לאחת הי ניהי דדילמא ברכת תחית המתים או ברכת קדושת השם עדיפא. ותירץ המתרץ דלעולם לא קאי רק על ראשונה שבראשונות דהיינו ברכת אבות. ובגמ' בבבלי וירושלמי אריב"ל אם עשו שפתותיו של אדם תנובה יהא מבושר שנשמעה תפלתו מה טעם בורא ניב שפתים שלום שלום וגו'. (ובס' הפרפראות בפ' עקב בפסוק ואתפלל אל ה'. מה' וגו' עד ובזרועך הנטויה שהוא סוף התפלה נ"ח תיבות שמצא חן לפניו ושמע תפלתו וזהו בורא ניב שפתים נוב כתיב ע"כ) והוא ראיה למ"ש ר"ח בן דוסא אם שגורה וכו' שפי' רש"י ז"ל ותחנתי נובעת מלבי אל פי כל מה שאני רוצה להאריך:

ואם שליח צבור הוא. הר"מ די לונזאנו ז"ל נקד שְׁלִיחַ השי"ן בשב"א:

שהוא מקובל. החולה מצא חן לפני ה'.

מטורף. אינו מקובל. וכתב בתוי"ט על לשון רש"י ז"ל שזה שכתב כלומר התפלה כו' ע"ש וישר הוא בעיני אבל מ"ש שגם ר"ע ז"ל בלשונו לזה כוון לא נהירא. ובס' הפרפראות בפ' קרח בפסוק ויפלו על פניהם השני כתב שם. ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה

שגורה בפיהם וע"כ אמר כי יצא הקצף כדאמר ר"ח בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי שגורה בפי אני יודע שהוא מטורף ע"כ. ופי' הרב הגדול ה"ר משה אלשיך ז"ל בס' תהלים שזה יאמר הפסוק יהיו לרצון וגו' ר"ל כאשר יהיו לרצון אמרי פי שהיא שגורה תפלתי והגיון לבי נכון לפניך אדע מאז כי ה' צורי וגואלי צורי להצילני מצרה שלא תבא אם הבקשה על כך וגואלי אם היא על מה שכבר עלי אם ע"ז אבקש ע"כ. וגם במזמור ע"א בפסוק פי יספר צדקתך וגו' פי' שר"ל שכאשר פי מאליו יספר צדקתך ששגורה תפלתי בפי אז אצ"ל בעתות הידועות לתפלה שהן עת רצון כ"א כל היום בכל עת שיהיה היא תשועתך שיודע אני שהתפלה מקובלת והתשועה ודאית אך כאשר לא ידעתי ספורות שאין תפלתי שגורה בפי שמסתתם פי שלא אדע מה אומר שזהו כי לא ידעתי ספורות אז אני יודע כי אבא בגבורות וכו' שהוא שאני בא בשתי גבורות של אדנות ושל אלהים שהם שתי בחינות דין עליונות מתוחין על הדבר וע"כ אין תפלתי שגורה בפי. והנה אין זה רק כאשר צדקתך לבדך שהוא בהתפללי ביחיד שאזכיר צדקתך כלו' ולא צדקת י"ג מדותיך הבלתי נאמרים רק בעשרה שברית כרותה שלא ישובו ריקם עכ"ל ז"ל. וגם בסוף מזמור ק"ד בפסוק יערב עליו שיחי דרש שר"ל שמאשר יערב עליו שיחי שניכר ששגורה בפי ראיה שאנכי אשמח בה' שיקובל שיחי. ע"כ:

פרק ו

משנה א

כיצד מברכין. לא שייך להקשות תנא היכא קאי דקתני כיצד כדפריך בריש מכילתין משום דהכא סברא הוא לברך כדמסיק בגמ' דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה. א"נ י"ל דקאי אמתני' דמי שמתו דקתני בעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו וה"נ שייך הכא לברך על כל דבר ודבר. ע"כ קאמר הכא כיצד מברכין. תוס' ז"ל. אבל רבינו יונה ז"ל תירץ בנוונא אחרינא וז"ל כיצד מברכין וכו' דרך התלמוד לדקדק בלשון כיצד לאיזה דבר חוזר כי הוא אינו נופל אלא על דבר שהוזכר מתחלה. והכא חוזר למאי דאמרי' בפ"ק שלא לחתום אינו רשאי לחתום וקאמר עלה בגמ' כנגדן ברכת המצות והפירות ואחר שפי' ענין שאר הברכות של ק"ש ותפלה שואל עכשיו בברכת הפירות שאינו יכול לחתום בה בברכה איזהו נוסח שלה ע"כ. וכן פי' ה"ר יונתן ז"ל. וראיתי להעתיק הנה כל פי' הר"ש שירילי"ו ז"ל. כיון דתנא כיצד מברכין משמע דכבר שנה חייב אדם לברך על הפירות ונראה דאקרא קאי דמחייב לברך אשבעת המינין. דכתיב ארץ חטה ושעורה וגו' ובתרייהו כתיב ואכלת ושבעת וברכת וכיון דמברך לאחריהן כ"ש דמברך לפניהם

דכשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש וכיון דגלי בהו רחמנא דמחייב ה"ה באחריני. ועוד נראה נכון דהיינו דקא בעי בגמ' מנה"מ ומתרץ דקאי אקרא דקדש הלולים מלמד שטעונין ברכה פירות האילן מכי שריין באכילה לפניהם ולאחריהם. חוץ מן היין. דמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו שמזכיר בברכה שם האילן שנתן הפרי בהדיא מה שאין בשאר פירות שאומר עץ סתם ואפילו בגפן עצמו כשאוכל ענבים אומר בפה"ע מפני שבענבים אין ניכר חשיבות הפרי יותר מכשאוכל תפוחים או שאר פירות אלא כששותה היין ניכר מעלת הפירי. פירות הארץ. כגון קשואין ואבטיחין וכיו"ב שהן פרי כמו גבי אילן ובאורז פליגי אמוראי. על הירקות. כגון חזרין וכרפס שאדם אוכל עשבן וירקן. ומש"ה פליג ר"י הכא ואמר בורא מיני דשאים. דשא הוא עשב שי"ל קומה בקלחו וכן כתוב גלה חציר ונראה דשא שלאחר ששח החציר וכמש אז נראו בעלי דשא וכל מין ירק שאדם אוכל הם בעלי דשא כן נ"ל נכון ואמת. והא דתני רישא לשון רבים מברכין ולבסוף לשון יחיד לאשמעי' (דלשון) [דל"ש] רבים (ולשון) [ול"ש] יחיד ברכתן שוה. דאין מזמנין על הפירות. עכ"ל ז"ל:

חוץ מן היין. כתב הרב רבינו יונה ז"ל חוץ מן היין מפני שהיין כיון שמחמת השינוי חשוב יותר קובע ברכה לעצמו כדמפרש בגמ' דחמרא סעיד ומשמח ומאי דכתיב ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד לא בא למעט שאין היין סועד אלא ה"ק חמרא סעיד ומשמח נהמא מיסעד סעיד שמוחי לא משמח. ע"כ:

שעל היין. כו' ראיתי שפי' הח' ה"ר אלעזר אזכרי ז"ל לדעת הירוש' דמיתורא דמתני' דקתני שעל היין אומר שמעי' דאפי' דיעבד אם אמר על היין בפה"ע לא יצא ע"כ:

ועל פירות הארץ. הקטניות נקראים פירות הארץ וכרוב ותרדים וחסא וכיו"ב נקראים ירקות ה"ר יונה ז"ל. וז"ל הרמב"ם ז"ל בספ"א מהל' כלאים ומייתי לה בקיצור בס' שו"ע טור יו"ד סי' רצ"ז וז"ל הזרעונים מתחלקים לשלשה חלקים הא' נקרא תבואה והם חמשת מיני דגן. הב' נקרא קטניות כגון הפול והאפונים והעדשים והאורז והדוחן והשומשמין והפרגין והספיר וכיו"ב. והג' נקרא זרעוני גנה והם שאר זרעים שאינם ראויים למאכל אדם והפרי של אותו הזרע מאכל אדם כגון זרע הבצלים והשומין וזרע חציר וזרע לפת וכיו"ב. וזרע הפשתן ה"ה בכלל זרעוני גנה ע"כ:

המוציא לחם מן הארץ. גמ' ת"ר מהו אומר המוציא לחם מן הארץ ר' נחמי' אומר מוציא לחם דבעי' ברכה הגונה דמשתמעא לשעבר שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ בשעה שהוא בא ליהנות ומוציא ודאי לכ"ע משמע לשעבר כדכתיב אל מוציאם ממצרים וכשנאמרה פ' בלעם כבר יצאו ורבנן סברי המוציא נמי לשעבר משמע המוציא לך מים

מצור החלמיש וכבר הוציא ואע"ג דאיכא נמי קרא אחרינא דכתיב המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים ועדיין לא יצאו בגמ' מתרצי' לי' אלייהו והלכתא כוותייהו. (ומ"כ בס' לבוש תכלת סי' קס"ז סעיף ב' ובמוציא כ"ע ל"פ דלשעבר משמע ובהמוציא פליגי ואיכא מ"ד דלהבא משמע מ"מ פסק הספר לומר המוציא בה"א כדי שלא לערב מ"ם דמוציא עם מ"ם דהעולם ויבלע הא' ולא יהיה משמעות לשונו כלום ואע"ג דבלחם מן איכא ג"כ עירוב שאני התם דקרא כתיב להוציא לחם מן הארץ ומ"מ יזהר לתת ריוח בין לחם ובין מן שלא לערב המימי"ן ע"כ) וצ"ע בבפה"ע ובבפה"א אמאי ליכא מאן דפליג דלימא הבורא. והיה נראה לתרץ דדוקא בהמוציא פליגי עליה דר' נחמי' מטעם שפי' התו' ז"ל בשם הירוש' כדי שלא לערב האותיו' כגון העולם מוציא ואע"ג דבלחם מן איכא עירוב שאני התם דקרא כתיב הכי להוציא לחם מן הארץ. אמנם אח"כ ראיתי עוד בירושל' וז"ל על דעתיה דרב נחמן הבורא פה"ג ועל דעתהון דרבנן בורא פה"ג ע"כ ומשמע משם ג"כ דרב נחמן הוא שאמר המוציא ורבנן הם שאמרו מוציא הפך התלמוד שלנו או שמא דנחמן לחוד ונחמי' לחוד ופלוגתא אחריתי היא התם. ועי' במ"ש לקמן פ"ח סוף סי' ה':

ועל הירקות כו'. גמ' קתני ירקות דומיא דפת מה פת שנשתנה ע"י האור אף ירקות שנשתנו ע"י האור אמר רבנאי משמיה דאביי זאת אומרת שלקות מברכין עליהן בפה"א וכתב הרא"ש ז"ל דהכי הלכתא:

בורא מיני דשאים. והכוסס את החטה קאמרינן בבריית' בגמ' דלרבנן מברך בפה"א ובריית דקתני דמברך בורא מיני זרעים מוקמי' לה כר"י דבעי לכל מין ומין מעין ברכתו הלכך לירקות בורא מיני דשאים ולחטים דזרעים נינהו בורא מיני זרעים אבל לרבנן בין זרעים בין ירקות בפה"א. ומשמע קצת דלר"י ל"ל כלל ברכת בפה"א בירקות כמו דלרבנן לית להו כלל ברכת בורא מיני דשאים וברכת מיני זרעים ובגמ' ילפי' טעמא דר"י מקרא דכתיב ברוך ה' יום יום וכי ביום מברכין אותו בלילה אין מברכין אותו אלא לומר לך כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. פי' בשבת מעין שבת וביו"ט מעין יו"ט הכא נמי כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו:

משנה ב

בירך על פירות האילן בפה"א יצא. שגם האילן יונק מן האדמה ונמצא שבכלל פרי האדמה הוי ולפיכך יצא אבל כשבירך על פירות הארץ בפה"ע לא יצא שאין שם עץ כלל. ה"ר יונה ז"ל. ובגמ' דר' יהודה היא כו' אבל בירושל' א"ר יוסי דדברי הכל היא דפירות האילן בכלל פירות האדמה ואין פירות האדמה בכלל פירות העץ וכדפי' ה"ר יונה ז"ל. ובכסף משנה חזר בו ממ"ש בבית יוסף שהרמב"ם ז"ל פסק דלא כי האי מתני'

אלא בתרוייהו ס"ל לא יצא כיון דמתני' הויא כיחידאה דהיינו ר"י. וחזר בו מפני שמצא נוסחא בהרמב"ם ז"ל כלישנא דמתני' דברישא יצא ובסיפא הוא דלא יצא ע"ש. וכנוסחא זו נמצא ג"כ בספר צובא שהוגה מפי הרמב"ם ז"ל עצמו וחתימת ידו עליו:

ועל הכל אם אמר שהכל יצא. ירושל' תני ר' יוסי כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא י"ח. ופליג אמתני' דקתני ועל כולן אם אמר שהכל יצא. אבל בבבלי ר' יוחנן דהלכתא כותיה אמר דועל כולן אם אמר שהכל יצא קאי אפילו אריש שהוזכר שם ברכת פת ויין. ור' יוסי שאמר בבריי' כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא י"ח דוקא כשאמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה או כמה נאה תאנה זו ברוך המקום שבראה משום דהויא ברכה דלא תקינו רבנן אבל אם אמר שהנ"ב דהויא ברכה דתקינו רבנן אפילו ר' יוסי מודה דיצא י"ח. ור"מ פליג עליה דר' יוסי בברייתא דאפילו באותה ברכה דלא תקינו רבנן יצא:

משנה ג

שאין גדולו מן הארץ. כגון בשר בהמה חיה ועוף וחלב וגבינה וביצים. ובבריי' בגמ' תנינן על המלח ועל הזמית פי' שלמורא בלע"ז ועל כמיהין ופטריות אומר שהכל. ומתמה בגמ' דמדקא מני בכלל שאין גדולו כמהין ופטריות אלמא דלאו גדולי קרקע נינהו ומתרץ אביי דמרבא רבו מן ארעא אבל מינק לא ינקי מן ארעא אלא מאוירא ותני על דבר שאין יונק מן הארץ אבל גדולו מן הארץ:

בפי' ר"ע ז"ל. נובלות פירות שנפלו מן האילן קודם שנתבשלו כל צרכן וכ"ה בפי' הרמב"ם ז"ל וגם ברמב"ם שם לשונו והנובלות שהן פגין. אכן בגמ' מצאתי דמפרש דנובלות היינו בושלי כומרא ופי' רש"י ז"ל בושלי כומרא כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום ויבשו ותמרים הם ע"כ. וגם בטור או"ח סי' ר"ד כ' ועל הנובלות והם מין תמרים שאינם מתבשלין על האילן ע"כ. ובב"י סי' ר"ב כ' וז"ל כתב רבינו ירוחם נובלות שהוא מין פרי ולא נגמר בשולו מברך שהכל עכ"ל ולא דק שהרי אמרו בגמ' דנובלות היינו בושלי כמרא ופירש"י ז"ל בושלי כמרא כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום ויבשו ותמרים הם עכ"ל וא"כ אינם ענין לשלא נגמרו בשולם עדיין עכ"ל ז"ל ועי' במ"ש רפ"ק דדמאי. וכ"ה ג"כ בש"ע סי' ר"ב סעיף ט' וגם בריש סי' ר"ד וכן ג"כ בספר לבוש תכלת שם:

על החומץ כו' אומר שהכל. כתב ה"ר שלמה שירילי"ו ז"ל שהכל נהיה בדברו. ולא אמרו היה בדברו להוציא מלבן של כופרים שאומרים אלהיכם סממנים מצא ובלשון פילוסופי היולי קדמון ולכן תקנו לומר נהיה יש מאין ואלו אמרו היה לא משמע אלא

דברו היה שיהא כך בסדור כך או בצורת כך כדכתיב היה דבר המלך נחוץ ונהיה משמע שנתגשם ונעשה ונהיה האין יש בשביל דברו. ומשום ה"ר אשר מלוניל אמרו דרוב ברכת שהכל לא נתקנה אלא על המקולקל כגון חומץ וגובאי ונובלות ואלו הדברים לא נבראו בכונה אלא נמשכו על דרך הסתר פנים ע"ד שאמרו אין דבר רע יורד מלמעלה לכך אמרו נהיה ולא אמרו היה שהיה משמע בכונה. גובאי חגבים. והן מתחלה לא נבראו למאכל אדם וכן בשר עופות עכ"ל ז"ל. והקשה ה"ר יונה ז"ל וא"ת והיאך מברך על החומץ כלל והא לאו בר אכילה הוא כדאמרי' ביומא שאם שתה חומץ ביוה"כ שהוא פטור וכל דבר שאינו ראוי לאכילה קיי"ל שאין מברכין עליו כלל כגון זנגבילא יבישתא שאינו מברך עליה כלל וכו'. ויש לתרץ דגבי חומץ אע"פ שהוא פטור בשיעור רביעית כיון דקי"ל שאם שתה ממנו הרבה חייב מפני שנהנה ממנו בשתייה מרובה לענין ברכה נמי לא יצא מתורת אוכל ולפיכך מברך עליו. מיהו נראה דברביעית או פחות מרביעית מברך עליו בתחלה מפני שלא יהנה מן העולם בלא ברכה ואינו מברך לבסוף כיון שאינו חשוב שתייה ביוה"כ. אבל ביותר מזה שחשוב ביוה"כ מברך עליו תחלה וסוף עכ"ל ז"ל. והרא"ש ז"ל תירץ דמתני' מיירי במזוג קצת דאז מיישב הדעת. א"נ איירי בחושש בשיניו ונתן חומץ הרבה לתוך מרק ושותהו לרפואה. וחומץ עיקר מ"מ אגב המרק אית ליה הנאה מיניה ובעי ברוכי כדאמרי' לעיל גבי שמן זית שנתנו לתוך אניגרון ע"כ. ובירושל' פ"ז דתרומות אמרי' שהמגמע חומץ של תרומה לאחר טַבְּלוֹ שהוא משלם קרן וחומש. ופי' ה"ר שלמה שירילי"ו ז"ל לאחר טבלו כגון שהיה אוכל ירק של חולין והיה מטבל בחומץ של תרומה ושתה כדי גמיעה מן החומץ אח"כ כדי לתת טעם אל הירק שבפיו ומשיב את הנפש ע"כ. וכתב הח' ה"ר אלעזר אזכרי ז"ל אלו לא היה חסר בירושלמי של הרא"ש ז"ל הלשון הזה אשר בספרינו היה מביא אותו לתירוץ הקושיא ע"כ:

על החלב ועל הגבינה ועל הביצים אומר שהכל. אינו משנה ולא גרסינן ליה:

בפי' ר"ע ז"ל. נראה שצ"ל מין קללה חומץ ונובלות וגובאי וכו'. ונראה לע"ד דל"ג מין ביו"ד אלא מן בלתי יו"ד אע"ג דגבי גובאי שייך מין ביו"ד. אחר זמן רב באו לידי המשניות עצמו של ה"ר יהוסף ז"ל ומצאתי שמחק היו"ד של מין וכתב כ"ה בספר אחר וכן נ"ל לגרוס וס"א מין ונ"ל טעות דחומץ ונובלות לאו מין של קללה הם עכ"ל ז"ל:

משנה ד

היו לפניו מינים כו'. כתב בב"י טור א"ח סי' רי"א וז"ל וכתב הרא"ש ז"ל וא"ת היכי קאמרי רבנן דחביב עדיף הא אמרי' לקמן המוקדם בפסוק מוקדם בברכה וכ"ש שיש להקדים האמור בפסוק למין שאינו נזכר כלל בשבח הארץ. וצ"ל דכל המוקדם דלקמן

אתיא כר"י. וכל הנך אמוראי דסברי לקמן כל המוקדם בפסוק מוקדם בברכה כר"י ס"ל וכן פסק בה"ג כר"י וכ"כ ה"ר יונה ז"ל והמרדכי כתב דלרב האי ורש"י הלכה כרבנן וגם הרשב"א ז"ל כתב שדעת רב האי דהלכה כרבנן ומ"מ כתב שהתוס' והראב"ד ז"ל פסקו כר"י ולזה הסכים הוא ז"ל וגם המרדכי כתב שהר"מ פסק כר"י ונראה מתוך לשונו שגם הוא סובר כן וכן פסק סמ"ג. ועוד כתב הרא"ש ז"ל וא"ת מ"ש דלר"י כשברכתם שוה שצריך להקדים ז' המינים וכשאין ברכתן שוה א"צ להקדים. וי"ל דודאי כשברכתם שוה דברכת הא' פוטרת את חבירו אז מסתבר לברך על ז' המינים ולפטור את השני. אבל כשצריך לברך על כאו"א לא שייכי זל"ז כלל כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון הלכך על איזו מהם שירצה יברך תחלה הלכך אם הביאו לפניו שני מינים ואין בהם מז' המינים כגון אתרוג ותפוח יברך על החביב תחלה לכ"ע כיון שברכותיהן שוות ואם יש ביניהם ממין ז' קיי"ל כר"י דאמר מין ז' עדיף ויברך עליו אע"פ שהאחר חביב לו עכ"ל ז"ל ואע"פ שאח"כ כתב ול"נ מדלא קאמר מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז וחביב עדיף אלמא אפילו א' מהם חביב יכול לברך על השני וכו' זהו דוקא כשאין ברכותיהן שוות וכדמפרש טעמא דכיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון אין עדיפות בחביב משום דלא שייכי זל"ז כלל אבל כשברכותיהן שוות ודאי דלכ"ע חביב עדיף כשאין ביניהם ממין ז'. ואע"פ שכתב מה שתלוי לר"י עדיפות במין ז' ולרבנן בחביב היינו דוקא כששניהם נפטרים בברכה א' דמשמע דלר"י אינו תלוי בחביב כלל היינו דוקא כשיש ביניהם ממין ז' אבל אם אין ביניהם ממין ז' לא משוינן פלוגתא בינייהו ולכ"ע חביב קודם כנ"ל. עכ"ל ז"ל. ועי' עוד שם שנתן טעם לשבח להרמב"ם ז"ל שפסק כחכמים. והמרדכי י"ל פי' אחר הפך כל דברי המפרשים ז"ל. וכ"כ מפ' ג"כ בס' לבוש תכלת. ובירושל' מוקי ריב"ל פלוגתא דר"י ורבנן כשהיה בדעתו לאכול פת אחר הפירות דכיון דקא בעי לברך על הפת לאחרונה ה"ל פת עיקר ופירות טפלין ומש"ה ס"ל לרבנן דמין ז' לא חשיב לאקדומי ואע"ג דהאי גברא אתחיל לאכול פירות מקמי פת מ"מ הוו להו פרפרת בעלמא ולאו אכילה חשיבה אבל אם אין בדעתו לאכול כ"ע מודו שאם יש ביניהם ממין ז' עליו הוא מברך. א"ר אבא צריך לברך בסוף על הפירות ומפרש התם ר' יוסי אי ריב"ל ור' אבא פליגי ע"ש. ומצאתי שפי' הר"ש שירילי"ו ז"ל דאשמעי' ר' אבא דלר' יהודה כיון דחביב אצלו המין האחר מחייבינן ליה בברכתו אחרונה אע"ג שהיא בורא נפשות רבות ולא תפטור אותו ברכת מעין ג' אע"ג שאותה היא מה"ת וחייב לברוכי על שניהם לבסוף לכ"ע דשניהם חשובין לענין ברכה אחרונה. א' מפני שהוא מה"ת וא' מפני שהוא חביב לו. וכיון דהכי מתפרשת מימרא דר' אבא אלמא ס"ל באין דעתו לאכול

פת פליגי ע"כ בקצור מופלג. ובגמ' גרסי' אמר עולא מחלוקת בשברכותיהן שוות דר"י סבר מין ז' עדיף ורבנן סברי חביב עדיף. פי' אם א' המינים חביב תדיר עליו אפילו רוצה עתה לאכול מין אחר תחלה מברך על החביב תחלה ויאכל ממנו קצת ואח"כ יאכל מין אחר דחביב דלרבנן כמו מין ז' דלר"י. אבל כשאין ברכותיהן שוות ד"ה מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז פי' רש"י ז"ל ואין הצנון פוטר את הזית ומתוך פי' משמע דעל איזה מהן שירצה יברך תחלה דאי צריך לברך על זית תחלה למה הוצרך לפרש שאין הצנון פוטר את הזית והלא לעולם יברך על הצנון לבסוף וכן פי' ה"ר שמעיה בשם רב האי גאון ז"ל כיון דלא פירש על איזה יברך תחלה וי"ל דמסתמא יחיד מודה לרבים ויברך על איזה שירצה תחלה ולא שרבים יודו ע"כ עם פי' הרא"ש ז"ל. והקשה רש"י ז"ל וליברך על הצנון וליפטר את הזית דהא תנן בירך על פירות האילן בפה"א יצא ותירץ דשאני התם שאין שם אלא חד מינא וטעה ובירך בפה"א אבל הכא כשברך בפה"א על הצנון לא פטר את חבירו שהיה בפה"ע אפילו בדיעבד ע"כ. ותו איכא בגמ' מאן דמוקי פלוגתייהו דר"י וחכמים אף בשאין ברכותיהן שוין ובלהקדים פליגי דר"י סבר כיון דאפילו ז' המינין יש בהן דין קדימה זל"ז כ"ש די"ל להקדים מין ז' לשאר מינים ורבנן סברי במקום חביב אין דין קדימה:

משנה ה

בירך על הפרפרת כו'. פי' ה"ר יונה ז"ל לדעת ה"ר יצחק הזקן ז"ל שפי' שכ"מ שמוזכר לאחר המזון אינו אלא בימיהם דה"פ דמתני' שמנהגם היה לאכול את הפרפרת אחר סלוק השלחן ומתוך כך הוצרך להשמיענו במשנה שאין הפת פוטרת אותו שאל"כ הייתי אומר כיון שמנהגו לאכול אותו אחר עקירת השלחן ברכת המוציא פוטרתו שאין סלוק לפרפראות כמו שיש לפת מפני שהפת אין דרך לאכול אחר השלחן אבל הפרפראות דרך לאכלם אח"כ וכמאן דאכיל להו בתוך הסעודה דמי וברכת הפת תפטור אותן קמ"ל מתני' דלא אלא הפרפראות שאכל קודם המזון פוטרת אותם אבל אם לא אכל פרפרת לפני המזון אין הפת פוטרת אותם עכ"ל ז"ל. ונלע"ד דלפ"ז סיפא דמתני' דקתני בירך על הפת פטר את הפרפרת לא איירי באותו הזמן. ובטור א"ח סי' קע"ו מפורש פרפרת היינו פירורי פת דק דק שדבקם עם מרק או דבש:

בש"א כו'. ירושלמי משני לה ר' יוסי דב"ש אירשא אתו לאפלוגי דקתני ת"ק אליבא דב"ה בירך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדרה דחשיב מזון טפי מפרפרת ודמי לפת ממש. ואתו ב"ש למימר לא מבעי פרפרת דלא פטר לי' פת אלא אפילו מעשה קדרה נמי לא פטר אבל אם בירך על הפרפרת תחלה כ"ע מודו דלא פטר לא את הפת ולא

את מעשה קדירה ואיידי דתני רישא פת ופרפרת תני סיפא פת ופרפרת אבל ודאי דה"ל למתני על הפרפרת לא פטר מעשה קדרה דהוי רבותא טפי. אבל בבבלי קאי בתיקו אי קיימי ב"ש ארישא או אסיפא. ותימה מנין לו להרמב"ם ז"ל ולר"ע ז"ל לפרש דב"ש קאי אסיפא אע"ג דלכאורה הכי מסתברא. וכתב ה"ר יונה ז"ל הלכך אם בירך על הפת פטר את הכל ואם בירך על הפרפראות לא פטר מעשה קדרה ואם בירך על מעשה קדירה פטר את הפרפראות. ע"כ. אח"כ מצאתי בפי' הר"ש שירלי"ו ז"ל לירוש' וז"ל בירך על הפת פטר את הפרפרת בפרפרת שבתוך הסעודה קאמר דפרפרת טפל לפת ובירך על העיקר פטר את הטפילה בירך על הפרפרת לא פטר את הפת דאין טפל פוטר את העיקר. מעשה קדרה. כגון חלקא טרגיס טסני. ומפרש בירושל' דה"ק אף בראשונה דהיינו בירך על הפת דיש לו כח לפת לפטור הפרפרת אפ"ה לא פטר את מעשה קדירה. וה"ק בירך על הפת פטר את הפרפרת ומעשה קדרה וכדברי ב"ה. ובש"א לא פטר מעשה קדירה לא דתחלה ולא דסוף וטעמא דב"ש דס"ל כר' זירא דטפשא הוא מאן דאכיל נהמא בנהמא וחשיבה מעשה קדרה עיקר ופת פרפרת הלכך לא פטרה וקיי"ל כב"ה עכ"ל ז"ל:

משנה ו

היו יושבין לאכול. בתוספות מוכח דל"ג לאכול וכן בהרי"ף וה"ר יונה והרא"ש ז"ל ליתה. וכן בתוס' ר"פ כל הבשר (חולין דף ק"ו.) וכן בחדושי הרשב"א ז"ל. וז"ל היו יושבין כל או"א מברך לעצמו אין לפ' היו יושבין דוקא כשהיו יושבין מעיקרא לדברים אחרים ומתוך כך אכלו ולפיכך לא הוי קביעות לחבורה אבל אם היתה תחלת ישיבתן לאכילה הויא קביעות לחבורה וא' מברך לכולן. דא"כ הו"ל למיתני הסבו או שישבו לאכול א' מברך לכולן והיינו דאקשינן בגמ' הסבו אין ישבו לא ורמינהי היו מהלכין בדרך וכו' ישבו לאכול א' מברך לכולן. אלמא מתני' דקתני היו יושבין ה"ה לישבו והיינו נמי דפריך מדוקיא דהסבו הסבו אין ישבו לא ולא פריך מרישא דמתני' דקתני בהדיא היו יושבין וטעמא דמלתא דלא פריך מינה כדאמרן דלא נידתי דלמא כשהיו יושבין כבר לדברים אחרים. ומיהו דוקא כשישבו סתם בלא שהסכימו בתחלה יחד לישב ולאכול הא הסכימו תחלה לישב ולאכול אע"פ שלא הסבו אלא שישבו הוי קבע לחבורה וכדפי' ר"נ בר יצחק מתני' ובריית כגון דאמרי ניזיל וניכול בדוך פלן. וניזיל וניכול בדוך פלן לאו דוקא אלא כ"ז שהסכימו ונתוועדו בעצה לאכול יחד. עכ"ל ז"ל:

הסבו. הר"מ דילונזאנו ז"ל נקד הֶסְבּוּ הסמ"ך קמוצה. י"מ הסבו מלשון הסבה שהיו רגילין לאכול בהסבה על צדיהן השמאלית. ור"ל כשהסבו ביחד כמו שדרך לעשות באכילת קבע מצטרפין וא' מברך לכולן. ורבינו האי ז"ל פי' הסבו מלשון סבוב ור"ל

כשישבו כולם סביב שזה מורה על הישיבה של קביעות דמתרגמינן וישבו לאכל לחם ואסחרו למיכל לחמא. ואומר רבינו יצחק דבין בברכת המוציא בין בבהמ"ז מיירי ומביא ראיות וכו' ונכון הוא לפרש כפי משמעותו ולהעמיד המשנה בין בזה ובין בזה. ועוד אומר ר"י כי בימים ההם שהיה השלחן והמפות לפני כאו"א היה צריך שיסבו כדי שיצטרפו כולם אבל עכשיו שמנהגינו לאכול כולנו בשלחן א' ומפה א' א"צ הסבה אחרת אלא בזה בלבד מצטרפין ואע"פ שכאו"א אוכל מככרו א' מברך לכולם בין במוציא בין בבהמ"ז. ובירושל' אמר ריב"ל בשבועה כן היא מתניתא באורחים שדרך לתת לכאו"א בפ"ע ואינם יודעים קביעותם אז אינם מצטרפין אלא כשהסבו יחד מתחלה אבל בעה"ב עם בני הבית אפילו לא הסבו מצטרפין עם בעה"ב. ור' חייא ס"ל התם שאפי' בני הבית אינם מצטרפין עם בעה"ב אלא כשהסבו. ונראה דהל' כריב"ל דהוא בתראה טפי. ה"ר יונה ז"ל. וכתב הר"ש שירילי"ו ז"ל ובהסבה נמי דמהניא היינו היכא דהסבו בכוונה לכך ומש"ה תנא הסבו ולא תני היו מסובין ע"כ. וראיתי להעתיק הנה לשון ב"י בטור א"ח סי' קס"ז. היו יושבין וכו' פירש"י ז"ל היו יושבין בלא הסבת מטות שמוטין על צדיהן שמאלית על המטה ואוכלים ושותין בהסבה כ"א מברך לעצמו דאין קבע סעודה בלא הסבה. וכתב הרא"ה ז"ל כן היה מנהגם כשמתחברים לאכול בחבורה אחת כ"א מסב על מטתו וכן לפי מנהגינו עכשיו לאכול בשלחן א' או בלא שלחן במפה א'. וכתב הרא"ש ז"ל ר"ח פי' היו יושבין לעסק א' ונזדמן להם לאכול מברך כ"א לעצמו אבל הסבו לאכול ולא לעסק א' מברך לכולם. וי"מ היו יושבין זה כאן וזה כאן שלא כסדר אכילה הסבו שישבו סביבות השלחן כמו וישבו לאכל לחם דמתרגמינן ואסתחרו. ופי' רש"י ז"ל עיקר דלכולהו קשה מתלמידי דרב עכ"ל ז"ל. וכן נראה שהוא דעת התוס'. וכתבו התוס' דמתני' מיירי בין לברכת המוציא בין לבהמ"ז וכ"כ ה"ר יונה והרשב"א וגם הרא"ש ז"ל כתב מתני' איירי בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה. בברכה ראשונה אפילו בשנים א' מברך והשני יוצא אם הסבו אבל אם לא הסבו אע"ג דשומע כעונה אפילו אמר אמן לא יצא. ובשלשה א' מברך בהמ"ז לכולם אם הסבו על המטות עכ"ל ז"ל:

כל אחר מברך כו'. אע"ג דיין שלפני המזון פוטר יין שלאחר המזון כ"ש זה שלפניו הוא שאני הכא כיון שעלו להסב הוי שינוי מקום וצריך לברך. תוס' ז"ל. אלא שהדבור קאי אברייתא דכיצד סדר הסבה דאיתא בגמרא ונלע"ד דאפשר דשייך נמי אמתני' ולכן העתקתיו הנה. וכתב סמ"ג בעשין סי' כ"ז דיין שבתוך המזון אינו פוטר יין שלאחר המזון דיין שבא לשרות המאכל אינו פוטר אותו שבא לשתייה ע"כ וכ"ה בהרי"ף ז"ל סמוך למתני' וכ"ה דעת כל תלמידי רב ורב כהנא ורב ששת ורבא. אבל יין שלפני המזון שהוא

לשתות כתבו תוס' ז"ל שהוא פוטר יין שבתוך הסעודה כיון שאינו אלא לשרות העיקר שהוא אותו שלפני המזון פוטרו שפיר. ע"כ:

לאחר המזון כו'. כלומר אחר שסיימו מלאכול כיון דליכא סכנה ויכולין לענות אמן א' מברך וכולן יוצאין. וזה היה בימיהם שהיה מנהגם לסלק את השלחן ולאחר סילוק השלחן היו צריכין לחזור ולברך פעם אחרת שדומה כסעודה בפ"ע. אבל אנו שאין מנהגינו לסלק את השלחן כיון שברך על היין שבתוך המזון א"צ לחזור ולברך אח"כ כלל אלא אם סלק דעתו שלא לשתות כלל דכ"ז שלא סלק השלחן בתוך הסעודה מקרי. הר"י ז"ל:

והוא אומר על המוגמר. מדקתני והוא משמע דבדאיכא דעדיף מיניה עסקינן ולפיכך הוצרך למיתני הוא לאשמעי' שאע"פ שהיה מה"ד שהגדול מברך תחלה בכאן אינו כן אלא אותו שנתנו לו מעלה שיברך על הפת מתחלה הוא יברך על המוגמר. גמ' עם פי' ה"ר יונה ז"ל. ואזיל הוא ז"ל לטעמיה ולפירושו שאכתוב בסמוך בס"ד. ומתני' מסייע ליה לרב דאמר כל הנוטל ידיו תחלה למים אחרונים הוא מזומן לבה"מ שמאחר שנתנו לו מעלה א' ליטול תחלה נתן לו ג"כ מעלת הברכה ונראה לע"ד דהכי הוי סייעתיה דרב דכמו שבמתני' קתני דבעבור שנתנו לו מעלת ברכה א' יתנו לו ג"כ מעלת ברכה אחרת. ה"נ לענין בהמ"ז אם נתנו לו מעלה ליטול ידיו למים אחרונים ראשונה יתנו לו ג"כ מעלה לברך בהמ"ז וה"נ אמרי' בפ' שלשה שאכלו (ברכות דף מ"ז) בוצע מברך בהמ"ז ואפי' מ"ד דאורח מברך היינו טעמא כדי שיברך לבעה"ב הא לאו הכי כגון שכולם בעלי הבית ודרים יחד מודה דבוצע מברך כך נלע"ד. ור"ע ז"ל פי' בו פי' הרמב"ם ז"ל וכ"נ קצת שפי' רש"י ז"ל וז"ל והוא אומר על המוגמר אותו שבירך על היין שלאחר המזון הוא מברך על המוגמר וכו' ע"כ. אבל בס' תוי"ט מצאתי שכתב דיש לתמוה על הבית יוסף וכו' ע"ש מ"מ לא קשה כ"כ אבית יוסף דמ"ל שהוא לא בא אלא למעט דלא ס"ל להרמב"ם ז"ל כדעת הגאוני ז"ל שפרשו דכשהביאו אותו באמצע סעודה מיירי ואירישא קאי דקתני הסבו א' מברך לכולם ור"ל אותו שבירך המוציא הוא מברך על המוגמר ואע"פ שאין מביאין אלא לאחר סעודה כלומר אע"פ שאין דרך להביאו אלא לאחר שסיימו לאכול קודם שיברכו בהמ"ז ואם היו מביאין אותו באותה שעה היה אחר יכול לברך שסעודה אחרת נראית אפ"ה עכשיו שהביאו אותו באמצע הסעודה זה שהתחילו לתת לו כבוד בהתחלת הסעודה ובירך המוציא נתן לו כבוד ג"כ לכל שאר הדברים עד תשלום הסעודה והוא מברך על המוגמר ופוטר את האחרים. והכי משמע בירושל' בהדיא דגרסי' התם מה בין מוגמר ליין מוגמר כולהו מריחין יין א' הוא שטועם דאלמא

משמע דבתוך הסעודה איירי ומש"ה בעי מה בין מוגמר ליין שביין שמביאים בתוך הסעודה כאו"א מברך לעצמו ובמוגמר א' פוטר לכולן. ומהדרינן מוגמר כולהו מריחין וכיון שנהנים ממנו כולם כאחד האחד מברך ופוטר את האחרים. אבל ביין כששותה האחד אין האחרים נהנים ולפיכך צריך שיברך כאו"א לעצמו. וה"פ דהאי ירוש' לדעת הגאונים ז"ל. מה בין מוגמר ליין שביין צריך לברך כאו"א מפני שהם אינם יכולים לענות אמן מפני הסכנה ובמוגמר אין אנו חוששין לסכנה בעת שיענה אמן. ומהדרינן מוגמר כולהו מריחין יין א' הוא שטועם כלו' המוגמר מיד שמביאין אותו מריחין אותו ונהנין ממנו ולפיכך אתד מברך ופוטר את כולם שאם היינו אומרים שיברך כאו"א היו שוהין הרבה אחר שהריחו אותו ונמצא שהיו נהנים מן העולם בלא ברכה ולפיכך יותר טוב שיברך האחד ויפטור לאחרים בשמיעה בלבד ואע"פ שלא יענו אמן משיהנה מן העוה"ז בלא ברכה שעה גדולה כ"כ אבל ביין אין לומר זה הטעם שהאחד בלבד טועם והאחרים אין להם הנאה ולפיכך (יש) [אין] לחוש אם שוהין הרבה וכיון שאינם יכולין לענות אמן כאו"א מברך לעצמו. ולפי סברת הגאונים ז"ל נמצא שאחר המזון ושאחר הסעודה פי' אחד להם שהכל ר"ל אחר סיום המאכל קודם בהמ"ז ואע"פ ששינה הלשון אין בכך כלום דמשום דמעיקרא איירי ביין שהוא מזון נקט לישנא שלאחר המזון. אבל בסוף שהמוגמר אינו מזון שינה הלשון ואמר לאחר הסעודה ונראין הדברים במוגמר שמביאין בתוך הסעודה מיירי דאי במוגמר שמביאין לאחר הסעודה אמאי קאמר והוא אומר על המוגמר הל"ל והוא אומר על היין אלא ודאי מפני שיש הפסק גדול בין ברכת המוציא ליין שלאחר הסעודה והיא כסעודה אחרת לפיכך אין מברך על היין וכי היכי שאינו מברך על היין הה"נ שאינו מברך על המוגמר כיון שכבר נגמרה הסעודה הלכך ע"כ כשאמר על המוגמר. על המוגמר שמביאין בתוך הסעודה קאמר עכ"ל הר"י ז"ל וגם הרש"ש ז"ל כתב שמצא בתשובת שאלה להרי"ף ז"ל שהשיב כפי' ר"ח ז"ל שהוא פי' הגאונים ז"ל. ותוספות ז"ל כתבו בקיצור וז"ל והוא אומר על המוגמר. וא"ת מ"ש דבמוגמר אפילו לא הסבו אחד מברך לכולם בירושל' פריך לה ומשני משום דבמוגמר כולם נהנים ביחד אבל אכילה ושתייה אינה באה אלא לזה אחר זה ע"כ. ובערוך ערך גמר נראה דגורס והוא אומר על המגמר אע"פ שאין מביאין את המגמר אלא וכו' בלתי וא"ו וה"ר יהוסף הגיה ס"א המיגמר:

משנה ז

הביאו לפניו כו'. ה"ר יהוסף ז"ל הגיה הביאו לו והיה ראוי לדקדק מאי בתחלה דליסגי דליתני הביאו לו מליח ופת עמו כדאיתיה בקצת נוסחאות ואח"כ ראיתי שדקדק בזה בתוי"ט:

זה הכלל כו'. ראוי לדקדק זה הכלל לאתויי מאי דהא אין לך דבר חשוב מן הפת והא תנייה בהדיא שלפעמים שהוא טפל. וכ' בס' לבוש תכלת הא דמברכין על העיקר ופוטר את הטפלה היינו כשאוכלן ביחד וכן כשאוכל העיקר תחלה אבל אם אוכל הטפל תחלה כגון שרוצה לשתות ורוצה לאכול תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקניא או שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתייה מברך על האוכל תחלה אע"פ שהוא טפל לשתייה כי איך יתכן שיפטרנו העיקר אח"כ בברכתו למפרע והרי הוא נהנה כבר בלא ברכה וכשהוא מברך על האוכל תחלה אע"פ שהוא טפל מ"מ גורם לו טפלותו שאין מברכין עליו ברכתו הקבוע לאותו מאכל אלא שהכל. וכתב ע"ז הב"י וז"ל ונ"ל דלפי מה שאמר רבינו בסוף סי' ר"י בשם הרא"ש ז"ל דבשביל חסרון השיעור לא שייך בו ברכה אחרת ה"נ בשביל שבא למתק השתייה לא תשתנה ברכתו עכ"ל ול"נ דל"ד זה לחסרון השיעור דהתם אין כאן שום חיוב ברכה אלא שמפני חסרון השיעור לא שייך ברכה אחרת ע"ז קאמר הרא"ש ז"ל דבשביל חסרון השיעור לא שייך ברכה אחרת אלא לא יברך כלל אבל הכא דעכ"פ הוא צריך לברך אלא שמן הדין היה יכול לפטרו עם ברכת העיקר ורק מטעמא דאיך יהנה מן העולם בלא ברכה והוא כבר נתהנה קודם אכילת העיקר הדעת נותן שיברך עליו תחלה ולא משום עצמו אלא משום העיקר שרוצה לאכול אח"כ דהא אינו חפץ בו אלא בעיקר בהא אפילו הרא"ש מודה דמחמת טפלותו תשתנה ברכתו נ"ל עכ"ל ז"ל:

משנה ח

אכל תאנים ענבים ורמונים. פי' וה"ה לזיתים ותמרים דלאו כי רוכלא לינקוט וליזול. ואי גרסי' ענבים ברישא ניחא דסדורא דקרא נקיט ואזיל. אלא אפילו גרסי' תאנים ברישא כמו שהוא כתוב בקצת ספרים י"ל דלא זו אף זו קתני ולרבותא דר"ג. כלומר לא מבעיא תאנים דמידי דזיין הוא דמברך ג' ברכות אלא אפילו ענבים דלא זייני כ"כ כמו תאנים נמי מברך ג' ברכות והדר קתני רמון דלא מבעיא דלא זיין אלא אדרבא מעכל ואפ"ה ס"ל לר"ג דמברך עליו ג' ברכות כך נלע"ד. ובהכי נמי נראה דמיתרצא הא דלא קתני זיתים ותמרים דתמרים נמי דמו לתאנים דמיזן זייני וכיון דלא תני תמרים לא תני נמי זיתים. ומ"מ קשה דליתני אכל א' משבעת המינים מברך אחריהם ג' ברכות או ליתני

כל שהוא משבעת המינים מברך אחריו ג' ברכות. ונלע"ד בדוחק שזה יתורץ בדקדוק א' שיש עוד לדקדק דאמאי קתני אכל לשון דיעבד דהו"ל למיתני האוכל תאנים וענבים ורמונים מברך אחריהן ג' ברכות אלא אפשר דר"ג מודה לחכמים דלכתחלה אין ראוי לאכול א' משאר ז' המינים שהן עץ אלא עם לחם מטעם שאמרו חכמים דארץ הפסיק הענין כמו שנכתוב בסמוך ויחיד ורבים הלכה כרבים וראוי להחמיר בלכתחלה אבל אם כבר בדיעבד אכל א' מפירות שבז' המינים יברך בהמ"ז שלימה ולזה הקפיד ר"ג על ר"ע בברייתא בפרקין (דף ל"ח) שנתן לו רשות לברך על הכותבות שהביאו לפניהם וקפץ ובירך ברכה מעין שלש חדא קפידא משום שהיה בדיעבד ועוד שהיה בפניו:

דברי ר"ג. דס"ל לר"ג דואכלת ושבעת כו' לשון ר"ע ז"ל. אמר המלקט ורבנן ס"ל ארץ אשר לא במסכנות הפסיק. כלומר כיון שמצינו שהפסיק בין קרא דארץ חטה ושעורה ובין קרא דואכלת ושבעת וברכת אינו חוזר לכל מ"ש בפסוק של ארץ חטה. אלא אחטה ושעורה ומתוך כך הזכיר ואכלת ושבעת גבי תאכל בה לחם ללמדנו שעל הלחם בלבד חייב לברך ברכת שלשה. ור"ג ס"ל דקרא דארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא בא אלא למעוטי כוסס את החטה ולפיכך אמר לחם לאשמעי' דדוקא בלחם או בדבר שהוא מזון מברך ברכת שלשה אבל כוסס את החטה אינו מברך עליו ברכת שלשה אלא מעין שלש. והכריח ה"ר יונה ז"ל דברכת מעין ג' אינה אלא מדרבנן ועוד הכריח דמדר"ג דאמר דכוסס את החטה אינו מברך ברכת שלשה אלא ברכת מעין שלש לרבנן דפליגי עליה נשמע דאינו מברך מעין ג' אלא בורא נפשות רבות. והכריחו תוס' ז"ל בפירקין (דף ל"ח) דלר"ג דס"ל דמזמנים על ז' המינים אי ס"ל דברכה טעונה כוס היכא שאינו שותה בקביעות רק מלא לוגמיו מודה ר"ג דמברך ברכה מעין ג' דאל"כ וכי ל"ל לר"ג ברכ' א' מעין ג' בשום מקו' ע"כ. וצ"ע דמאי קאמרי וכי ל"ל לר"ג וכו' הא אית ליה לעיל בסמוך גבי כוסס את החטה וגם במ"ש בסמוך גבי פת של אורז ודוחן. והתם בברייתא קתני ר"י משמו של ר"ג כל שהוא מז' המינים ולא מין דגן או מין דגן ולא עשאו פת ר"ג אומר ג' ברכות וחכ"א ברכה א' מעין ג' וכל שאינו לא מז' המינים ולא מין דגן כגון פת אורז ודוחן רג"א ברכה א' מעין ג' וחכ"א ולא כלום אלא בנ"ר:

ברכה אחת מעין שלש. מתוך פי' הרמב"ם ז"ל משמע דל"ג מעין ג' שפי' ומה שאמרו חכמים לברך אחר ז' המינים ברכה אחת צריך להיות בה מעין ג' ברכות ע"כ:

והוא מזונו. פי' שקבע סעודתו עליו אבל כשלא קבע אשכחן בברייתא בגמ' שאכל ר"ע כותבות ובירך אחריהם ברכה מעין ג'. מתוס' ז"ל ורמזתיה לעיל בסמוך. והתם בברייתא

איהו גופיה התנצל לר"ג שהרשהו לברך דטעמא דבירך ברכה מעין ג' הוי משום דיחיד ורבים הלכה כרבים:

השותה מים לצמאו. למעוטי חנקתיה אומצא אפילו מברכה אחרונה דאי דוקא מברכה ראשונה כדעת רב פלטוי גאון ורב עמרם גאון ז"ל אמאי איצטריך למתנייה פשיטא הא אנוס הוא אלא ודאי הא אתא למעוטי אפילו מברכה אחרונה הרא"ש ז"ל. וכ' בטור א"ח סי' ר"ד ופי' ר"י דוקא ששותה מים לרפואה אינו מברך עליהם לפי שאינו נהנה מן המים אבל שאר משקים נהנה בשתייתן ובטעמן הלכך אם שותה אותם לרפוא' צריך לברך עליהם ע"כ וכ' שם ב"י שכ"כ התוס' וה"ר יונה והרא"ש והמרדכי ז"ל ע"כ. וכן פי' ג"כ ה"ר יהונתן ז"ל:

בורא נפשות רבות. דס"ל לר"ט שאינו מברך עליהם לבסוף כלום ולפיכך היה אומר שמברך עליהם בתחלה בנ"ר. רש"י ז"ל בפ"ק דעירובין וכ"פ ג"כ תוס' ז"ל וכ"פ ג"כ הר"י ז"ל אבל הרשב"א ז"ל בחדושיו דחה פי' זה וכתב בסוף דבריו אלא מסתברא דלא נשמע מדר"ט לברכה שבסוף ולא כלום דדלמא בין בתחלה בין בסוף אמיא הכי מברך כדאשכחן לעיל דבריך בריך רחמנא מאריה דהאי פיתא מהני בין בתחלה בין בסוף ומאן דלא ידע מברכא מברך הכין בין בתחלה בין בסוף ע"כ: הפי' שהביא ר"ע ז"ל על ברכת בנ"ר הוא פי' התוס' בעלה ל"ח ע"ב ובהרא"ש דף פ"ג ע"א וכ"נ מפירש"י הכא ובסוף הפרק והוא פי' ראשון שהביא הטור בסי' ר"ז. וכ' עוד שם ויש אומרים בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ע"כ. ופי' ב"י כלומר ומלת וחסרונן דבוק עם על כל מה שבראת כלומר ברוך אתה ה' בנ"ר. ומה שחסר לנפשות הוא מוטל על הדברים שבראת וכו' עכ"ל ז"ל:

פרק ז

משנה א

שלשה שאכלו. הכריח ה"ר יונה ז"ל דמיירי כשקבעו עצמן ביחד מתחלה להמוציא ובא להשמיענו שכיון שהם ג' והסבו מתחלה לאכול בקביעותא חייבין לזמן וההכרח האחד הביא מדקתני סיפא והשמש שאכל כזית מצטרף ואמאי אצטריך למתני שהשמש מצטרף אלא ודאי בא להשמיענו שאע"פ ששאר בנ"א אינם מצטרפין אלא בישיבת קבע השמש מצטרף דכמו שקבע לאכול עמהם דיינינן ליה ע"כ. ופי' הר"ש שירלי"ו ז"ל דמשום דאחד מזמן לשנים שיברכו עמו קתני לזמן ולא קתני להזדמן ע"כ. ובתלמוד הרב בצלאל אשכנזי ז"ל מצאתי מוגה ברש"י ז"ל שלשה שאכלו שהסבו ודעתן לאכול

זה עם זה ולהמתין לו עד שיאכל חייבין לזמן ולהכין איש לחבירו כלומר שכולן מזומנין ומכוונין לברכה אחת ולשון תלמוד הוא כן כדאמרי' במס' שבת מזמנין עובד כוכבים בשבת ואין מזמנין עובד כוכבים ביו"ט כשמתאספים בנ"א לדבר אחד קרי להו התלמוד זמון שמזמן א' מהם חביריו לבהמ"ז ואומר לכולן נברך וכו' ע"כ. ומפיק לה רב אסי בגמ' מקרא דכתיב גדלו לה' אתי דמשמע א' אומר לשנים ור' אבוה מפיק לה מקרא דכתיב כי שם ה' אקרא היחיד אומר לשנים הבו גודל לאלהינו:

ומע"ש והקדש שנפדו. כתב הר"ש שירילי"ו ז"ל התם בגמ' בבלית מפרש שנתן את הקרן ולא נתן את החומש וקמ"ל דאין החומש מעכב ע"כ. ובני בבל אזלי לטעמייהו דמפרשי ההיא פלוגתא דפ' הזהב דלעולם לכ"ע כו' כדאיתא התם אבל בני מערבא דגמ' ירושלמית סברי דבהכי פליגי דמ"ס מעכב ומ"ס לא מעכב. ור"י ס"ל בירושל' דמס' מע"ש דקיי"ל כמ"ד דחומש מעכב. ולדידהו טובא קמ"ל דאע"ג דמעכב הוי זימון. ע"כ:

שאכל כזית. הכא סתים לן כמאן דאית ליה בסמוך דלא בעינן כביצה:

והכותי. בירושל' פריך והדין כותי לאו ס' עובד כוכבים ס' ישראל הוא ותירץ ר' אבא דפלוגתא דרבי ורשב"ג היא דרבי אומר כותי כעובד כוכבים ורשב"ג אומר כותי כישראל לכ"ד ומתני' כרשב"ג. וכתב בתוי"ט דאע"ג דבקרא כתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא כו' קראום בשם אומה הנזכרת ראשונה אחר בבל ע"כ. ואפשר עוד לומר שמה שהביא מכותא היו יותר מרובין משאר הארצות ונקראו ע"ש הרוב:

אבל אכל טבל כו'. פי' משום דאכילת טבל לאו שמה אכילה דהא לא חזיא אף לכהן אבל תרומה דלכה"פ חזיא לכהן האוכלה מצטרף כהן עם ישראל כיון שהכהן יכול לאכול חולין שאוכל הישראל:

נטלה. מצאתי שהר"מ די לונזאנו ז"ל נקד נטלה הטי"ת בשו"א בכ"מ שהוא מוזכר במשנה:

בפי' ר"ע ז"ל. וצרת הכסף דבר שיש בו צורה. מדלא כתיב ונתת הכסף בכיסך. והקדש שפדאו על גבי קרקע ולא פדאו בכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו. וי"ס דכתיב ונתן כסף ערכך וגו':

אין מזמנין. עי' במ"ש בסוף פרק קמא דדמאי אי מברכין ברכת המזון או אין מברכין כמו שאין מזמנין ועי' ג"כ במתני' דבסמוך:

משנה ב

נשים ועבדים כו'. עבדים השנויים בכ"מ עם הנשים הם עבדים כנעניים. ומפני שראיתי מי שנסתפק בזה הוצרכתי לכותבו אע"פ שדבר פשוט הוא וברור כשמש וגם ידוע

למתחילים. וגרסי' בגמ' אמר רב אסי קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו והתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם הוא דאמר כריב"ל דאריב"ל אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה וכי אמר רב אסי נמי לעשרה קאמר:

עד כמה מזמנין. ה"ה בהמ"ז בלא זימון אלא רבותא אשמעי' דאפילו על כזית מזמנין. תוס' ז"ל וכן ברמב"ם רפ"א דהלכות ברכות וכן דעת כל הפוסקים וכן בשבלי הלקט סי' מ' עד כמה מזמנין פי' עד כמה יאכל ויברכו עליה בהמ"ז ויזמנו עליה עד כזית ע"כ עוד כתב שם ובעל יראים כתב נ"ל דכזית לר"מ וכביצה לר"י שבועת גרון דאורייתא נינהו והאוכל כזית וכביצה מוציא אחרים שאכלו כדי שביעת כרס י"ח. וז"ל רש"י ז"ל עד כמה מזמנין כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בזימון ונ"מ להוציאם י"ח אם יתנו לו הכוס לברך ע"כ. ובגמ' רמי דר"מ אדר"מ ודר"י אדר"י ושם בפסחים ס"פ אלו עוברין כתבתיו תדרשנו משם:

משנה ג

בשלשה אומר נברך. ס"א בשלשה אומרים נברך בשלשה והוא אומרים וכו' וכן בכולה מתניתין. גם ברוב סכ"י נמצא להח' הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל בשלשה והוא אומרים ברוך הוא וכו' בעשרה והוא אומרים ברוך הוא וכו' במאה והוא אומרים ברוך הוא וכו' באלף והוא אומרים ברוך הוא וכו' ברבוא והוא אומרים ברוך הוא וכו':

אומר ברכו. בגמ' אמרי' דאע"פ שהוא רשאי לומר כשהן ד' ברכו אעפ"כ נברך עדיף לי' כדי שלא יוציא עצמו מן הכלל. ותנינא לה במתני' דבסמוך ששה נחלקים אי אמרת בשלמא נברך עדיף מש"ה נחלקין אא"א ברכו עדיף אמאי ששה נחלקין אם ירצו הא מעיקרא הוו יכולין לומר ברכו והשתא תו לא אמרי אלא לאו ש"מ דמתני' דקתני הכא בשלשה והוא אומר ברכו אף ברכו קאמר. ש"מ. וגרסי' תו בגמ' מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו ובטובו ה"ז ת"ח ומטובו ה"ז בור. ובטובו חיינו ה"ז ת"ח ובטובו חיים ה"ז בור. נברך שאכלנו משלו ה"ז ת"ח למי שאכלנו משלו ה"ז בור:

אחד עשרה. ואחד עשר רבוא גרסי' דרבוא לשון נקבה כדכתיב משתים עשרה רבוא:

ברבוא אומר. נברך לה' אלהינו אלהי ישראל יושב הכרובים על המזון שאכלנו ברבוא וכו' כצ"ל:

על המזון שאכלנו. ולא קתני על המזון שאכלנו משלו ומפרש בגמ' דדוקא בעשרה הוא דיכול לומר הכי דכיון דאדכר שם שמים שאמר אלהינו מוכחא מלתא אבל בתלתא דלא אדכר שם שמים נברך שאכלנו משלו ה"ז ת"ח על המזון שאכלנו ה"ז בור דמתחזי כמאן

דמברך לי' למזון והדין הוא פסק ההלכה דבעשרה אם רצה לומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו אומר. ומשמע דזה שאנו נוהגין לומר בין בזמון שלשה בין בזמון עשרה נברך שאכלנו משלו ואין אנו אומרים נברך שאכלנו ובטובו חיינו אלא אחר שאמרוהו העונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו חוזר ואומר גם הוא ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו נלע"ד שאם ירצה המברך לומר מתחלה ג"כ ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו הרשות בידו והראיה מדתנן כענין שהוא מברך כך עונין אחריו ובהא משמע דאפילו ר"ע מודה דע"כ ל"פ אלא אי מוסיף למאה לאלף ולרבוא אבל מלות על המזון שאכלנו דקאמר ריה"ג קאי ג"כ אשלשה ואעשרה דמודה בהו ר"ע אלא דבשלשה צריך שיאמר ג"כ מלת משלו ובעשרה א"צ מהטעם שכתבנו אבל מלות ובטובו חיינו בין ריה"ג בין ר"ע מודים שנאמרים שהם במקום מלות על המזון שאכלנו הנזכרים במשנה לענין עשרה. כנלע"ד. וכן מצאתי אח"כ בס' לבוש התכלת שם סימן קצ"ב שכתב בין בברכת זימון של ג' בין בברכת זימון של עשרה אומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והם עונים ואומרים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ב"ה וב"ש בא"י אמ"ה וכו' ע"כ:

בביהכ"נ. שהעולה לס"ת משהגיעו לעשרה אין חלוק בין רבים למועטים הכא נמי. והתוס' ז"ל כתבו משמע דריה"ג מודה בביהכ"נ מדקאמר מה מצינו וכו' כלומר שאתה מודה לי כו' דודאי לא חלקו בין עשרה למאה בתפלה דאלו נכנסין ואלו יוצאין ולאו אדעתא דש"ץ כו'. ומשמע דמה מצינו בביהכ"נ דקאמר ר"ע קאי בין אברכו דס"ת בין אברכו דבברכות ק"ש דשחרית ודערבית. וכתב בס' תוי"ט שהטעם שבבהמ"ז תקנו נברך אלהינו ובברכת התורה ה' משום כי המזון הדין נותן לכלכל את ברואיו כו' ע"ש. וקרא דכתיב נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו הוי תיובתיה. ועוד הקשה עליו החכם הר"א ארחא נר"ו מקרא דכתיב וברכת את ה' אלהיך ולא כתיב וברכת את אלהיך ועוד קשה במ"ש והרי לא עשה כן לכל גוי כו' דאדרבא הם הם שלא רצו לקבל התורה וכדדרשו ז"ל אקרא דכתיב וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן אלא שמאחר שלא רצו לקבלה בתחלה כתיב בהו לא עשה כן לכל גוי וכדדרשו רז"ל. ולע"ד נראה לומר דגבי ברכת המזון נכון תקנו לומר בשם אלהות כלומר אע"פ שאכלנו ח"ו לא שמננו ובעטנו אלא אלהותו ומורא שכינתו על ראשינו אבל גבי בה"ת מסתמא במורא הוא קורא ואם כן אף על פי שיאמר בשם ההויה לא נפיק מיניה חורבא. ועוד שראוי להזכיר שם רחמים כלומר אפילו אם ח"ו נחטא לפניו לעבור על מה שאנו מוציאים מפינו ממה שאנו קוראים בתורתו אפ"ה ה' הטוב יכפר בעד כנלע"ד. ובירושל' קרי ר"י לר"ע חכמים:

המבורך. דהשתא מכיון שהוא אומר המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל. ונהגו עלמא כר' ישמעאל אע"ג דהלכה כר"ע דר"ע מודה לר"י דכי אמר המבורך טפי עדיף אלא שאין צריך:

משנה ד

אינם רשאין ליחלק. בגמ' פריך מאי קמ"ל תנינא חדא זימנא וכו' (כמ"ש בתוי"ט) וגם בירושלמי בריש פרקין פריך ומשני ע"ש והובא בב"י סי' קצ"ג. וז"ל תוס' ז"ל בר"פ הכא את אמר אין רשאין ליחלק דמשמע אם גמרו אכילתם יחד אינם רשאין ליחלק אבל האחד רשאי לגמור סעודתו ולברך קודם חבירו והכא את אמר חייבין לזמן משמע דחובת זימון עליהם ואין רשאין לגמור סעודתם זה בלא זה ומשני שמואל כאן בתחלה כאן בסוף איזהו בתחלה ואיזהו בסוף פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו בסוף וחד אמר אכלו כזית זהו בתחלה גמרו אכילתן זהו בסוף וה"פ נתנו דעתם לאכול כלומר שהתחילו מתחלה לאכול ביחד זהו בתחלה אז ודאי חובת זימון עליהם אכלו כזית זהו בסוף כלומר אם האחד התחיל קודם חבירו בכזית אז ודאי אם גמרו סעודתם יחד חייבין לזמן אבל רשאין לגמור זה בלא זה ולברך ע"כ ועי' בה"ר יונה ז"ל:

ששה נחלקים. ומיהו בכ"מ דאמרי' רשאין ליחלק עדיף טפי לזמן משום דברוב עם הדרת מלך כ"כ בס' לבוש תכלת סי' קצ"ג:

משנה ה

שתי חבורות וכו'. גמרא תני אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן לזימון וכתבו תוס' ז"ל וה"ה בשני בתים ושני בנ"א עומדין ומשמשין מזו לזו מצרפן והכי איתא בירושל' ובלבד שישמעו בהמ"ז מפי המברך והאי דנקט במתני' בית א' משום חידוש דסיפא דאפילו בבית א' אם לאו אין מזמנין וכן בבית חתנים כשאוכלים בחופה בשני בתים ושני בנ"א משמשין מזו לזו מצטרפין ובלבד שישמעו בהמ"ז מפי המברך עכ"ל ז"ל וגם בתשובת הרשב"א ז"ל סי' צ"ו כתב ולא תימא דוקא בבית ממש דבית א' היינו בירה א' וכמו שאמרו דקרו לבית בירה ולבירה בית וכן מבית לבית האמור בפסחים ע"כ בקיצור:

עד שיתן לתוכו מים כו'. פי' הר"ש שירילי"ו ז"ל לדעתו דר"א טעמו כשהוא חי לא חשיב פגימה דלאו יין מקרי ולרבנן חשיב פגימה. ע"כ:

וחכ"א מברכין. ומודים חכמים לר"א בכוס של בהמ"ז שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים דבעינן מצוה מן המובחר ואיתא בתוס' פרק המוכר פירות (בבא בתרא דף צ"ז) והתם אשתמיטתיה להרשב"ם ז"ל האי ומודים חכמים לר"א אהיכא איתמר. ובברייתא

פליגי נמי דר"א אומר נוטלין לידים מן היין בזמן שהוא חי דהוי כמי פירות דשם מים עליו וחכמים אומרים אפילו כשהוא חי אין נוטלין ממנו לידים. וברש"י בל' שני גרסא אחרת בשם ה"ג איפכא דלרבי אליעזר כשהוא מזוג נוטלין ממנו לידים וחכמים אומרים אפילו כשהוא מזוג אין נוטלין ממנו לידים אע"ג דרובו מים משום הפסד אוכלין:

פרק ח

משנה א

אלו דברים. פי' הר"ש שירילי"ו ז"ל וקשה דמשמע אלו ותו לא ולקמן בירושל' בפרקין קתני בברייתא פלוגתא דשמן ערב ויין דלסוף הסעודה דלב"ש מברך על שמן ערב תחלה ולב"ה מברך על היין תחלה ולא תני לה במתני'. וי"ל דבכלל דקתני במתני' בה"א מברך על היין היא דטעמא הוא משום דיין תדיר וטעמא דב"ה נמי התם האי נמי הוא. אבל קשה דתנן לעיל פ' כיצד מברכין בש"א אף לא פטר מעשה קדרה ולא קתני לה הכא וי"ל דה"ק משום דתנינן לעיל פ' כיצד מברכין פלוגתא דב"ש וב"ה גבי סעודה בההיא דמעשה קדרה תני השתא הכא ואלו הדברים כולם אשר נחלקו בסעודה ומוסיף על הראשונים הוא ובתר דמסיק מילי דבהמ"ז תני להו. ואכתי קשה דתניא בגמ' דילן פ' כיצד מברכין הביאו לפניו שמן והדס בש"א מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדס ובה"א מברך על ההדס ואח"כ מברך על השמן וטעמא דב"ש דשמן עדיף דזכינו לריחו ולסיכתו משא"כ בהדס. וטעמא דב"ה דריח השמן הוא משום עירוב ופטום הבשמים שנתנו בו כגון משחא כבישא וכ"פ רש"י ז"ל והדס ריחיה בעיניה הלכך הדס עדיף. והא לא תנינן לה וי"ל דס"ל לתנא דמתני' כר"ג דתניא התם דנטה דעתו בתר דעת ב"ש וכב"ש קיי"ל ועוד דר"ג מב"ה קאתי וס"ל כב"ש וה"ל חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש עכ"ל ז"ל:

בש"א כו'. בגמ' רמי דב"ש אדב"ש דקאמרי בברייתא הנכנס לביתו במו"ש מברך על היין וכו' ואח"כ אומר הבדלה אלמא דברכת היין עדיפא. ותרצו שאני עיולי יומא מאפוקי יומא עיולי יומא כמה דמקדמי לי' עדיף טפי אפוקי יומא כמה דמאחרינן לי' עדיף טפי. והדר רמי דב"ש אדב"ש מסיפא דהאי ברייתא אמתני' דסוף פרקין כתבתיו שם:

משנה ב

נוטלין לידים. נלע"ד דמדלא קתני נוטלין הידים ר"ל נוטלין מים לרחוץ הידים. וגם זה נראה הכרח טוב למ"ש התוי"ט:

ואח"כ מוזגין את הכוס. מאי כוס כוס של קידוש היום. ובפי' הר"ש שיריל"ו ז"ל מצאתי כתוב נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס ביין הבא לפני המזון מיירי כדאמרי' בפ'

כיצד מברכין (ברכות דף מ"ג) הסבו והביאו להם מים אע"פ שכל או"א כבר נטל ידו א' חוזר ונוטל שתי ידיו בא להם יין א' מברך ע"י כולם. א"נ בשבת ויו"ט דמביאין יין לפני המזון וקאמר בש"א נוטלין לידים ואח"כ שותין אותו הכוס ואוכלין סעודתן בההיא נטילה. ובה"א מוזגין את הכוס ושותין אותו ואח"כ נוטלין לידים. ע"כ. ורובו מפי' רש"י ז"ל בגמ':

בפי' ר"ע ז"ל. ויחזרו המשקין ויטמאו אחורי הכוס. אמר המלקט כן פי' ג"כ בסוף פ' בתרא דזבים ולא כן פי' בפ"ק דשבת וכמש"ש בס"פ בתרא דזבים ועי' בהקדמת הרמב"ם ז"ל לסדר טהרות ובתוס' חגיגה דף י"ח:

עוד שם וסברי ב"ש אסור להשתמש בכוס שאחוריו טמאים. אמר המלקט ולמאי דחיישי ב"ה מחמת אחוריו לאו חששא היא דהא אסור להשתמש בו וב"ה סברי מותר להשתמש בו הלכך לחששא דידן איכא למיחש אבל לחששא דידכו ליכא למיחש דלא אכפת לן אם יטמאו אחוריו דהא מותר להשתמש בו. ועוד אומר בגמ' טעם לב"ה דמש"ה מוזגין את הכוס תחלה דבעינן תיכף לנטילה סעודה ואם אתה אומר שיטול ידיו ויקדש קודם שיאכל לא הויא סמוך לסעודה:

משנה ג

בש"א מקנח כו'. הכי מוכח בגמ' דגרסי' ברישא בבא דמקנח וכן בפי' ה"ר יהונתן ז"ל אבל הרמב"ם ז"ל פי' בבא דמכבדין ברישא וכן בירושלמי וכן מצא הח' ה"ר יהוסף ז"ל בכל ספרי כ"י וכ' ונ"ל שהטעם שסמכו שתי הנטילות זו בזו ע"כ. ורב אלפס והרא"ש ז"ל השמיטו האי בבא דמקנח. ובגמ' בפי' רש"י ז"ל ואע"פ שידיו מקבלין טומאה להיות שניות מן הכסת אם היא ראשונה או שנייה לטומאה ונמצא שאוכל בלא נטילה הוא יזהר שלא יגעו ידיו בכסת ע"כ בשינוי לשון להבנת הענין כפי הנלע"ד וא"כ מ"ש בפי' ר"ע ז"ל שמא יהיה הכסת ראשון לטומאה לאו דוקא ראשון וכן בפי' הרמב"ם ז"ל הלשון סתום וז"ל ובש"א שמא תהיה הכסת טמאה ונטמאו המשקין אשר במפה וכו' ואע"ג דגם בשלחן נקט טמא סתם התם מוכרח הוא דמיירי בשלחן שני כדמוקי לי' בגמ'. אח"כ מצאתי שגם הח' ה"ר יהוסף ז"ל הגיה בפי' ר"ע ז"ל שני. ובירוש' מוקי לה בשלחן של שיש ושל פרקים שאינו מקבל טומאה ועי' במ"ש בעדיות פ"ד סי' י'. ומצאתי שכתב הח' ה"ר מנחם דילונזאנו ז"ל וז"ל ול"נ טעמא דב"ה דאמרי על הכסת משום דאם יניחנה על השלחן יתטמאו ידים ואוכלין ידים כשמקנח בה ואוכלין שעל השלחן ואם יניחנה על הכסת לא יתטמאו אלא ידים הלכך אמרי ב"ה על הכסת דמוטב שיתטמאו ידים בלבד ולא שיתטמאו ידים ואוכלין. ואע"פ שדברי הר"ע ז"ל הם פשט דברי הגמ' לכאורה

והטעם שכתבתי אני לא הוזכר בגמ' אפ"ה נ"ל להכריח כדברי מן הגמ' דגרסי' התם הכי קאמרי להו ב"ה לב"ש וכי תימרו מ"ש גבי אוכלין דחיישינן ומ"ש גבי ידים דלא חיישי' אפ"ה הא עדיפא דאין נט"י לחולין מה"ת וכתב רש"י ז"ל הא עדיפא לחוש שמא יארע מקרה שישתמשו בשלחן שהוא שני לטומאה ולא יניחנה ע"ג השלחן שלא תטמא את האוכלין מחמת המשקין שבה מלחוש שלא תטמא מחמת כסת ותחזור ותטמא את הידים עכ"ל נראה דה"פ הקושיא אמרו ב"ה לב"ש וכי תאמרו לי מה ראית שבחרת להתיר שיניחנה על הכסת ואע"פ שיתטמאו הידים ואסרת שיניחנה על השלחן כדי לחוש שלא יתטמאו אוכלין ולמה לא עשית להיפך לבחור להתיר שיניחנה על השלחן ואע"פ שיתטמאו אוכלין כדי לאסור שיניחנה על הכסת כדי לחוש שלא יתטמאו ידים. וזו קושיא של שטות שכשיניחנה על השלחן אינו נמלט מטומאת הידים. ור"ע ז"ל כתב במילתא דב"ש וז"ל אבל בשלחן ליכא למגזר הכי שאסור להשתמש בשלחן שני. משמע דלמאן דסבר דמותר להשתמש בשלחן שני איכא למיגזר משום ידים וזה ברור. לפיכך נלע"ד לומר דפי' הקושיא כך הוא אמרו ב"ה לב"ש וכי תאמרו לן לדידכו דסבריתו מותר להשתמש בשלחן שני דאיכא למיחש משום ידים ואוכלין מ"ש גבי אוכלין וכו' פי' דלא אדכרתון במלתייכו אלא גזרה שמא יטמאו משקין וכו' ויחזרו ויטמאו האוכלין והוה לכו לאדכורי נמי ידים ולמימר הכי גזרה שמא כו' ויטמאו ידים ואוכלין. ומשני אפ"ה הא עדיפא כלומר אע"ג דבודאי תרוייהו קא מיטמאין ידים ואוכלין אפ"ה איסור טומאת אוכלין עדיפא ואנן איסורא דעדיף טפי קא משמע לן וה"ה אידך אלא דכיון דאין נט"י לחולין מה"ת אנן נמי לא אדכרינן ליה. ואלת"ה מאי אפ"ה דקאמרי ב"ה אלא ודאי כדפי'. מנחם דילונזאנו. עכ"ל ז"ל:

משנה ד

בש"א מכבדין כו'. פי' רש"י מכבדין את הבית מקום שאכלו שם אם הסבו ע"ג קרקע מכבדין את הקרקע או אם הסבו ע"ג שלחן מכבדין את השלחן ואח"כ נוטלין מים אחרונים לידים ע"כ. וכתבו התוס' ז"ל בפ"ק דסוכה (דף ג') דבסדר רב עמרם פסק בששה מקומות הלכה כב"ש וד' מינייהו תנן להו במתני' חדא הא. ואידך בסוף פרקין מי שאכל ושכח ולא ברך בש"א יחזור כו' ואידך דסוכה צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושלחנו דבפ"ב דמס' סוכה (ואע"ג דקיי"ל דלית הלכתא כשיטה ובפ"ק דסוכה אמר אביי רבי ור' יאשיה וכו' כמ"ש ברפ"ק דסוכה שאני הכא דאשכחן לרב הונא דקאמר הלכה צריכה שתהא מחזקת וכו' כדעת ב"ש. ולא תזוז מנה) ואידך בספ"ד דעדיות סדין בציצית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין. ואידך תרי איתנהו במנחות פרק התכלת (מנחות דף מ') כמה

חוטין הוא נותן בש"א ד' ובה"א ג' וכמה תהא משולשלת בש"א ד' ובה"א ג' ע"כ. ובגמ' דר' אושעיא מפיך בהך בבא דב"ש לדב"ה ודב"ה לדב"ש וקבע בהא נמי הלכה כב"ה: בפי' ר"ע ז"ל. דפירורין שאין בהן כזית מותר לאבדן ביד. אמר המלקט. ומ"מ קשה לעניות כדמוכח בפ' כל הבשר:

משנה ה

בש"א נר כו'. ויש לשאול האיך יכול לומר שמברך ואח"כ מבדיל דמשמע שמותר לאכול קודם הבדלה ובהדיא אמרי' אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל. וי"ל דמ"ש אסור לאדם שיטעום כו' זהו כשי"ל יין לשתי כוסות להבדלה ולבהמ"ז. שמאחר שיכול לברך בהמ"ז על הכוס ביין הנשאר לו. טוב הוא שיבדיל קודם האכילה. וכי אמרי' הכא שאוכל קודם הבדלה מיירי במי שא"ל אלא כוס א' בלבד ואם יבדיל עליו לא יהי' לו יין לברך בהמ"ז. ומתוך כך התירו לו שיאכל בלא הבדלה כדי שיברך בהמ"ז על היין. ה"ר יונה ז"ל. ובירושל' מפרש ונותן טעם למה הקדימו בין ב"ש ובין ב"ה נר קודם הכל מפני שהיו עניים ורוב הלילות היו בלא נר ועתה נשאר מעט שמן ממה שטרח לשבת ואולי תכבה מיד אם יאמר הבדלה תחלה ולא יוכל לברך בורא מאורי האש לכך הקדימוה ששאר הבדלה יכול לומר בלא נר. והרמב"ם ז"ל כתב ומה שהיצרך לכלול המזון עם ההבדלה. כדי ללמדך מתוך דבריו האיך יהיה הסדר אם התחיל לאכול בשבת ולא השלים עד מו"ש ועוד שהוא כלל בראש הדברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה לפיכך לא זכר מחלקותם בהבדלה עד שכלל הסעודה עם ההבדלה עכ"ל ז"ל. וה"ר יונה ז"ל דחה מאן דמפרש מתני' במי שאכל בשבת וחשכה לו. ואיכא מרבוותא שנדחקו לפרש האי מזון דמתני' בברכת המוציא ושמיעא להו מהאי מתניתין דמבדילינן אריפתא וקא מוקמי לה למתני' במו"ש ליו"ט דכיון דבעי למימר קידושא אריפתא משלשל לה להבדלה אבתרה והאריך הרי"ף ז"ל לדחות פי' זה ע"ש. ובגמ' אמרי' זו דברי ר"מ אבל ריי"א לא נחלקו כו'. וכתב תוס' ז"ל בפ' ע"פ (דף ק"ג) דאיכא למימר דר"י (דס"ל הלכה כסתם משנה וס"ל כב"ה אליבא דר"י) היה שונה אותה בלשון יחיד והיה שונה בה דברי ר"מ בהדיא. ור"ע ז"ל הרכיב מעט סתם מתני' אליבא דר"י כי היכי דתיקום אליבא דהלכתא. והירושל' חולק על התלמוד שלנו דהתם פסקו הלכה לדעת ב"ה דנר תחלה דהתם קתני בברייתא לדר"י הכי על מה נחלקו על הנר ועל הבשמים שבש"א בשמים ואח"כ מאור ובה"א מאור ואח"כ בשמים וקיי"ל כתלמודא דידן:

שברא מאור האש. גרסי' המ"ם בנקוד שו"א. ובירושל' בעי על דעתהון דב"ש מי נימא נמי אשר ברא פרי הגפן ומשני יין מתחדש בכל שנה ושנה האש אינו מתחדש בכל שנה.

ובגמ' אמר רב יוסף דבברא ובורא נמי כ"ע ל"פ דלשעבר משמע דהא כתיב יוצר אור ובורא חשך יוצר הרים ובורא רוח בורא השמים ונוטיהם. כי פליגי במאור ומאורי בלבד וכדפי' ר"ע ז"ל:

משנה ו

אין מברכין כו'. כתב בבית יוסף סי' רצ"ז כתב בא"ח בשם הרשב"א ז"ל כל שבירך על א' מאותם ששנינו במשנתינו שאין מברכין אפילו בדיעבד לא יצא וצריך לחזור ולברך. ע"כ:

של גוים. כתב רד"ק ז"ל בשרש גוי ורבותינו ז"ל הרגילו בלשונם לקרא לאיש אחר שאינו מישראל גוי. והיה ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצין לזכור שאינו מישראל רק מגוי אחר. ולא נברר אצלם מאיזה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי או משאר האומות. לפיכך היו אומרים גוי כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל ע"כ:

בפי' ר"ע ז"ל. והא דתנן בסיפא וכו'. אמר המלקט. ובירוש' משני תפתר בעבודת כוכבים של ישראל. ופי' הר"ש שירילי"ו ז"ל ואשמעי' דאע"ג דפקר ואין מאמין בה אלא להטעותם אין מברכין עליו:

של מתים. ובירושל' הדא דתימא כשנתונין למעלה ממטתו של מת אבל נתונין למטה מברכין שאני אומר לכבוד החיים הן עשויין:

עד שיאותו לאורו. ע"ז סמכו העולם להסתכל בצפרניים בשעה שמברכין להראות שכבר יכול ליהנות ולהכיר בין מטבע למטבע כדמפרש בגמ'. ומה שנוהגין להסתכל בצפרנים יותר משאר הדברים מפני שהן בגופו ומזומנין אליו יותר. וי"א מפני שגדלים והגדול הוא סימן ברכה נהגו להסתכל בהן לסימן טוב בהכנסת השבוע. ה"ר יונה ז"ל. ובירושל' ר' זעירא סמיך הא דבעינן יאותו לאורו אקרא דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב ואח"כ ויבדל אלהים פי' וירא היינו רמז ליאותו לאורו ויבדל היינו אח"כ ברכה עליו. ואיכא דמפרש התם דיאותו לאו דוקא דאפילו טרקלין עשר על עשר מברכין ומאי עד שיאותו שיהא אורו ראוי ליהנות בו העומדים סמוך לו ואז מברכין עליו אפילו הרחוקים ממנו ובלבד שיראוהו. ומבואר יותר בבבלי וכמו שפי' ר"ע ז"ל:

משנה ז

מי שאכל כו'. רשב"ם ז"ל פי' בפ' ע"פ דף ק"א דבכל ז' המינים הטעונים ברכה מעין ג' מיירי. ותוס' ז"ל חלקו שם עליו. וכתבו דפת דוקא ושמא נמי כל מיני מזונות שיש בהן מה' מינין הוו בכלל דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומן ע"כ:

בְּמקום שנזכר. גרסי' הבי"ת בשו"א:

עד שיתעכל המזון שבמעיו. יש גורסי' במעיו בלא שי"ן וכ"ה בהרא"ש ז"ל. ויש מי שפי' בירושל' דכ"ז שהוא צמא מחמת אותה סעודה נקרא שעדיין לא נתעכל והיא דעת ר"ל בגמ' בבלית באכילה מרובה אבל באכילה מועטת כדי להלך ד' מילין. ור"י אמר שם בירושל' וגם בבבלי דכ"ז שאינו רעב מחמת אותה אכילה נקרא שעדיין לא נתעכל. ופי' ה"ר יונה ז"ל אבל משעה שהתחיל להיות רעב אע"פ שלא נתעכל עדיין לגמרי כיון שמתחיל להתעכל כמו שנתעכל לגמרי דייניין ליה ואינו מברך עליו אח"כ. ע"כ. עוד בירושל' חד אמורא מפרש טעמא דב"ש אלו שכח שם כיס אבנים טובות ומרגליות שמא לא היה חוזר ונוטל כיסו אף הכא יחזור למקומו ויברך וחד אמורא אמר טעמא דב"ה אלו פועל עושה בראש הדקל או בתוך הבור שמא מטריחין עליו שיחזור למקומו ויברך אלא יברך במקום שנזכר אף כאן יברך במקום שנזכר. ובבבלי תניא א"ל ב"ה לב"ש לדבריכם מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא בירך יחזור לראש הבירה ויברך א"ל ב"ש לב"ה לדבריכם מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה. לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כ"ש. הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי דדהבא וחד עביד במזיד כב"ה ואכליה אריא. דהא אפילו ב"ה מודו דבמזיד יחזור למקומו ויברך דהא שכח תנן ולא תימא דנקט שכח להודיעך כחו דב"ש. וגם רבה בב"ח נעשה לו נס ואשכח יונה דדהבא בעבור שחזר בשוגג כדעת ב"ש. וכתב הר"ן בפ' ע"פ דהא דתנן מי שאכל ושכח ולא בירך יחזור למקומו ויברך ה"מ בשוכח אבל לכתחלה קודם שיעקור ממקומו צריך לברך. ע"כ:

משנה ח

בא להם יין לאחר המזון. ובתוך המזון לא בא להם וכשגמרו סעודתן בא להם לפני בהמ"ז. רש"י ז"ל:

בש"א כו'. תמהתי שמצאתי בפי' הר"ש שירילי"ו ז"ל בא להם יין בתוך המזון ובימות החול מברך על היין תחלה מפרש בירושל' דמיירי דמזון שאכלו הוא בן ברכה קטנה כגון שאכל ירק מבושל והוא מזונן או קטנית והוא מזונן דברכה אחרונה של מזונן הוא בנ"ר. וחיישי ב"ש דלמא שתי מקמי דבריך בפה"ג ואותו כוס לבהמ"ז הוא דטעונה כוס ומש"ה מברך ברישא בפה"ג עכ"ל ז"ל ולא ידענא מאי קאמר ולא מנא לו ז"ל שהירושלמי מפרש כך. ובגמ' פריך דהכא שמעי' להו לב"ש דס"ל דברכה אינה טעונה כוס ולעיל משמע דס"ל איפכא דתנן בש"א נר ומזון ובשמים והבדלה דאם איתא דס"ל אינה טעונה כוס למה לא היה מבדיל על אותו כוס שי"ל ואח"כ יברך בהמ"ז בלא כוס. אלא ודאי משמע דברכה טעונה כוס ומתוך כך יסדרם כולם על אותו כוס שי"ל ואשתכח דקשיא

דידהו אדידהו. ועוד דבהדיא אר"י אליבא דב"ש ואם אין לו אלא כוס א' במוצ"ש מניחו לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו ובעי בגמ' לאדחוקי ולשנויי מתני' בשינויי דחיקי עד דפריך ליה והתני ר' חייא בהדיא בש"א מברך על היין ושותהו ואח"כ מברך בהמ"ז פי' דבהמ"ז אינה טעונה כוס. ומסיק אלא תרי תנאי ואליבא דב"ש. וממילא שמעת דב"ש שאמרו הכא מברך על היין ואח"כ מברך על המזון ר"ל שהרשות בידו לברך על היין תחלה. והוו ב"ש לקולא. ובמ"ש בגמגום בסמוך בשם הרש"ש ז"ל הוו ב"ש לחומרא ושמא לזה כיון הירושל' שמצא הוא ז"ל:

עונין אמן אחר ישראל המברך. ואע"פ שלא שמע כל הברכה כיון ששמע שהזכיר את השם עונין אחריו אמן (הגה"ה. ובישראל נמי צריך שישמע הברכה כי היכי דלא ליהוי כאמן יתומה ואין לו לסמוך על הענין. ה"ר יהונתן ז"ל. ועי' במ"ש בסמוך בס"פ):

אבל אין עונין אמן אחר הכותי המברך עד שישמע כל הברכה. פי' כשאינו שומע אלא הזכרת ה' בלבד אין לו לענות אמן דשמא כוונתו לעבודת כוכבים אבל כששומע כל הברכה עונה אחריו אמן דמוכחא מלתא שאין כוונתו לעבודת כוכבים כיון שאומר הברכה. וי"א דדוקא על הכותי עונין אמן כששומע כל הברכה אבל אחר העובד כוכבים אין עונין אמן כלל דודאי אינו מתכוין אלא לעבודת כוכבי'. ועכשיו שכבר גזרו על הכותים ועשאום עובדי כוכבים גמורים אפילו ישמע כל הברכה מפיו אינו עונה אחריו אמן. ונראה למורי הרב דאפי' אחר העובד כוכבים עונין אמן כיון ששמע כל הברכה מפיו שמאחר שאנו שומעין שמברך על הדבר לשם אע"פ שהוא אינו יודע מהו השם שהוא חושב שהעבודת כוכבים הוא הבורא אפ"ה כיון שכוונתו לשם ואנו שומעין כל הברכה מפיו עונין אמן אחריו. והכותי בזה"ז כמו העובד כוכבים דינו ועונין אחריו אמן כששומע כל הברכה מפיו וראיה מן הירוש' וכו' וגם מלשון הברייתא דתני' אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקת של בית רבן הואיל ולהתלמד הן עשויין הרי דלא מיעט אלא תינוקות שאין כוונתם לשם כלל. ע"כ. וי"מ דבעובד כוכבים עונה אמן אע"פ שלא שמע כל הברכה ושכן מוכח בירוש' מפני שאין כוונתו לעבודת כוכבים. מהרא"ש ומה"ר יונה ז"ל:

עד שישמע כל הברכה. כתב הר"מ ז"ל יש מי שיקרא ישמע והענין אחד שהכוונה כו'. אמר המלקט ושמא כי הגרסא האחרת היא מה שתפס ר"ע ז"ל באומרו אלא אם כן שמע כל הברכה וכו'. ובבבלי ובירושל' פריך הא אחר ישראל עונין אמן אף על פי שלא שמע והתניא ענה ולא שמע לא יצא דהוי אמן יתומה. ומשני מתני' כשלא אכל כזית שלא נתחייב בברכה וכ"ש אי לא אכל כלל דלא הוי אמן יתומה אלא כי נתחייב לברך:

פרק ט

משנה א

הרואה מקום כו'. בגמ' בברייתא יליף ר"י דבעינן לברוכי אנוסא מקרא דכתיב ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו':

בפי' ר"ע ז"ל. ובנו ובן בנו חייבין לברך ברוך כו'. פסק ההלכה בס' ש"ע סי' רי"ח דכל יוצאי יריכו חייבין לברך שעשה נס לאבי במקום הזה כמ"ש הרשב"א ז"ל ובעל הטורים בשם יש מפרשים. ור"ע ז"ל נקט כדעת הרי"ף והרמב"ם ז"ל:

ברוך שעקר עבודת כוכבים מארצנו. מצאתי שהר"מ דילונזאנו ז"ל כתב מקום שנעקרה עבודה אומר ברוך שעקר עבודה מארצנו ומחק בקום עשה מלת זרה. ובירו' מתני' כשנעקרה עבודת כוכבים מכל מקומות א"י אבל כשנעקרה ממקום א' אומר ברוך שעקר עבודת כוכבי' מן המקום הזה. תוס' ז"ל וכך היא הנוסחא בהדי' בירו'. אמנם הרא"ש ז"ל נראה דלא הוה גריס בירו' רק הכי וז"ל ירו' כשנעקרה עבודת כוכבי' ממקומה בא"י אבל אם נעקרה ממקום אחר אומר ברוך שעקר עבודת כוכבים מן המקום הזה. וכ"ה בטור שם. וזה נראה ג"כ מ"ש ה"ר יונה ז"ל ואם רואה אותו בחו"ל צריך שיאמר ברוך שעקר עבודת כוכבי' מן המקום הזה. ואומר בשתיהן כשם שעקר מן המקום הזה כך תעקור מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך ע"כ ועי' בב"י סי' רכ"ד:

משנה ב

על הזיקין וכו'. פי' הר"ש שירלי"ו ז"ל זיקין מלשון זיקוקין דנור דהיינו כמו שבט של אור רץ ברקיע וכאשר הולך ורץ נבלע ע"כ. וראיתי שכ' ה"ר יהוסף ז"ל ס"א ועל הרוחות ועל הרעמים וס"א על הזיקין ועל הרעמים ועל הזוועות ועל הרוחות ועל הברקים. ע"כ:

ועל הזועות. הרמב"ם ז"ל פי' זוועות קול שאון נשמע באויר כקול ריחים סובבים לאטם. וה"ר יונה ז"ל פי' זוועות רוחות חזקים שעושה בשעת הגשמים ומה שחזר ושנה על הרוחות מיירי שלא בשעת הגשמים שפעמים אפי' שלא בשעת הגשמים מנשב רוח גדול וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים והיינו ששנה זוועות אצל ברקים ורעמים מפני שהוא בשעת הגשמים כמו הברקים והרעמים ע"כ. ומצאתי ג"כ שפי' הר"ש ן' תבון ז"ל זוועות שם לברק העצום שקוראים הלועזות לנפי"ש ע"כ. אכן לשון הגמ' הוא כן מאי זוועות אמר רב קטינא גוהה ופירש"י ז"ל בלשונם קורין רעידת הארץ גוהה ע"כ ומפרש בגמ' דבשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויין בצער בין או"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולם נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהה:

ועל הרוחות. ירוש' מתני' כשבאין בזעם אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית:

על הנהרות. לאו על כל הנהרות איירי אלא ד' הנהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת. תוס' ז"ל:

אומר ברוך עושה בראשית. גרסי' ול"ג עושה מעשה בראשית וכ"ה ג"כ ברמב"ם הל' ברכות פ"י גם בספרים המוגהים:

רי"א כו'. ולית הלכתא כותיה ולפרקים הוא דברי ר"י. מהרמב"ם ז"ל אבל ברמב"ם שם סי' ט"ו פסק כר"י משמע דס"ל דר"י לפרש אתא וכמ"ש שם ג"כ מהר"י קארו ז"ל ושם בספר שבצובא כתוב העושה את הים הגדול וע"ש ג"כ בב"י סי' רכ"ח שכ' שם בשם תשובת הרא"ש ז"ל [*הגה"ה הילך תשובת הרא"ש מועתקת כולה ממקומה סי' ד' דכלל ד' וז"ל וששאלת על הים הגדול שאומר במשנה שמברכין עליו ברוך שעשה את הים הגדול הוא ים אוקיינוס והים הגדול שלנו שעוברים בו לא"י ולמצרים יראה שהוא ים אוקיינוס דוקא אע"פ שבלשון הפסוק נקראת ים שלנו הגדול כי הוא גבול מערבי של א"י וידוע הוא כי הוא ים שלנו כי א"י אינה יושבת על ים אוקיינוס מ"מ הכא משמע שהוא ים אוקיינוס מדקתני רישא ועל הימים ועל הנהרות והדר תנא ר"א הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול מדהזכיר ברישא ימים סתם ופי' ר"י ים הגדול משמע דבים אוקיינוס מיירי ול"פ את"ק דת"ק איירי בשאר כל הימים דכמה ימים גדולים ישנן בעולם ואתא ר"י למימר דים הגדול י"ל ברכה בפ"ע ות"ק מודה בהא דאי ר"י הוה פליג את"ק ונאמר דת"ק כולל כל הימים וים אוקיינוס בכלל א"כ הוי הלכה כסתמא דרבים ולא ראיתי בפוסקים שפסקו דאין הל' כר"י וגם הרמב"ם ז"ל כ' דעל ים הגדול מברך שעשה את הים הגדול הלכך נראה דדוקא בים אוקיינוס מיירי. עכ"ל ז"ל. ומה שכתבתי בפנים בקיצור כך היה נראה לכאורה וכן נראה ג"כ בש"ע שם סי' רכ"ח אכן מי שיעמיק בלשון השאלה יוכל להבחין שהשאלה היא אם הוא ים אוקיינוס וג"כ ים הגדול שעוברין בו לא"י ולמצרים והשיב שאינו אלא דוקא ים אוקיינוס כך נראה לע"ד וכן הסכימו כמה ת"ח ה' ישמרם אע"פ שלשון השאלה דחוק שאין שם לא מלת אם ולא מלת וגם הים הגדול וכו' מ"מ האמת יורה דרכו וה' יאיר עינינו בכל תורתו. אכי"ר:] שים הגדול הוא ים אוקיינוס והוא הים שעוברין בו לא"י ולמצרים ע"כ וה"ר יונה ז"ל כ' דהא דתנן ים הגדול למעוטי ימים קטנים שהם כמו שלולית שנפרדין מן הים הגדול שאינו מברך עליהם ברכה זו ע"כ:

בזמן שרואה אותו. יש גורסי' אימתי בזמן שהוא רואהו ס"א שרואהו וכן מצאתיו בכל הספרים הרי"א ז"ל וכ' עוד ונ"ל דקאי על הרואה מקום דלעי' בראש הפרק וצ"ע. ע"כ:

בפי' ר"ע ז"ל. לשון המתחיל על הגשמים וכו' שהורדת לנו וכו'. אמר המלקט וחותם בה בא"י אל רוב ההודאות ומלת רוב ח"ו אינה למעט כל ההודאות אלא לשון רבוי והוא תואר כמו מרוב אונים. מוגיוודו בלע"ז. אבל בהרי"ף ז"ל כתוב כאן וחתים בה ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות ושם נתן טעם ה"ר יונה ז"ל למה הוצרכו שניהם משום דס"ל להרי"ף ז"ל דמלת רוב היא כפשטה לשון רוב ומיעוט:

ועל בשורות טובות. בירושלמי וגם בבראשית רבה סוף פרשת וירא מה ראו לסמוך בשורות טובות לגשמים ר' ברכיה בש"ר לוי ע"ש מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים ברוך הטוב והמטיב:

ועל שמועות רעות כו'. איתי דגרסי ועל בשורות רעות שהכל נקרא בשורה בין לטוב בין להפך וכדכתיב ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם שני בניך מתו חפני ופנחס וארון האלהים נלקחה:

[*) בגוי הכת"י לא נמצא כאן שום סימן ורק לקמן בסמוך אצל מברך על הרעה רשום סי' ג' ולא העיר על שנוי הגירסאות בזה כדרכו. אף שלכאורה גירסתו נכונה וצ"ע שלא מצאתי מי שיגרוס כן:] [ג]

בפי' ר"ע ז"ל. לשון המתחיל בנה בית חדש וקנה כלים חדשים בין י"ל כיו"ב בין אין לו. אמר המלקט כותיה דר"י ודלא כר"מ ופסק הרי"ף ז"ל כר' יוחנן וכלישנא בתרא דבגמרא דבין קנה כיו"ב בין לא קנה כיו"ב ובין י"ל כיו"ב ובין אין לו צריך לברך. וראיתי מי שפי' דהא דקתני וקנה כלים חדשים ר"ל דוקא דברים או בגדים הנלבשים אבל כגון מרבדים או יורות וקדרות וצלוחיות וכוסות וקערות וקיתוניות וכיו"ב אין לברך עליהם בל"ס ע"כ ומפני שלא מצאתי בפוסקים ולא בשום מקום עד עתה מי שדבר בזה הוכרחתי להודיע ולגלות ולחוות דעתי וסברתי אף אני דנלע"ד בבירור ובלי שום ספק דהכל שוה דכל כלי שהוא חדש אצלו ושמח בו כדעת הרא"ש ז"ל שהביא בס' ש"ע סי' רכ"ג בסתם או תכשיט או כלים שמשתמש בהן בבית כגון אותן שזכרתי ודומיהן לכה"פ של כלי מתכת על הכל חייב לברך עליהן בודאי הגמור ואין כאן משום ספק ברכות להקל וכדתנן כלים חדשים סתמא ואע"ג דבפ' אע"פ בכתובות תנן המשרה את אשתו ע"י שליש דנותן לה כלים של חמשים זוז משנה לשנה והתם ודאי הוי דוקא בגדים עכ"ז לא אריא דהתם כדאיתיה והכא כדאיתיה כך נלע"ד ומשמע מל' המשנה דקתני מברך שהחיינו דחובה הוא לברך וכן מוכח מל' הברייתא דפליגי בה ר"מ ור"י דנקטי במילתייהו לשון צריך תרווייהו בין ר"מ בין ר"י דהכי תניא בברייתא בגמרא בנה בית חדש וא"ל כיו"ב קנה כלים חדשים וא"ל כיו"ב צריך לברך י"ל כיו"ב א"צ לברך דברי ר"מ רי"א בין כך ובין כך צריך לברך

ע"כ וכן משמע ג"כ מלשון האמוראים רב הונא ור' יוחנן וכדכתיבנא אלא שצריך שייך למיתני במילי דרבנן וחייב שייך במילי דאורייתא וכדמוכח בפ' הערל (יבמות ד' ע"ב) וכמו שפי' שם נמוקי יוסף אבל ראיתי שהביא מהרי"ק ז"ל בטור א"ח סוף סי' רכ"ג דברי התוס' בשם הגאון ז"ל וז"ל ודאמרי' בפ' הרואה דמברך על כלים חדשים לא סמכינן עלה דהא וכו' וגם שם הביא ד' הרשב"א ז"ל שבתשובה סי' רמ"ה דבסוף דבריו ז"ל כתוב ולפי טעם זה כל אותם שבפ' הרואה כקנה כלים חדשים ונפלה לו ירושה מאביו וכל אותם הנזכרים שם דלאו מזמן לזמן קאתו אלא במקום הנאה בלבד י"ל דלאו בחובה אמרום אלא ברשות ע"כ ול' הברייתא דחוק לדברי הרשב"א ז"ל אבל לדברי הגאון אינו דחוק שהוא לא כתב אלא דלא סמכי' עלה דמסקי' בפ' בכל מערבין דבעי' מידי דאתי מזמן לזמן ע"כ פי' דס"ל דכל שאינו בא מזמן לזמן כמועדות אין מברכין שהחיינו בחובה. דא"ל דס"ל לגאון ז"ל דאפי' ברשות אין מברכין דא"כ אפי' כמסקנא דבכל מערבין לא אתיא דלא הוי בית חדש וקנה כלים חדשים דתנן להו במתניתין ובריייתא אפי' כקרא חדתא. אבל הרמב"ם ז"ל שם רפ"י סתם דבריו דבין בהני דתנן הכא בפרקין דמברך עליהם שהחיינו ובין ברואה את חבירו לאחר ל' יום ובין ברואה פרי המתחדש משנה לשנה בכולהו נקט חד לישנא מברך שהחיינו וכן הטור סתם דבריו דבכולהו נקט נמי מברך שהחיינו בית חדש בסי' רכ"ג ורואה חבירו ורואה פרי חדש ריש סי' רכ"ה משמע דסבירא ליה דכולהו רשות דאי אפשר לומר דסבירא ליה דכולהו חובה דהא מוכח בפרק בכל מערבין דברכת שהחיינו לפרי חדש רשות דמצוה היא לבד ולא חובה. וא"כ קשה לרב בעל תה"ד ז"ל שהביא מהרי"ק ז"ל שם סי' רכ"ה בשמו שכתב שמי שאכל ענבים חדשים ובירך עליהם שהחיינו כשישתה אח"כ תירוש צריך לברך שנית וכן וכו' דמשמע דחובה היא מדנקט לשון צריך וכמו שמבואר בפי' רש"י ז"ל בפרק היה קורא (ברכות דף ט"ו) דכל צריך לכתחלה משמע ע"כ. ובשלטי הגבורים כתב שם ס"פ בכל מערבין דאף על גב דמלשון התלמוד משמע דאין שום עונש למי שלא בירך שהחיינו על פרי חדש צ"ע אם הוא רשות אם לאו ואי רשות הוא כפטור ע"כ. ומיהו אע"ג דרשות דמצוה היא ולא חובה נלע"ד דגם על ורד חדש מברך שהחיינו בראייתו [*הגה"ה בתשובת הרשב"א ז"ל סימן רנ"א השיב דמשעת הראיה מברך שהחיינו שהרי אינו מברך בזה אלא על שהגיע לאותו זמן ולא מפני שהוא שלו כבונה בית [חדש] וקנה כלים [חדשים] וכן מצאתיה מפורש בתו' ע"כ ובתשובה שקודם לזו כ' דאינו מברך שהחיינו על הבוסר אלא כשהבשילו האשכולות ענבים ע"כ. וכן הייתי רגיל לנהוג אני ההדיוט:] או בהריחו לפי מה שנהגו העול' שלא לברך שהחיינו אלא בשעת אכילתו של הפרי מן הטעם שכתב

הרא"ש ז"ל ס"פ בכל מערבין וז"ל ונהגו העולם לקבוע הברכה של שהחיינו לפרי חדש בשעה שאוכל המין החדש כמו שהחיינו דעשיית לולב וסוכה שקובעים בשעת קדוש היום. כך נלע"ד ולסברא זו שמעתי. שהסכימו כמה מחכמי הדור יצ"ו וכן השיב לי ג"כ בתשובת שאלה החכם הרשום בדורו כמהר"ר יעקב אבולעפייא זלה"ה:

משנה ג

מברך על הרעה כו'. ראיתי הגירסא במשנה בין בגמרא בין בפירש"י ז"ל בין ברב אלפס ז"ל מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה וכן מצא ה"ר יהוסף ז"ל בכל הספרים:

היתה אשתו מעוברת כו'. היינו דוקא לאחר מ' יום אבל בתוך מ' יום מפ' בגמרא דמהני רחמי אם הזריעו שניהם בב"א. והרב אלי' המזרחי ז"ל בפי' לרש"י ז"ל בפ' ויצא כתב דרב הונא בש"ר יוסי דאמר בתנחומא דאפי' עד שתשב אשה על המשבר יתפלל אדם שתלד אשתו זכר ולא הוי תפלת שוא לפי שאינו קשה לפני השם לעשות הנקבה זכר ואת הזכר נקבה וכ"ה מפורש ע"י ירמיהו וכן אתה מוצא בלאה. ודאי דפליג אמתני' ובריית' אשכח ודרש כוותיה. ע"כ:

היה בא בדרך כו'. שאם הדליקה בביתו לא תסתלק אלא הי"ל לומר אם היא בתוך ביתי הצל את בני ביתי שלא ישרפו בתוכה. או שהי"ל לבטוח בה' שלא נפלה בתוך ביתו. ה"ר יהונתן ז"ל:

משנה ד

ונותן הודאה כו'. הם דברי בן עזאי כדמוכח מפי' הרמב"ם ור"ע ז"ל:

משנה ה

כשם שהוא מברך על הטובה. ולא קתני כשם שהוא חייב לברך על הטובה. לומר שחייב אדם לקבל הרעה בשמחה ובטוב לבב ויכבוש כעסו וייטיב לבו כשיברך ברוך דיין האמת כמו שיעשה בשעה שמברך ברוך הטוב והמטיב. כן פי' ודקדק ה"ר דוד ויטאל נ"ע על פי' סוגיית הגמ' ומבואר הוא בפי' הרמב"ם ז"ל. ומ"מ עיין בגמ' וז"ל מאי כשם שמברך על הטובה אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב מברך על הרעה הטוב והמטיב והתנן על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת אמר רבא לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה. ע"כ. ויש מדקדקין לגרוס על הטובות ומפ' שרוצה תנא להשמיענו על רעה א' שמברך בשמחה ובטוב לבב כשם שהוא מברך בשמחה ובטוב לבב על טובות הרבה:

שנא' ואהבת כו'. בגמ' יליף לה ר' אחא משום ר' לוי מקרא דכתיב חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה. וה"נ מייתי בגמ' קראי אחריני להאי דרשא:
בשני יצריך. מ"כ בשם הרב המקובל האלהי כמה"ר יצחק אשכנזי ז"ל כי ב' בא"ת ב"ש היא ש' וכן עולה יצר בגימט' ש' וזהו בכל לבבך בשני יצריך ביצה"ט וביצה"ר. ע"כ:
ביצ"ט וביצר רע. ר"ל להשיב אל לבו אהבת האל ולהאמין בו ואפי' בשעת העברה והכעס והאף שכ"ז הוא יצה"ר כמ"ש בכל דרכיך דעהו ואפי' בדבר עבירה. הרמב"ם ז"ל. וז"ל ה"ר יונה ז"ל ביצ"ט וביצ"ר עבודת יצה"ט היא עשיית המצות ועבודת יצה"ר היא שיכבוש יצרו הרע המתגבר עליו וזו היא העבודה שלו מה שאדם יכול לעבוד לבורא ביצה"ר עוד נוכל לומר שיצה"ט היא מדת הרחמנות וכיו"ב ויצה"ר נברא לאכזריות וכשהאדם אינו מרחם. על הרשעים והוא אכזרי עליהם נמצא שהוא עושה מצוה גדולה ועבודת ה' עם יצה"ר. עכ"ל ז"ל:
אפי' הוא נוטל את נפשך. כתב הרב משה אלשיך ז"ל בפ' ואתחנן דף רס"ז וז"ל והנה באמרו בכל נפשך אמרו רז"ל אפי' הוא נוטל את נפשך והנה יותר היה צודק יאמרו אפי' נוטלים את נפשך ויחזור אל המעבירים את ישראל על דתם באמרם עבור ואל תהרג או תהרג. אך ע"פ דרכם המתיקו בפיהם נועם שיח לשון למודים להשכיל להטיב את אשר יבקשו נפשו ליהרג ואל יעבור כי לא ישית לבו שהם נוטלים את נפשו כי אדרבה הוא ית' נוטל את נפשו להעלותה גם עלה על כל כבוד חופה כנודע מגדולת המקדשים את ה' באופן כי הן הוא משוש דרכו ואז טוב לו וע"כ ישמח ויגיל וישיש בשמחה עכ"ל ז"ל:
בכל ממונך. גרסי' בברייתא בגמ' תניא ר"א אומר אם נא' בכל נפשך למה נא' בכל מאדך. ואם נאמ' בכל מאדך למה נא' בכל נפשך. אלא אם יש לך אדם שחביב עליו גופו יותר מממונו לכך נא' בכל נפשך. ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו לכך נא' בכל מאדך. ר"ע אומר בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך. ונלע"ד דר"א ס"ל שלעולם כל העולם ודאי חביבא להו גופם יותר מממונם אמנם הוקשה לו אמאי שינה קרא למכתב הכא ובכל מאדך ולא כתיב ממונך או הונך או חילך כדכתיב בכמה קראי אלא להכי כתיב מאדך ל' מאד מאד כלו' אפי' אדם פרטי שי"ל נכסים מרובים במאד מאד ובפרט אם טרח עליהם וסיכן עצמו בימים ובדרכים דבההוא בלבד משכחת שממונו חביב עליו יותר מגופו בפרט כשלוקחין כל רבוי ממונו מידו אעפ"כ קא' קרא דגם בכגון ההוא גברא יהי ממונו בזוי בעיניו לגבי עבודת ואהבת ה' אלהיו. והיינו דקתני אם יש לך אדם כלו' שבדוחק ימצא מי שממונו חביב עליו יותר מגופו ואגב ההיא בבא נקט נמי ברישא אם יש לך אדם וכו' והיינו נמי טעמא דבמתני' דריש ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה

מדלא כתיב הונך או חילך כדכתבינן. ועוד נלע"ד דר"ע דקא' בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך ה"פ אפי' בשעה שהם הורגים אותו ונוטלים את נפשו גם באותה שעה יאהב את בוראו ויקבל עליו עול מ"ש ולקרא ק"ש וכעובדא דר"ע גופיה דאיתא הכא בגמ'. דאלת"ה א"כ ר"ע היינו ר"א. וסתמא דמתני' כר"ע. א"נ אפי' כר"א אתיא אלא דנקט לישנא קלילא:

שהוא מודד לך בכל הוי מודה לו וכו' כצ"ל:

לא יקל אדם את ראשו כו'. מפ' בפ"ק דיבמות דנפקא לן מדכתיב ומקדשי תיראו. ומפ' התם אין לי אלא בזמן שבהמ"ק קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מניין ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שמירה האמורה בשבת לעולם אף מורא האמורה במקדש לעולם. ונראה דמפני שיראת המקום מצויה ברוב בנ"א שמפני יראת העונש הם עובדין למקום ב"ה לפיכך הקדים להזכיר אהבת המקום שהיא מעלה יתירה לעבדו מאהבה והדר תנא לעבדו מיראה ג"כ שהוא דבר הניכר לעינים אע"ג דמלתא דשכיחא נמי היא. ועוד דרישא מיירי במילי דברכות שהוא עיקר דיני המסכתא: ה"ג

מפני שהוא מכוון וכו': **ורקיקה מקל וחומר**. ממנעל דכתיב ביה של נעלך מעל רגליך ור"י בר' יהודה אומר אינו צריך ה"ה אומר כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. והלא דברים ק"ו ומה שק שאינו מאוס לפני ב"ו כך רקיקה שהיא מאוסה לפני ממ"ה לא כ"ש. ובגמ' א"ר יוחנן דהא דקתני מתני' לא יקל כו' לא אמרו אלא מן הצופה ולפנים וברואה ובמקום שאין גדר מפסיק ובזמן שהשכינה שורה. ובברייתא ס"ל לר"י דבזמן שבהמ"ק קיים אסור להפנות בכ"מ ביהודה מזרח ומערב אלא צפון ודרום אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים מותר:

כל חותָמי הברכות. בנקודת שוא תחת התי"ו גרסי' לה דקאי אשלוחי צבור כמו שאכתוב. ואי הוה קאי אחתימת הברכות הו"ל למתני כל חתימות הברכות או לכה"פ ליתני בכל חותָמי. כך נלע"ד. ובירושל' וגם בנוסחת ספרי כ"י אין שם מלת אומרים ולזו הנוסחא שייך שפיר לגרוס חותָמי התי"ו קמוצה או חותם כמו שהוא בקצת נוסחאות. וז"ל ה"ר שלמה שיריליו"ו ז"ל כל חותמי ברכות שבמקדש. כל כהנים שלוחי צבור שבמקדש. וקרי להו חותמי משום ששאר הברכה העם היו אומרים אותה. אבל סיום הברכה היו מניחין לשלוחי צבור המקריבין הקרבן לאמרם דהם לא היה להם מילוי לב להזכיר שם המלך הגדול הגבור והנורא. עכ"ל ז"ל. ופירש"י ז"ל מפרש בתוספתא שתקנו מן העולם ועד העולם להודיע שאין העוה"ז לפני העוה"ב כלום אלא כפרוזדור לפני הטרקלין כלו' הנהיגו ברכותיו בעוה"ז כדי להיות רגילין לעולם שכולו ארוך. ע"כ:

ואומר אל תבוז כו'. אינו על מה שהקדים כו' (כמובא בתי"ט) רמב"ם ז"ל. אמנם כפי' שפי' ר"ע ז"ל מוכח בגמרא. וראיתי שכ' הח' הר"ר מלכיאל אשכנזי ז"ל וז"ל נ"ל דר' נתן הוא סיום הראיה של זה הפסוק כי ר"נ פי' אותו שמותר להפר ד"ת משום עת לעשות ש"מ שמותר לשאול בשלום חבירו בשם אבל מהפסוק בלא ר"נ לא יש ראיה כי הפסוק משמע עת הוא לעשות משום שהפרו תורתך ע"כ מייתי מר' נתן שהיה דורש הפסוק מסיפיה לרישיה. ע"כ. וז"ל הר"ש שירלי"ו ז"ל ובעל הערוך ז"ל כתב אמרו רבנן התקינו שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם ואם אתה רואה שארך הזמן ונמשך הגלות אל תאמר שזו התקנה לא היתה אלא בזמן הראשונים ובימות מלכותן ועכשיו אנו נבזים ושפלים ואין אנו חייבין בתקנה זו. ת"ש אל תבוז כי זקנה אמך ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך פי' דקאי אתקנה דלעי' שהתקינו שיהיו אומרין מן העולם ועד העולם כלו' מן העוה"ז ועד העוה"ב דבשביל כבוד המקום הפרו התיקון שהי' מקודם והוסיפו ועד העולם. ע"כ. ר"ל דאע"ג דאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין ותקנה ראשונה נביאים הראשונים הוא דתקון והיכי אתו עזרא וסייעתו לבטלה. ומשני משום צורך השעה דכבוד המקום בטלוה והיינו כדמפרש ר"נ הפרו תורתך עת לעשות לה' כדמפרש רבא בגמ' מסיפיה לרישיה מדריש הפרו תורתך עת לעשות לה'. ופירש"י ז"ל הפרו תורתך עושי רצונך כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה. וה"נ הכא. עכ"ל ז"ל: ובירושלמי אל תבוז כי זקנה אמך א"ר ב"ר בון אם נתיישנו ד"ת בפיך אל תבזה עליהן פי' אמך היינו תורה:

ר' נתן אומר כו'. ירושלמי ר' חלקיה בש"ר סימון העושה תורתו עתים ה"ז מפר ברית. מ"ט הפרו תורתך עת לעשות לה':